De Geuzen

A.H. Paape

bron
A.H. Paape, *De Geuzen*. Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels / Commissie voor de Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, z.p. [Amsterdam] 1965

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/paap005geuz01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

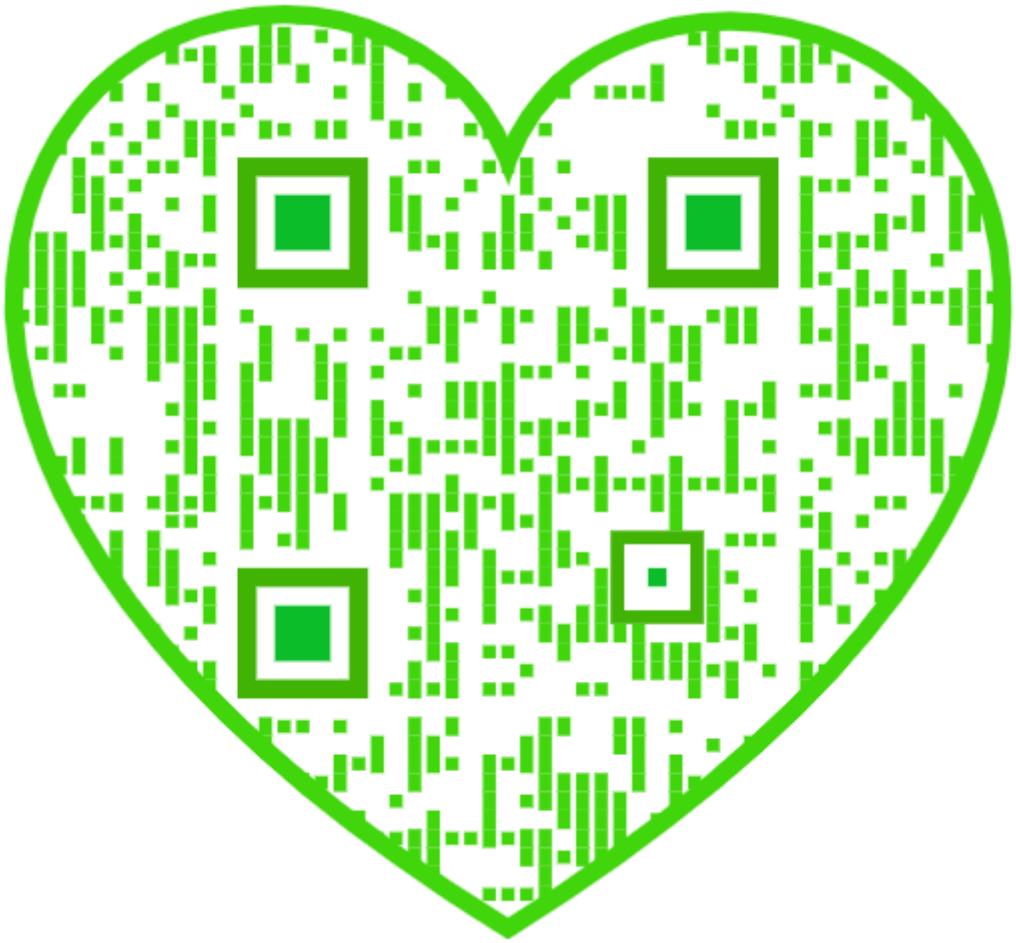

binnenkant voorplat

DIT RELAAS, GESCHREVEN DOOR DRS. A.H. PAAPE, VERBONDEN AAN HET RIJKSINSTITUUT VOOR OORLOGSDOCUMENTATIE, IS GEBASEERD OP STUKKEN UIT DE COLLECTIES VAN HET INSTITUUT, AANGEVULD MET GEGEVENS UIT ONDERZOEK BIJ OVERLEVENDEN.

[I]

Duitsland heeft hedenmiddag Rotterdam gebombardeerd, terwijl Utrecht eveneens met vernietiging wordt bedreigd.
Ter sparing van de burgerbevolking en ter voorkoming van verder bloedvergieten meen ik gerechtigd te zijn om aan de daarvoor in aanmerking komende troepen het bevel te geven de strijd te staken.
Aan deze troepen is tevens opdracht gegeven om tot aankomst van de Duitse geregelde troepen de orde te handhaven en de daartoe nodige wapens en munitie te behouden.
De strijd in Zeeland wordt nog voortgezet. Ik breng met nadruk onder de aandacht van de bevolking dat alle tot nu toe geldende wettelijke bepalingen ter verzekering van de orde en de rust moeten worden nageleefd en dat het militaire gezag ter plaatse bevoegd blijft tot...

Het is dinsdagavond, 14 mei 1940, zeven uur. De kille radiostem gaat voort met het voorlezen van de proclamatie van generaal Winkelman. '... een waardige, ernstige, rustige houding... wij hebben ons niets te verwijten... vergeet niet dat gij Nederlanders zijt...' Er zijn er niet veel meer, die bewust luisteren. '...de strijd te staken...' Dat is immers het enige waar het op aankomt?

Nederland reageert heftig op de capitulatie, na een strijd van nog geen vijf dagen tegen de overmachtige Duitse legers. Vreugde, woede en angst gaan in golven door het land.

Vreugde, bij niet zo weinigen, in het gelukkige besef dat de nachtmerrie van de oorlog voorbij is, dat niet langer levens en bezittingen van soldaten en burgers door wapengeweld worden bedreigd. Vreugde bij alleen maar de gedachte dat men deze vijf dagen oorlog overleefd heeft.

Woede, machteloze woede, vooral bij vele soldaten, die zich niet verslagen voelen, die nauwelijks of niet 'in het vuur' geweest zijn, geen Duitser nog hebben gezien, die leven in het 'vlammend protest' dat Koningin Wilhelmina op 10 mei de binnenvallende Duitsers in het gelaat gesmeten had, en in de optimistische klank van onze legerberichten. 'Dat kan niet, dat mag niet!' is hun reactie en ze weigeren hun wapens neer te leggen of af te geven. In dolle razernij schieten ze hun laatste patronen af in de avondlucht en slaan hun geweren kapot. Of werpen hun wapens en munitie in sloten en grachten, opdat dat tuig dat hier is komen binnenvallen ze niet in zijn poten zal krijgen...

Angst, vaak overgaand in wanhoop, bij hen die zich realiseren dat niet het einde van een oorlog is afgekondigd, maar het begin van een bezetting. Die niet alleen Duitse legers zien verschijnen, maar een nationaal-socialistisch bewind. En die voldoende gezien en geleerd hebben van de praktijk van het nationaal-socialisme in het Duitsland van na 1933 om geen enkele illusie te koesteren over het leven onder een nazibestuur. Onder hen bevinden zich de velen die alle anti-nationaal-socialistische lectuur uit hun boekenkasten halen en verbranden of in het water smijten; de duizenden die zich verdringen bij onze Noordzeehavens, al hun bezittingen in de steek laten in hun

poging althans het leven te redden door een plaatsje op een boot naar Engeland te bemachtigen; en de honderden - Joden vooral, alleen in Amsterdam al meer dan 150 - die de gaskraan verkiezen boven het voortbestaan onder een nazibezetting.

Rotterdam brandt. Vroeg in de middag, terwijl nog onderhandeld werd over de overgave van de stad, kwamen ze aanvliegen, het ene eskader na het andere van Görings *Luftwaffe*. Duizenden brandbommen gierden neer, en tegen de avond wordt de binnenstad één brandende en rokende puinhoop, waarin hulp- en reddingsploegen nauwelijks iets kunnen uitrichten. Tienduizenden ontvluchten de stad, beroofd van alles behalve wat ze aan het lijf dragen.

In de stad blijft de chaos van het versuft en doelloos ronddwalen, van het vruchteloos zoeken naar hen die vóór het bombardement nog leefden...

In een kamer aan de Tweede Maasboschstraat in Vlaardingen zitten het bestuur en een paar leden van de wandelsportvereniging ‘Flardinga’ bijeen. 's Middags, toen ze Rotterdam zagen branden, zijn ze, de een na de ander, naar het altijd gastvrije huis van hun secretaris gekomen, zoals ze daar zo vaak komen binnenlopen, zo maar, om een praatje te maken, of met de kinderen van Ary te spelen, en zo tussendoor de verenigingszaken te bespreken. Flardinga, opgericht in de crisisjaren, is geen grote vereniging. Het heeft niet meer dan zo'n 22, 23 leden en een stuk of wat jeugdleden. Maar het is een actieve vereniging. Bijna geen zaterdag gaat voorbij of er wordt gewandeld, alleen met de eigen groep, of in wandelmarsen in groter verband. Op tweede Paasdag hebben ze nog meegedaan aan wat hun laatste grote wandelmars zou worden, in Schoonhoven. Drie eerste prijzen hebben ze er behaald.

Tussen de bestuursleden bestaat nog een aparte band. Dat zijn niet zò maar wandelaars. Met enige trots noemen ze zich lange-afstandlopers. Ze nemen regelmatig deel aan wandeltochten van zo'n 60, 80 kilometer of nog meer, en geen vierdaagse slaan ze over.

Nu zitten ze daar, bij Ary Kop thuis. Ary, secretaris en leider van Flardinga, een veertiger, vroeger stuurman op de grote vaart, kort na zijn huwelijk aan wal gekomen, zich in de crisisjaren energiek staande gehouden als incasseerder, verzekeringsagent, bezorger van tijdschriften en wat al niet meer. Een opgewekte, hartelijke goeierd met een wat nerveus kuchje, die fel en scherp kon reageren soms, maar ook weer heel snel kon vergeten. Ary wàs eigenlijk Flardinga. Wat hij voorstelde, werd geaccepteerd. Geaccepteerd door voorzitter Ies Korpershoek, begin twintig, steenhouwer, vlotte opgewekte jongen, die naar buiten het representatieve element van de vereniging vormt. En door Sjaak van der Ende, penningmeester, oerdegelijke, serieuze, rustige schilder van de leeftijd van Ies. En ook door ouwe Kees van Aken, hartstochtelijk wandelaar, een zestiger al, maar die er nog zo heel graag bij hoorde, en genoot van het contact met Ary en ‘de jongens’. Ouwe Kees, die ze altijd opwachtten op de laatste dag van de vierdaagse om samen binnen te komen, omdat hij vanwege zijn leeftijd maar 40 kilometer mocht lopen en zij natuurlijk de 55 namen.

Van links naar rechts Van der Ende, Kop, onbekende, Korpershoek

Twee, drie, soms meer keren per week lopen ze even langs bij Ary. Nu zitten ze er weer, mèt Jan van Wijk, die nog maar 17 is, maar als tweede secretaris een beetje het hulpje van Ary, plezierige open knaap met de bravour die bij zijn leeftijd hoort, en nog één of twee Flardinga-leden.

Ze zijn net teruggekomen uit Rotterdam. ‘We moesten er maar eens heen, kijken of we kunnen helpen’, had Ary 's middags gezegd. Zo hadden ze er rondgelopen, tussen de brandende en instortende huizen, tussen de wanhopig zoekenden naar vrouw en kinderen, de zich reppende EHBO-ploegen, de machteloze brandweer, die nauwelijks iets kon uitrichten omdat de waterleidingbuizen gesprongen waren. En de eerste Duitsers, angstwekkende gehelmde figuren die zich, de wapens gereed tot gebruik, behoedzaam een weg door de stad zochten. Plotseling hadden ze in zich een haat voelen oplaaien tegen die moordenaars van wat toch ook hùn stad was.

Ze hadden er niet veel kunnen uitrichten en zwijgend waren ze na een paar uur weer teruggefietst. En nu zitten ze daar, stil en terneergeslagen. ‘Gek’, zegt Ies, ‘ik denk er nu eigenlijk pas aan dat mijn vader in '18 door een *Duitse* torpedo is vermoord’. Niemand antwoordt. Ze hebben allemaal zo hun eigen gedachten.

De stem uit de radio treft hen met een schok. Bewegingloos luisteren ze. Niemand zegt iets. Ary slaat plotseling de handen voor het gezicht en tracht tevergeefs een aantal snikken weg te slikken. ‘De rotzakken, de rotzakken...’, beeft hij tussen zijn handen door. Dan is het weer stil, minuten lang. Eindelijk is het dan weer Ary die het eerst iets zegt. ‘Je zou toch wat tegen dat tuig moeten kunnen doen, om te helpen ze er weer uit te bliksemen!’ ‘Ja’, knikken ze allemaal. Maar wat?

[II]

Bernard IJzerdraat woont sedert een paar maanden in Schiedam. Hij was 48 nu, al vele jaren getrouwd, had twee bijna volwassen zoons - de oudste was in dienst - en een dochtertje van bijna elf. Rust had hij nooit kunnen vinden. Eerst was hij onderwijzer geweest in Zwolle, vervolgens een jaar of tien leraar handenarbeid aan de kweekschool in Rotterdam. Daarna had hij in Hilversum en Laren gewoond, had zijn oude hobby van het kunstweven tot zijn beroep gemaakt en een eigen weefschool gesticht.

Elke vrije minuut had hij zoekgebracht met wat je ‘prutsen’ zou kunnen noemen: experimenteren met weefgetouwen en weefmachines, met kleurbaden voor garens, met nieuwe vindinkjes om het weven gemakkelijker en sneller te doen verlopen - hij was altijd zowel technicus als artist gebleven.

Maar een zakenman was hij niet. En zakelijk was de weefschool geen succes. In het voorjaar van 1938 moest hij de strijd opgeven en trad hij in een adviseursfunctie in dienst bij een tapijtfabriek in Dinxperlo.

Al die drukte van werk en hobby had hem toch niet verhinderd ook aandacht voor andere dingen te hebben. Hij was een vechter, die graag zijn eigen lot bepaalde en bij voorkeur niet afwachtte wat anderen voor hem zouden beslissen. Zo stond hij ook tegenover de problemen van maatschappij en staat. Bij geen enkele politieke partij had hij zich thuis kunnen voelen. Toen het nationaal-socialisme de kop opstak, had hij al heel snel zijn houding bepaald: onverzoenlijk stond hij er tegenover. In 1936 was hij lid geworden van Eenheid door Democratie en hij moet zich, met zijn fel en strijdbaar karakter, vaak wel geërgerd hebben aan de voor hem te rustige, te nette, te academische toon, die men in die kringen - al was hij het van harte graag met de uitgangspunten eens - soms aansloeg. In Dinxperlo had hij dicht genoeg bij de Duitse grens gezeten om er zo nu en dan eens overheen te kijken, en wat hij gezien had was meer dan voldoende voor hem. Bij het uitbreken van de oorlog, in september 1939, was hij ervan overtuigd, dat het mis zou lopen, ook voor Nederland. En in december verhuisde hij naar Schiedam, ver van de Duitse grens, dicht bij de familie van zijn vrouw. Hij vatte zijn oude beroep

van onderwijzer weer op, als tijdelijk leerkracht aan verschillende scholen, in Schiedam en in Vlaardingen.

Sinds 10 mei was hij niet meer naar school geweest. Wat had hij er ook moeten doen, nu zijn vrees, zijn overtuiging eindelijk bewaarheid werd? Het enige wat hij kon, nadat hij op die ochtend - net als miljoenen andere Nederlanders - gewekt was door het geronk van Duitse vliegtuigen, was naar de radio luisteren, naar steeds weer die alarm-berichten, naar die waarschuwingen tegen verraad, tegen verklede Duitsers, tegen NSB'ers die lichtkogels af zouden schieten om hun vrienden te helpen, of naar die optimistische communiqués van de Nederlandse legerleiding, die hem tòch weer even hoop gaven. Luisteren en heen en weer lopen, en vloeken en bidden, en kankeren op de geallieerden - waar bléven ze - en hopen en wanhopen en steeds maar meer gelijk krijgen: we houden het niet. Toen 's morgens het bericht doorkwam dat de Koningin en de regering naar Engeland waren vertrokken, toen wist hij het al: dit is het einde. Maar tegelijkertijd wist hij ook, dat dit het einde niet mòcht zijn. Ons leger is misschien verslagen, maar ons volk niet. Tachtig jaar hebben we ons verzet tegen de Spanjaarden, dat kunnen we weer. Dat moèten we weer. Geuzen moeten we weer worden...

[III]

Na een slapeloze nacht pakt hij 's morgens een pen en een blocnote. ‘Geuzenactie’, schrijft hij, dik onderstreept. En wat dan volgt, moeten we raden. Want dit eerste ‘Geuzenbericht’ van Bernard IJzerdraat is verloren gegaan. Het moet maar kort geweest zijn. Een opwekking de moed niet te laten zakken, een verwijzing naar de tachtigjarige oorlog, naar de Geuzen, die de eersten waren die de Spanjaarden de voet dwars zetten, en die de stoot gaven tot de uiteindelijke bevrijding van ons vaderland. Tien, twaalf keer moet hij deze zinnen hebben overgeschreven, zo rond het zelfde tijdstip waarop generaal Winkelman in een school in Rijsoord tegenover de Duitse generaal Von Küchler zat en met zijn handtekening de capitulatie van het Nederlandse leger bekrachtigde. Zijn jongste zoon laat hij er een paar in Schiedam in enkele brievenbussen stoppen, de rest verzendt hij aan een stuk of wat vrij willekeurige kennissen, verspreid door het hele land.

De eerste stap is gezet. Terwijl Nederland nog verdoofd is door het snelle verloop van de strijd, versuft door het bericht van de capitulatie, terwijl weinigen nog verder komen dan de angstige vraag: ‘wat zal dat voor ons betekenen, een Duitse bezetting?’ - dan is daar al die Bernard IJzerdraat, die wéét wat de nazi's ons zullen brengen, maar die ook weet, dat op onderdrukking maar één antwoord past: verzet.

Op 18 mei schrijft hij zijn tweede Geuzenbericht: ‘Geuzenactie-Bericht no. 2’ zet hij er boven. Want dat weet hij al heel zeker: deze pamfletten moeten het middel zijn om zijn landgenoten wakker te schudden, moeten de gedachte aan de mogelijkheid van verzet tegen de overweldiger bij hoe langer hoe meer Nederlanders doen opkomen. Hij zal moeten doorgaan, moeten blijven hameren op dit thema: verzet is plicht.

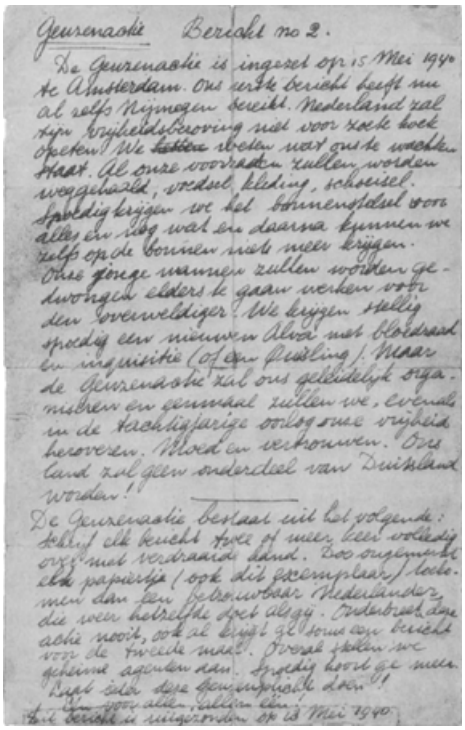

Geuzenactie Bericht no 2.

De Geuzenactie is ingezet op 15 Mei 1940 te Amsterdam. Ons eerste bericht heeft nu al zelfs Nijmegen bereikt. Nederland zal zijn vrijheidsberoving niet voor zoete koek opeten! We ~~hebben~~ weten waar onze wachten staat. Al onze voorraden zullen worden weggehaald, voedsel, kleding, schoeisel. Spoedig krijgen we het bonnenstelsel voor alles en dag wat en daarna kunnen we zelfs op de bonnen niets meer krijgen. Onze jonge mannen zullen worden gedwongen elders te gaan werken voor den overweldiger. We krijgen stellig spoedig een mineur en Alva met bloedraad en inquisitie (of een pleidooi). Maar de Geuzenactie zal ons gelukkelijk vrijwaren en eenmaal zullen we, evenals in de vaderlandsche oorlog onze vrijheid heroveren. Moed en vertrouwen. Ons land zal geen onderdeel van Duitsland worden!

De Geuzenactie bestaat uit het volgende: Zelfs elk huisje twee of meer leest voordat ons niet verdraaid land. Doe ongemerkt elk papiertje (ook dit exemplaar) liefst men dan een betrouwbaar Nederlander die voor hetzelfde doet als gij. Onderbreek deze actie nooit, ook al krijgt gij soms een bericht van de tweede maal. Overal zullen we geheime agenten aan. Spoedig hoort ge meer. Kopt zoo dapper doorgaande dan!

Voor allen, allen één!

Dit bericht is uitgegeven op 15 Mei 1940.

Niet alleen een hartekreet van een getergd Nederlander die zijn land onder de voet ziet gelopen en die daar intuïtief tegen in opstand komt, heeft IJzerdraat hier neergeschreven. Hier is al, op 18 mei 1940, een man aan het woord die zich de inspirator voelt worden van het verzet, dat hij voor noodzakelijk houdt en onontkoombaar. Hij weet al dat hij niet alleen medestrijders zal moeten winnen, maar dat hij de Duitsers zal moeten misleiden, voor het geval ze de hand op zijn 'berichten' zullen leggen. 'De Geuzenactie is ingezet op 15 mei 1940 te Amsterdam', schrijft hij te Schiedam. En hij weet ook, dat hij met niets en niemand begint, dat hij, om vertrouwen te wekken en indruk te maken, moet suggereren dat er al een geheime organisatie aan het groeien is. 'Ons eerste bericht heeft nu al zelfs Nijmegen bereikt.' Dat lijkt er op of het in enkele dagen tientallen malen is overgeschreven en doorgegeven. 'Overal stellen we geheime agenten aan.' Toekomstdromen, zeker. Maar nu al neergeschreven met de gedachte dat wellicht enkele van de ontvangers van zijn berichten gemakkelijker bereid zouden zijn om, 'net als al die anderen', actief met hem mee te werken. Actief, ja. Want hij realiseert zich dat je mensen iets moet laten doèn, wil je ze grijpen en vasthouden voor je idee. Niet alleen moeten ze zijn opwekkingen lezen, ze moeten ze overschrijven - met verdraaide hand natuurlijk om de mogelijkheid van ontdekking te verkleinen - en doorgeven aan wéér anderen. Zo moet de sneeuwbal rollen, zo moeten de medewerkers groeien in aantal, tot er een waar Geuzenleger zal bestaan van Nederlanders die bereid zijn om ook meer en andere dingen te doen, om uiteindelijk de nazi's het land uit te schoppen. Zo gaat hij door, schrijft het ene Geuzenbericht na het andere, probeert het Nederlandse volk wakker te schudden, op te heffen uit de nederlaag.

Dat is moeilijk.

Massale arrestaties en doodschieterijen vonden niet plaats, de Duitse soldaten traden correct en rustig op, en gaven zich bepaald moeite vriendelijk te zijn. Onze kranten mochten normaal blijven verschijnen - was dat niet boven verwachting? - en zelfs, zoals onmiddellijk na de capitulatie werd gepubliceerd, 'zonder voorafgaande censuur'. Dat er ook andere vormen van censuur bestonden, och, dat reali-

seerden we ons nog niet zo. Dat de door Hitler tot Rijkscommissaris benoemde Oostenrijker dr. Arthur Seyss-Inquart zijn intreerede op 29 mei uitgerekend in de Ridderzaal hield - vanaf de plaats die elke derde dinsdag in september ingenomen werd door de Koningin - mocht ons misschien met wrevel vervullen, maar de inhoud van zijn rede klonk niet zo kwaad. ‘Wij komen niet hier om een volkskarakter in het nauw te brengen en te vernielen en om aan een land de vrijheid te ontnemen’. En: ‘Wij willen dit land en zijn bevolking noch imperialistisch in het nauw drijven, noch aan dit land en zijn volk onze politieke overtuiging opdringen’. We lieten ons geruststellen. Het leek allemaal mee te vallen. Die Duitsers hadden er van een afstand beangstigender uitgezien dan ze waren. Zelfs de Joden lieten ze toch met rust?

Maar IJzerdraat schrijft op die zelfde 29ste mei:

> Nu de tweede Alva met zijn spionnen (de Gestapo) in ons land is, dient ieder Nederlander geducht op te passen. Om ons uit de tent te lokken, zullen we voorlopig met verraderlijke vriendschap worden behandeld.

Omstreeks die tijd komt een Vlaardinger bij hem op bezoek: Jan Kijne. Hij is destijds, evenals IJzerdraat, bij het onderwijs geweest, maar, jaren geleden al, als onderwijzer ontslagen. Sedertdien leidt hij een wat teruggetrokken leven. In de Vlaardingse gemeenschap wordt hij niet helemaal meer geaccepteerd. Hij is er wat stil van geworden, wat onzeker. Zijn liefhebberij: wandelen. Hij heeft aansluiting gezocht bij Flardinga, en wandelt - ook al is hij geen lid geworden - mee met de kernleden van de vereniging.

Tijdens de mobilisatie-winter heeft hij IJzerdraat een paar keer ontmoet. Tussen de twee zo verschillend geaarde mannen is een begin van vriendschap ontstaan, Kijne - blij met het contact met een oud-vakgenoot - heeft verteld van de paar jongensboeken die hij geschreven heeft over de tachtigjarige oorlog, over zijn belangstelling voor die tijd, zijn enthousiasme voor de strijd van de Watergeuzen. IJzerdraat neemt hem in vertrouwen, laat hem een paar van zijn

Geuzenberichten lezen. Kijne is opgetogen. Maar hij is ook wat praktischer ingesteld dan IJzerdraat. En hij wil verder gaan. Om de paar dagen een opwekkinkje schrijven, hoe goedbedoeld en nuttig ook, daarmee houd je de mensen niet vast, en berokken je de vijand geen nadeel. Er moet praktisch gewerkt worden. Er moet gesaboteerd worden, gespioneerd, inlichtingen over Duitse installaties en versterkingen, over oorlogsschepen en munitie-opslagplaatsen moeten doorgegeven worden naar Engeland. Pas op die manier zullen we de naam ‘Geuzen’ waardig zijn.

Het is koren op IJzerdraat's molen. Prachtig, hij heeft zijn man gevonden. Samen zullen ze de organisatie opbouwen: Kijne zal zorgen voor de praktische activiteiten van de toekomstige leden, IJzerdraat zal doorgaan met de vervaardiging van de pamfletten, om de geesten rijp te maken voor het verzet, en hij zal tevens proberen zo snel mogelijk verbinding met Engeland te krijgen.

Nederland wordt in die tijd overstroomd door geruchten. Er zouden groepen Nederlandse militairen hier en daar in het land zijn achtergebleven, die in radiocontact met Engeland stonden; er zouden regelmatig op eenzame wegen, en op meren en rivieren Engelse vliegtuigen landen; er zouden agenten zijn meegekomen met complete zendinstallaties; er zouden vissers zijn die midden op de Noordzee contact hebben met Engelse patrouilleboten; er zouden... Het moest niet zo moeilijk zijn voor iemand, die dat werkelijk wilde, een deugdelijke verbinding met Engeland op te bouwen. En IJzerdraat wil! Hij trekt erop uit...

Kijne gaat naar Ary Kop. In het huis aan de Tweede Maasboschstraat is ook hij geen onbekende. Meestal zat hij er rustig, vond er wat warmte, en luisterde meer dan hij sprak. Maar nu had hij wat nieuws! Korpershoek treft hij er en Van der Ende, en Kop natuurlijk. Hun drieën legt hij zijn plan voor. Het zou voor hen, als wandelaars, heel simpel zijn om tijdens het wandelen de ogen wat meer gericht te houden op telefoonleidingen, kabelaansluitingen, afweergeschut, opslagplaatsen en troepenonderkomens, dan op de bloemen en de

koeien in de weilanden. De Engelsen zouden daar enorm gemak van kunnen hebben.

Ze zijn enthousiast. Daar is hun kans om werkelijk wat tegen de vijand te ondernemen. In de afgelopen weken hebben ze wat lopen piekeren, maar veel verder zijn ze niet gekomen. Kop - de hele dag op stap, tientallen mensen sprekend - heeft zo hier en daar wat verhalen opgevangen over wapens die na de capitulatie door Nederlandse militairen verborgen zouden zijn, maar het is toch eigenlijk gebleven bij de gedachte: die zouden we alvast maar in veiligheid moeten brengen. En nu komt daar Jan Kijne met zijn voorstel. Uitgerekend Kijne, de toch altijd een beetje vreemde eend. Alles goed en wel, maar ze willen wel iets meer weten van die weg naar Engeland! En als Kijne zich daarover in geheimzinnigheid hult, dringen ze aan: ze willen zijn contactman, zijn ‘chef’, eerst wel eens spreken.

Dat kan gebeuren. Kijne spoedt zich weer naar IJzerdraat, die ondertussen hier en daar zijn voelhorens heeft uitgestoken voor ‘de verbinding’. De geruchten over de achtergebleven militairen schijnen, zo meent hij, op waarheid te berusten. Er zouden hoge officieren met de leiding belast zijn. Die te vinden stelt hij zich tot taak.

Maar zijn alarmeringsactie, zijn pamfletjes, vergeet hij niet. Op 3 juni verschijnt al nummer 7. Kort blijven zijn pamfletten. Een enkele mededeling, waarin de term ‘onze geheime agenten’ nimmer ontbreekt. Een waarschuwing tegen de gevaren van de Gestapo, weer een opwekking tot overschrijven en doorgeven van de pamfletten, weer de mededeling dat de Geuzenactie ‘op 15 mei te Amsterdam’ gestart is. En - sedert het derde nummer steeds terugkerend - een vermelding van de golflengtes en zendtijden van vrije Nederlandse radiozenders, in Londen en Parijs. En ook, op 3 juni 1940, de zin:

> De hele wereld weet nu reeds, dat Duitsland deze oorlog spoedig moet opgeven.

3 juni! De Duitse legers gaan in vliegende vaart voorwaarts. Boulogne en Calais zijn al meer dan een week in hun handen, het Belgische leger heeft gecapituleerd, met inspanning van alle krachten is Engeland er zojuist in geslaagd om wat er restte van zijn expeditieleger

op het vasteland, te evacueren van Duinkerken. Tienduizenden Britse soldaten ontsnappen aan de Duitse overmacht, maar meer dan het vege lijf kunnen ze niet redden: het strand bij Duinkerken ligt bezaaid met wapens, munitie, voertuigen, uitrustingsstukken. Berooid komen ze in Engeland aan. Niets is er nu meer dat de Duitse overwinning op het vasteland kan tegenhouden; de eerste tekenen van ontbinding in Frankrijk zijn al zichtbaar. Maar toch: 'De hele wereld weet...'

IJzerdraat gaat door, heftig en fanatiek. Hij heeft gekozen, Nazi-Duitsland is zijn vijand, Nazi-Duitsland zal verslagen worden. Het enige uitgangspunt moet zijn: onverzoenlijke actie, ook tegen Nederlanders, die met de Duitsers heulen. 'Onthoudt namen en daden van landverraders en Duitsgezinden. Let op Nederlanders, die landgenoten verraden aan de Gestapo!'

Op 12 juni verschijnt zijn tiende bericht. Dan heeft hij al voor de tweede keer contact gehad met Jan Kijne. Dan weet hij al dat hun plannen in Vlaardingen enthousiast ontvangen zijn. Hun gezamenlijke gedachten gaan zich meer en meer richten op een 'Geuzenleger', dat duizenden, tien- ja honderdduizenden Nederlanders moet gaan omvatten. Dit bericht is er de aankondiging van:

> Er komt steeds meer lijn in onze actie. Vele van onze gewestelijke agenten zijn enthousiast over de vorderingen. Als het zo doorgaat, kunnen we spoedig beginnen aan het tweede deel van de Geuzenactie.
> Er staan verrassende dingen te wachten. Maar eerst moeten we verzekerd zijn van de medewerking van tenminste een half millioen Nederlandse mannen en vrouwen voor de snelle doorzending van onze 'berichten'.

En dan, haastig en gejaagd, tussen een bezoek hier en een gesprek daar - er is zo ontzettend veel te doen - gaat hij met Kijne naar Vlaardingen, naar het huis van Kop, om de eerste leden van zijn Geuzenleger te beëdigen. Want dat staat voor hem vast: in zijn geheime

organisatie moeten alle leden door een eed van trouw aan hem en aan elkaar verbonden zijn.

Kop is niet thuis, die avond. Hij is een verzekering gaan afsluiten in Schiedam. Maar Korpershoek en Van der Ende zijn er, zitten te wachten op Kop en bepraten de dingen van de dag. IJzerdraat heeft geen tijd om te wachten. Dus vertelt hij in het kort wat van de Geuzen verwacht wordt. In de eerste plaats een uitbouwen van de organisatie, opdat het aantal Geuzen zo groot mogelijk wordt. 'Iedere goede Nederlander dient Geus te zijn', zo lijkt zijn standpunt wel te zijn. Hij is gefascineerd door de macht van het aantal, is zich niet bewust van de gevaren die juist daarin schuilen. Vervolgens het inwinnen van inlichtingen omtrent militaire objecten. Hij, IJzerdraat, zal via de bevelhebbers van de achtergebleven militairen zorgen voor doorzending naar Engeland. Tenslotte het noteren van NSB'ers en andere landsverraderlijke elementen, opdat die bij een komende landing van de Engelsen onschadelijk gemaakt kunnen worden. De andere twee zijn geïmponeerd door de stelligheid van zijn uitlatingen, door de kracht en de heftigheid van het vuur dat in hem brandt. Ze doen mee! En in handen van IJzerdraat legt Korpershoek, als eerste Vlaardingse Geus de eed af:

> Ik beloof in deze ernstige tijden een goed Nederlands Geus te zullen zijn en mij geheel en onvoorwaardelijk te zullen houden aan de Geuzenwet en de commandantsvoorschriften. Ik verklaar goed te vinden dat, zodra ik mijn belofte op enigerlei wijze schend, al mijn rechten en bezittingen overgaan op en ten bate van het Geuzenleger, of indien dit wordt opgeheven, op en ten bate van het Nederlandse Staatsbestel.

IJzerdraat vertrekt, snel op weg naar zijn volgende afspraak, die hem misschien het beloofde contact met Engeland zal verschaffen. Ary Kop komt thuis. Hij wordt snel op de hoogte gebracht. Iets van het vuur van IJzerdraat is op Korpershoek overgeslagen en ook Van der Ende komt los uit zijn gewone zwijgzaamheid. Gedrieën gloeien ze van enthousiasme en Korpershoek neemt de andere twee de Geuzeneed af, zoals hem door IJzerdraat was opgedragen.

N. 6

De Geus van 1940.

Het Geuzenleger is een tijdelijke organisatie van alle Nederlanders, die ons land en volk willen helpen bevrijden van de Duitsche overheersching en de terreur en invloed van N.S.B.en andere Nederlandsche Nationale socialistische organisaties. Personen boven 18 jaar doch beneden 60 jaar, die niet zijn ingedeeld bij het Geuzenleger, worden geacht tegenstander te zijn en zullen vroeger of later dienovereenkomstig worden behandeld. De Geuzen worden ingedeeld overeenkomstig hun aard, aanleg en kunnen. Zo bestaan er o.a. jeugdgroepen, opsporingsgroepen, vrouwengroepen enz. Elke Geus legt de volgende belofte en verklaring af in handen van zijn luitenant en in het bijzijn van zijn van zijn groepsgenoten :

Ik beloof in deze ernstige tijden een goed Nederlands GEUS te zullen zijn en mij geheel en onverbrandelijk te zullen houden aan de GEUZENWET en de Commandantsvoorschriften. Ik verklaar goed te vinden dat, zoodra ik mijn belofte op eenigerlij wijze schend, al mijn rechten en bezittingen overgaan op en ten bate van het Geuzenleger, of indien dit wordt opgegeven, op en ten bate van het Nederlandsche Staatsbestel.

GEUZENWET.

1 Alle Geuzenactie wordt gevoerd volgens de voorschriften van de algemeene leiding.
2 Geuzen stellen alle bijzondere politieke of andere wensen of actie geheel ter zijde, zoolang ons land is bezet of anderen dan een Oranje en diens wettige regeering de macht in handen heeft.
3 Geuzen zetten tijdens de Geuzenactie en in het Geuzenleger alle verschil in rang of stand eerlijk terzijde.
4 Geuzen gehoorzaamen onvoorwaardelijk hun officieren.
5 Geuzen vragen nooit naar dingen, die hun niet door de officieren uit zich zelf werden medegedeeld.
6 Geuzen doen geen onderzoek naar personen of zaken, zonder dat zo hiertoe opdracht hebben gekregen.
7 In geen enkele omstandigheid verraden Geuzen elkaar.
8 Geuzen denken aan de bevrijding van het Vaderland, de vernietiging van de N.S.B. en andere vijandige organisaties en de terugkeer van Oranje.
9 Geuzen zijn zwijgzaam en houden alles betreffende het Geuzenleger en zijn actie GEHEIM, zelfs voor hun huisgenoten, indien deze zelf nog geen Geuzen zouden zijn. Buiten de Geuzenbijeenkomsten wordt nooit over Geuzenaangelegenheden gesproken.
10 Geuzen maken aan niemand buiten hun groep bekend, dat ze Geus zijn. Alleen in gevallen van NOOD of GROOT BELANG kunnen zij gebruik maken van de geheime herkenningsmiddelen.

ALGEMEENE ORGANISATIE.

Er zijn
Groepen met als hoofd een sergeant (plaatsvervangers 1 of 2 korporaals)
Sectie " " " " luitenant idem 1e 2e vaandrig
Compagnieen " " " kapitein idem 1e 2e hopman
Bataljen " " " majoor idem 1e 2e adjudant
Regiment " " " kolonel idem 1e 2e overste
Algemeene leiding (Geheime samenstelling).

Een groep bestaat uit 4 à 10 Geuzen.
" sectie " " 4 Groepen.
" comp. " " 4 Secties. regiment
" bataljon " " 4 Compagnieën.

Het Geuzenleger is geboren. Kop neemt, resoluut en vanzelfsprekend, de leiding. Ieder zal in eigen kennissenkring de geschikte en betrouwbare mensen uitzoeken en als lid aanwerven. Ieder zal, wat hij ziet en hoort met betrekking tot militaire doelen, noteren en doorgeven.

Geen van hen aarzelt, opgetogen als ze zijn dat de gedachte iets te kunnen doèn tegen de Duitsers nu realiteit geworden is. Aan Duitse reacties en maatregelen denken ze nauwelijks. Ze zijn wandelaars, gewend hun eigen weg uit te stippelen en af te leggen. Ze zijn geen voetballers, die hun spel opbouwen al naar gelang de taktiek en de sterkte van de tegenstander; ze zijn geen schakers, die geen zet doen zonder alle mogelijke reacties van de tegenstander te hebben afgetast.

En ze gaan aan de slag, in het vriendelijke Vlaardingen, het dorp dat maar geen stad wil worden, ook al heeft het ruim 30 000 inwoners. Waar bijna iedereen nog iedereen kent, minstens van gezicht. Het is niet zo moeilijk om daar betrouwbare mensen te vinden, die graag meedoen aan wat voor velen misschien niet meer dan een ‘avontuur’ is. Het is ook niet zo gevaarlijk in Vlaardingen; NSB'ers zijn er niet zo veel, en die er zijn, zijn niet fel, niet fanatiek of gevaarlijk. Ze houden zich over het algemeen rustig, zouden ook niet anders kùnnen, want Vlaardingse vuisten zijn hard... Ook van de zijde van de Vlaardingse politie hebben ze weinig gevaar te duchten. De enkele politiemannen die niet te vertrouwen zijn, zijn immers bekend. En van de Duitse politie, van dat conglomeraat van politie-organisaties die het Derde Rijk er op na houdt, en die in die eerste tijd van de bezetting algemeen met de verzamelnaam ‘Gestapo’ worden aangeduid, is, denken zij, helemaal al weinig te vrezen: de dichtstbijzijnden zitten in Rotterdam.

Ze gaan aan de slag, Kop, Korpershoek en Van der Ende. Ze vertellen, voorzichtig toch, verschillende vrienden en kennissen van de nieuwe organisatie, laten het laatst verschenen ‘Geuzenbericht’ lezen. En ze willen meedoen, de een na de ander. Ze komen bij Kop

thuis, worden - veelal door Korpershoek, die dat als zijn speciale taak ziet - beëdigd, en gaan aan het werk. Zoeken op hun beurt weer kennissen op.

Ze houden de ogen goed open, zien overal in dat strategisch zo belangrijke gebied van de Nieuwe Waterweg versterkingen, kabelleidingen - zo maar over de grond -, troepenbewegingen, benzineopslagplaatsen, afweergeschut, munitietransporten en schepen. Ze noteren, maken schetstekeningen, plattegronden, en tekenen de gegevens erop in. En alles gaat naar Kop, van Kop naar Kijne, van Kijne naar IJzerdraat, van IJzerdraat...

Ze komen regelmatig bijeen, vooral bij Kop thuis. Rijen fietsen staan daar soms tegen de gevel, iedereen loopt maar binnen, valt maar neer, vertelt wat hij te vertellen heeft. En ze overleggen, maken nieuwe plannen.

Het Geuzenleger moet klaar staan als de Engelsen hier komen, heeft IJzerdraat gedecreteerd. Goed, maar dan moeten er ook wapens zijn, dan moet er voldoende munitie in voorraad zijn. Geen nood. Heel Nederland gonst van de verhalen over Nederlandse soldaten die op de avond van de capitulatie hun wapens hebben weggesmeten, hun munitie verstopt. En de Geuzen trekken er op uit. Met een man of vijf, op een donkere avond, op de fiets naar Den Haag, waar vlakbij de Frederikskazerne revolvers begraven zouden zijn. Graven maar. Hier moet het zijn. Nee, vijf meter verder. Niets te vinden. Terug maar weer. Een paar avonden later: dreggen in het haventje van Maassluis, daar moeten geweren liggen en munitie. Waar? Dreggen maar, wie weet levert het wat op. Weer een week later: De Schiedamse Dijk, of de Utrechtse grachten, of Pernis... Zoeken en graven en dreggen. En oud-militairen, pas terug uit krijgsgevangenschap, ondervragen: Weet jij soms...? En meestal weten ze wel wat, daar, of daar. Hier en daar komt werkelijk wat voor de dag. Het eerste geweer, de eerste patronen-triomfantelijk worden ze bij Kop op de tafel gedeponeerd. Zie je wel, als je maar zoekt!

Het eerste pistool dat in het bezit van de Geuzen komt, is gestolen. Door Jan van Wijk, 17 nog maar. Kop, wiens hulpje hij al was bij Flardinga, heeft hem in de organisatie gehaald, omdat hij, door zijn

jeugd, minder op zou vallen op plaatsen waar het voor een volwassene wel eens wat gevaarlijk zou kunnen zijn. Een beetje een bravourjongen is hij wel, maar een vastbijter. In Excelsior worden elke week feestavonden gegeven voor de Duitse soldaten. Jan loopt er binnen, ziet de uniformjassen in de vestiaire, de koppels met de pistolen... De pistooltas kan hij zo gauw niet open krijgen, daarom neemt hij voor het gemak het hele koppelstel maar mee. Het leerwerk belandt in de Nieuwe Waterweg, pistool en patronen vinden een veilig plaatsje.

Hij raakt kind aan huis in Excelsior. Want IJzerdraat gaat door met schrijven. Niet alleen Geuzenberichten, maar ook pamfletten voor Duitse soldaten: zien jullie het nutteloze van deze strijd niet? Wat moet er van jullie vrouwen en kinderen terechtkomen? Ga terug naar huis voor het te laat is! Bij honderden worden ze gestencild en Kop distribueert ze. Het merendeel gaat naar Jan. En Jan gaat weer naar Excelsior, stopt er, met behulp van een betrouwbare portier, tientallen in de uniformjassen. Nee, pistolen neemt hij niet meer mee, dat is hem toch te riskant. Wel gaat hij naar Schiedam, naar het Sportfondsenbad, scharrelt een uurtje rond bij de kleedhokjes, en is weer tientallen pamfletten kwijt...

Zo gaan ze door, in Vlaardingen, in juni en in juli. Ze laten zich niet ontmoedigen door de val van Parijs, door de overgave van het Franse leger, door de voorbereidingen van de Duitsers voor een invasie in Engeland.

Langzamerhand staan ze niet meer alleen in hun geloof in een nederlaag van Duitsland. De wanhoop, de vertwijfeling van die eerste weken na de capitulatie gaat verdwijnen. De verontwaardiging over wat eerst de ‘vlucht’ heette van de Koningin en de regering, is geluwd en heeft plaatsgemaakt voor begrip. Hier en daar wordt misschien nog wat geredetwist over de vraag of het eigenlijk wel mòcht volgens de grondwet, of Koningin en regering in Engeland grondwettelijk nog wel in functie konden zijn. Er stond immers in de grondwet: ‘In geen geval kan de zetel der Regering buiten het Rijk worden verplaatst’. Maar ook die redenering is snel verstomd. Het

begrip ‘noodrecht’ wordt gemeengoed. En het gedichtje van ds. Welter gaat van hand tot hand, in duizenden exemplaren overgeschreven, getikt, gestencild: ‘Nee, 't was geen vlucht, die U deed gaan, maar volgen, waar God riep...’

De stem van Koningin en regering klinkt in honderdduizenden Nederlandse huiskamers via ‘de Londense zender’, zoals de benaming voor de uitzendingen van de BBC in het Nederlands en Radio Oranje in die tijd nog is. De stemmen uit de vrije wereld dringen door in Nederland en helpen mee, de hoop op een uiteindelijke overwinning te verstevigen, helpen mee, die hoop om te vormen tot een overtuiging.

Nederland gaat uiting geven aan die hoop en die overtuiging. De band tussen Nederland en Oranje is onverbrekelijk, zo beseffen er steeds meer. Op straat verschijnen ze, de uitgezaagde dubbeltjes en kwartjes met de ‘koninginne-kopjes’, de lucifers met de ‘kop òp’ op de revers. ‘OZO’ wordt de meest gebruikte groet in ons vaderland: ‘Oranje Zal Overwinnen’. En ‘Nederland zal herrijzen’ is de gedachte die daarmee verbonden is.

Op 29 juni komt het tot een eerste grote demonstratie van trouw aan het Oranjehuis, demonstratie tegelijkertijd van afkeer van de Duitse bezetter en zijn NSB-handlangers. Onvoorbereid, ongeorganiseerd, spontaan verschijnt men op de verjaardag van Prins Bernhard op straat met oranje getooid, of - vooral - met een witte anjer in het knoopsgat. In het paleis Noordeinde liggen de felicitatieregisters ter tekening gereed, zoals voorheen op elke koninklijke verjaardag. Generaal Winkelman begeeft zich erheen, zet zijn handtekening. Hoe weet men dat? Duizenden volgen hem, staan in de rij, mensen die er vroeger niet aan gedacht zouden hebben om te gaan tekenen, verdringen elkaar. Dan komt iemand met een boeket witte anjers, hij legt het bij de ingang neer. Plotseling zijn er dan honderden die met bloemen komen. Bij het paleis, en bij de monumenten van leden van het koningshuis, in Den Haag, in Amsterdam en in andere plaatsen.

De Duitsers zijn woedend. Ze nemen de felicitatieregisters in beslag, bezetten het paleis, slaan er hier en daar op los en arresteren ver-

scheidenen die ze als raddraaiers beschouwen. Enkele dagen later wordt generaal Winkelman in krijgsgevangenschap naar Duitsland gevoerd, burgemeester De Monchy van Den Haag ontslagen. De hofmaarschalk die de registers ter tekening gereed legde, wordt Assen als verplichte woonplaats aangewezen, de twee generaals Van Voorst tot Voorst, die in gezelschap van generaal Winkelman eveneens hun handtekening hadden gezet, worden naar Zwolle en Groningen 'verbannen'. Een bestuurslid van het Nationaal Jongeren Verbond, die leiding gegeven had aan de ovaties bij de verschijning van generaal Winkelman en het Wilhelmus had aangeheven, wordt naar een concentratiekamp gebracht.

Nederland haalt diep adem. Het heeft heel even, in de roes van de feestvreugde, de smaak van de vrijheid geproefd. Het heeft ook - voor de eerste keer - kennis gemaakt met Duitse methoden om die vrijheid te onderdrukken. Het zet de tanden op elkaar en gaat, wat verbetener wellicht, verder. De Duitse verbroederingspolitiek, de Duitse hoop, het Nederlandse volk - als 'Germaans broedervolk' - te kunnen winnen voor het nationaal-socialisme is, zo die al ooit een kans van slagen gehad mocht hebben, van nu af aan definitief mislukt. De enigen die het nog niet weten zijn de Duitsers.

De tegenstellingen zijn verscherpt. Het wordt een week die verhelderend zal werken voor de verhoudingen in bezet Nederland. Op 4 juli ondertekent Rijkscommissaris Seyss-Inquart de 'Verordening ter bescherming van de Nederlandsche bevolking tegen onjuiste berichten'. Onder die fraaie benaming wordt het Nederlandse volk medegedeeld, dat het luisteren naar niet onder Duits toezicht staande radiostations in de toekomst gestraft zal worden met een geldboete van ten hoogste 100 000 gulden. 'In bijzonder ernstige gevallen kan gevangenisstraf van ten hoogste tien jaar en een geldboete van onbeperkte hoogte' worden uitgesproken.

De Duitsers zoeken de oorzaak voor de afwijzende houding, die zich langzamerhand bij een groot deel van het Nederlandse volk gaat aftekenen, in de eerste plaats bij 'de ophitsers in Londen'. De stemmen uit Londen, uit de hele vrije wereld, moeten stom gemaakt worden, mogen het Nederlandse volk niet meer bereiken. Nederland

lacht om dat verbod. In honderdduizenden huiskamers - vanzelfsprekend bijna, in meer nog dan vóór het verbod - gaat 's morgens, 's middags, 's avonds de radio aan en klinken de stemmen uit Londen, iets zachter misschien, maar even duidelijk als voorheen.

Zij die zich in slaap hebben laten sussen door het sprookje van ‘geen censuur op de Nederlandse kranten’, worden een dag later, op 5 juli, óók wakker geschud. De Standaard, het dagblad van de antirevolutionaire partij wordt een verschijningsverbod van acht weken opgelegd, omdat het zich in een hoofdartikel scherp en kritisch had uitgelaten over een pas verschenen Duits witboek, waarin werd aangetoond' dat er, in strijd met Nederlands neutraliteit, ver voor de Duitse inval besprekingen zouden zijn gevoerd met de militaire staven van de geallieerden.

Het is de eerste krant die door een dergelijk verbod wordt getroffen. En - ironie van de geschiedenis - het artikel waarover de Duitse *Pressereferent* zich zo boos maakt, is geschreven door Nederlands grijze staatsman, minister-president tijdens het grootste gedeelte van de jaren '30, dr. H. Colijn. Dezelfde dr. Colijn, die, in die tijd van wanhoop en vertwijfeling van kort na de capitulatie in zijn brochure *Op de grens van twee werelden* geschreven had, ‘dat een nederlaag van Duitsland niet langer binnen de grens der mogelijkheden mag worden gerekend’, en dat, ‘tenzij er werkelijk wonderen gebeuren, het vasteland van Europa in de toekomst geleid zal worden door Duitsland’. Zinnen die hij zelf wellicht op het moment dat zijn brochure verschijnt, al betreurt, maar die bij ontelbaar velen zo'n grote schade aanrichten bij hun strijd om de hoop - de op niets dan de wens naar gerechtigheid gebaseerde hoop op tòch een Duitse nederlaag.

Eén groep is er in Nederland, die zijn hoop en zijn overtuiging op een Duitse overwinning richt: de NSB'ers. Voor de oorlog al hebben ze zich, door openlijk hun sympathie met het Italië van Mussolini en het Duitsland van Hitler te belijden, in een uitzonderingspositie geplaatst. Ze hebben de Duitse invallers verwelkomd als hun vrienden, als hun bevrijders. Tijdens de oorlogsdagen zijn duizenden van hen geïnterneerd geweest. Heel Nederland is ervan overtuigd dat

NSB'ers de Duitsers tijdens hun opmars belangrijke diensten hebben bewezen, dat ze hun de weg hebben gewezen, inlichtingen geseind hebben over de Nederlandse troepenbewegingen, ja zelfs op Nederlandse militairen hebben geschoten. ‘Landverraders’ zijn ze geworden, stuk voor stuk, de NSB'ers, die niet weten hoe snel zij hun diensten aan de bezetters moeten aanbieden; die er op rekenen dat Mussert de leiding zal krijgen van een nieuw te vormen, uit NSB'ers bestaande, regering. En hoewel de Duitsers daar bepaald geen haast mee maken en Seyss-Inquart Mussert slechts een bemoedigend schouderklopje geeft, met de raad zijn beweging maar flink groot en sterk te maken, vereenzelvigen de NSB'ers zich steeds meer met de veroveraars van ons land. Eind juni organiseert Mussert in Lunteren een massale betoging, aangekondigd als de ‘Hagespraak der bevrijding’, waaraan tienduizenden NSB'ers deelnemen. Tijdens die bijeenkomst besluiten de daar verzamelde Nederlandse nazi's om de grote klok van de NSB aan te bieden aan Herman Göring, de ‘schepper en beheerder van de Duitse luchtmacht’, ‘om te worden omgesmolten ter versterking van de grondstoffenvoorziening...’

Met dit gebaar in Lunteren, deze betuiging van aanhankelijkheid jegens hem die de verantwoordelijkheid droeg voor de ‘Moord op Rotterdam’, zoals het bombardement van 14 mei inmiddels is gaan heten, heeft de NSB zich voorgoed buiten de gemeenschap van het Nederlandse volk geplaatst.

Behalve woede en afkeer zijn het vooral spot en minachting die op de martiaal in hun zwarte uniformen marcherende NSB'ers worden gericht. Geïnspireerd op de wekelijkse colportage met het weekblad van de NSB, *Volk en Vaderland*, ontstaat het in die tijd wellicht meest verbreide en meest populaire liedje:

Op de hoek van de straat
Staat een NSB'er
't Is geen man, 't is geen vrouw
Maar een rasplebejer
Met een krant in zijn hand
Staat hij daar te venten
En verkoopt zijn vaderland
Voor zes losse centen.

Spitsvondig en ingenieus is Nederland. Voortdurend vindt men nieuwe slimmigheidjes uit om uiting te geven aan zijn afkeer van de NSB. Men verkneukelt zich van plezier als men Mussert's zwarthemden weer een nieuwe hak kan zetten.

In Vlaardingen is eind juli het bestaan van de Geuzen al niet zo'n groot geheim meer. Honderden Vlaardingers weten al dat er ‘iets’ gebeurt en velen weten ook dat ‘de wandelclub’ daar iets mee te maken heeft. Het geeft een prettig gevoel, te weten dat er mensen bezig zijn wat te ondernemen tegen Duitsers en NSB'ers, ook al ben je er zelf niet bij betrokken, en al weet je het naadje van de kous niet. Het schept een optimistische sfeer, een sfeer van baldadigheid.

In Vlaardingen woont een banketbakker. En het *Vlaardings Nieuws- en Advertentieblad* ontvangt een advertentie:

Wat ook onzeker is. Eén ding staat vast:
Ons Wilhelmientje staat nog steeds bovenaan
Van alle soorten worden Wilhelmientjes het meest gevraagd.
Zegt U dat niets?
Probeert U ze ook eens, nog steeds 27 ½ *cent per half pond.*
Let op! Volgende week vindt U de
Nieuwe Soorten Boterkoekjes onderaan in onze advertentie
Beleefd aanbevelend, *Banketbakkerij L. Boer, Hoogstr. 189*

Dit is de tekst. Maar de zetter gnuift, bij het lezen ervan. Mooie vette letters haalt hij tevoorschijn. En de opmaker geniet, als hij het resultaat ziet. Hij zoekt een andere advertentie op, van een groentewinkel, beginnend met ‘Laat ie fijn zijn...’ Die wordt onder de banketbakker geplaatst. En zo verschijnt de krant, op 26 juli 1940. Huis aan huis wordt hij bezorgd. De uitgever/drukker gaat pas begrijpen dat er wat aan de hand moet zijn als hij - een paar uur later - wordt bestormd door mensen die nog graag een paar nummers willen hebben, om op te sturen naar familie en kennissen. Het is wat overdreven te zeggen dat het een feestdag is in Vlaardingen, maar de hele stad heeft daverend plezier. En banketbakker Boer komt handen tekort.

No. 410 — 26 Juli 1940

VLAARDINGS NIEUWS- EN ADVERTENTIEBLAD

GRATIS huis aan huis verspreiding 10.000 ex.

UITGEVERIJ: HANDELSDRUKKERIJ C. VERBOOM N.V.

GELDBELEGGING
TE KOOP:
Ruim Pakhuis met Bovenwoning
Centrael Woningbureau, Dwyer 8, Vlaardingen

„VLAARDINGEN STOOMT"
Costumes, Regenjas of Mantel strijken en modelperen ... f 2.00
Depôt: NIEUWE MARKTSTRAAT 25

VLEESCH en VET
uit Roodenburg's Slagerij
BINNENSINGEL 151 , Telef. 170

Zij die gaan trouwen
JOH. VAN HULST
WESTRAVENPLAATS 17, Telefoon 312

TE KOOP GEVRAAGD:
HUIS

Te Huur:
Moot Bovenhuis

Electr. Smederij

Waterdichte Inmaakvaatjes
Doelenstraat 61
v. Leenepsplaats 29

Repareeren Naaimachines.
Van Dijk's

Grafkransen

TE KOOP:
ZEILBOOT

Electr. Smederij

TE KOOP GEVRAAGD:
RUIM HUIS

Te Koop:
EEN VRIJ HUIS

TE KOOP GEVRAAGD:
VRIJ HUIS

NU IS HET TIJD
PIANO ORGEL
Muziekonderricht
FRANS STAM

KENNISGEVING!
Luxe Auto Verhuur - Garage Webers
rijdt weer - TELEF 566

Tarwebrood gebakken
van de Beste Zeeuwsche Tarwe
Man in 't Veld - Dwyer 72

Je adres voor prima kwaliteit en lage prijzen!
CARBONADE
v.af 35 cent per pond
SPEKLAPPEN
v.af 50 cent per pond
Voldoende VET bij vleesch
VOOR DE ROTTERHAM:

	per half pond	per ons
Leverworst	15 cent	6 cent
Boterhamworst	20 cent	10 cent
Trogenworst	30 cent	10 cent
Bloedworst	17½ cent	8 cent
Preskop		12 cent
Rookvlesch		32 cent
Schouderham	35 cent	15 cent
Pekelvlesch	35 cent	15 cent

J. C. Stolk
Arnold Hoogvlietstraat 48
Telefoon 103

KANSJES

IJMUIDER VISHAL
SCHOKKER SCHOL en SCHAR
W. v. d. PLAS — Waalstraat 19

Ons WILHELMIENTJE
staat nog steeds BOVENAAN
ZIET U DAT NIETS?
LET OP! Vrijdag ook vanaf 11 uur
NIEUWE SOORTEN BOTERKOEKJES
ONDERAAN
Bankethakkerij L. BOER, Hoogstr. 189

LAAT IE FIJN ZIJN..
Wijnpruimen voor 1 dubbeltje 't pond
Fijne handzuur Appelen 15 ct Kilo
Pracht Suikerperen ... 15 cent Kilo
De Rotterdamse Groentenwinkels
Eendrachtstraat 3, Zev. Leijden Gaalstr.

UW DRUKWERK
Vraagt bij ons onze prijs!
Het zal U meevallen!
Handelsdrukkerij C. Verboom N.V.
Telef. 978

LUXE DOOZEN POSTPAPIER
Handelsdrukkerij C. VERBOOM N.V.

Maar dit soort onschuldige grappen valt niet in de smaak van de Duitsers. Het nazidom heeft geen gevoel voor humor. En sommige Vlaardingse politiefunctionarissen evenmin. De Vlaardingse politiechef verschijnt - in opdracht of op verzoek van de Duitsers, of slechts uit 'gevoel voor zijn eigen verantwoordelijkheid'? - in de drukkerij en neemt een paar exemplaren van de krant mee. Drie dagen later moet de uitgever op het matje komen bij *Herr* Janke, de *Pressereferent*, die in Den Haag zetelt en tot taak heeft te zorgen dat de Nederlandse pers publiceert wat de Duitsers welgevallig is, en niets méér. Het Vlaardings Nieuws- en Advertentieblad wordt voor de duur van de bezetting een verschijningsverbod opgelegd. Niemand wordt gearresteerd. De bakker niet, de zetter niet, de opmaker niet, de uitgever niet. Och, per slot van rekening is de advertentie vooral tegen de NSB gericht - niet zozeer tegen de Duitsers. En dat maakt in de zomer van 1940 nog een groot verschil.

Ondertussen gaan de Geuzen voort met hun werk. Kop blijft de leider in Vlaardingen. Nieuwe aspirant-leden komen bij hem thuis, worden ingelicht over het doel van de organisatie en beëdigd. Ze verdwijnen, zoeken zelf weer anderen op, die komen bij hen thuis, iemand van de 'top' verschijnt - dikwijls Korpershoek, vergezeld door Van Aken. Die licht de nieuwelingen in, wijst hen op de risico's die aan het werk verbonden zijn, beëdigt hen, en verdwijnt van het toneel.

'Wijst hen op de risico's.' Dat moet wel gebeurd zijn. Maar welke risico's stonden de Geuzen voor ogen? Natuurlijk, je moest enige voorzichtigheid betrachten. Wat je deed was voor een belangrijk deel tegen de Duitsers gericht, en die zouden wel wat anders uitdelen dan vriendelijke schouderklopjes, als ze er achter kwamen. Misschien zouden ze je zelfs in de gevangenis stoppen. Maar och - van lange duur kon dat nooit zijn. Per slot van rekening was het maar een kwestie van enige maanden, dan zouden de Engelsen komen om alle Duitsers terug te trappen naar hun *Heimat.*

Zo gaat het in Vlaardingen, zo gaat het in Maassluis, in Schiedam, in Rotterdam, in Delft, in andere plaatsen. Hoe gemakkelijk gaat

het niet. Kijne heeft op een wandeltocht een Rotterdammer ontmoet, toevallig ook een onderwijzer. Een vrolijke, wat luchthartige jongen van tegen de dertig, maar een felle knaap, vol vaderlandsliefde en afkeer van de Duitsers, gereformeerd. Kijne gaat hem opzoeken. Hij komt aan het juiste adres, op het juiste moment. Leen Keesmaat heeft al eens wat lopen piekeren, al eens met een paar van zijn vrienden gesproken: 'Je zou toch wat tegen die moffen moeten kunnen doen'. Kijne laat hem een paar Geuzenberichten lezen... en Keesmaat doet mee. Hij wordt de contactman voor een deel van Rotterdam, met de opdracht de organisatie uit te bouwen, leden te winnen...

Kop heeft een Delftenaar ontmoet, een electrotechnicus. Ook een felle jongen, vol vaderlandsliefde en afkeer van de Duitsers, vrijdenker. Kop gaat hem opzoeken en Jan Wielenga wordt de contactman voor Delft. Iemand van de Vlaardingse Geuzen heeft een kennis in Maassluis, zoon van een machinefabrikant, werkzaam in het bedrijf van zijn vader. Hij gaat hem opzoeken en Ko Boezeman wordt de contactman voor Maassluis.

Behalve dat Kop verzekeringsagent is en tijdschriften rondbrengt, haalt hij ook huren op. Eén van zijn vaste adressen, eens per week, is in Vlaardinger-Ambacht. Op een dag treft hij niet de vrouw des huizes, maar haar man. Ze maken een praatje. Jan Smit werkt op de werf van Wilton-Feyenoord, tussen Schiedam en Vlaardingen. Natuurlijk, behalve plaatselijke groepen moet je ook, om verschillende redenen, groepen hebben in de belangrijkste bedrijven, Wilton in de eerste plaats, zo gaat het door Kop heen. En Jan Smit wordt de contactman voor Wilton.

Kijne krijgt het druk. IJzerdraat is eind juli met zijn gezin naar Haarlem verhuisd. Daar kan hij weer terugkeren naar zijn hobby, het kunstweven. Hij heeft opdracht gekregen een kostbaar tapijt, 'De val van Damiate' voorstellend, eigendom van de gemeente Haarlem, te restaureren. Hij krijgt een werkruimte in het Frans Halsmuseum. Daar kan hij zijn talenten op artistiek en technisch gebied ontplooien. Met al zijn felheid en energie werpt hij zich op

zijn nieuwe taak, wil alles zelf doen. Maandenlang werkt hij met problemen als: hoe krijg je zo'n groot wandtapijt van 25 vierkante meter op de juiste manier gespannen om het te kunnen restaureren; hoe vind je de garens die passen bij het meer dan drie eeuwen oude oorspronkelijke materiaal; hoe verkrijg je de juiste kleuren. Het zit hem niet mee: een ingewikkelde ophangconstructie blijkt niet te voldoen, hij blijft zoeken naar betere kwaliteiten garens, over zijn kleurbaden is hij ontevreden.

Zijn tijd verdeelt hij tussen deze twee passies: het gobelin en het Geuzenwerk, zijn gezin gaat er onder lijden. Overdag werkt hij in het Frans Halsmuseum. 's Avonds en in de weekends trekt hij er op uit, om nieuwe contacten te leggen, en om nu eindelijk ‘de verbinding’ tot stand te brengen. En Kijne zoekt hem op in Haarlem, regelmatig, soms meerdere keren per week. Hij beschikt immers over net zo veel vrije tijd als hij wil. Zijn baantje als vertegenwoordiger in schoolboeken komt een beetje in het gedrang, maar dat is niet belangrijk meer. Er is maar één ding belangrijk: de strijd tegen de Duitsers. Hij brengt berichten mee voor IJzerdraat, overlegt met hem over de organisatie. Het Geuzenleger is in opbouw. Om de teugels in handen te kunnen houden, moet er een militaire organisatie worden opgebouwd, zo redeneert Kijne, een organisatie met duidelijk omschreven rangen, functies en onderdelen.

IJzerdraat spartelt wat tegen. Hij vindt zijn ‘Geuzenactie’ - het wakker schudden van de mensen door middel van zijn pamfletten - het belangrijkste wat er op het ogenblik te doen valt. Hij is innerlijk nog niet helemaal klaar voor verdere actie, weegt het weinige directe nut af tegen de grotere risico's. Niemand immers - behalve hij - weet dat er nog steeds geen sprake is van een verbinding met Engeland. Niemand weet dat er geen ‘hogere top’ is, dat hij - IJzerdraat - in zijn eentje de ‘landelijke leiding’ vormt. Hij beseft dat hij niet in staat is alleen de organisatie in goede banen te leiden.

Maar de sneeuwbal rolt. En, drukke beweeglijke man als hij is, niet altijd in staat om de pro's en contra's in zijn soms wat chaotische gedachtengangen te ordenen, laat hij zich meeslepen door de ideeën van de ander. Er komt een schema, volledig gebaseerd op de for-

maties van het oude Nederlandse leger, met groepen, secties, compagnieën, bataljons en regimenten. De hoogste rang reserveert IJzerdraat voor zichzelf: kolonel. Hoger kan hij niet gaan. Immers, boven hem moeten de generaals uit Amsterdam staan, die samen met de politieke leiders de top van de landelijke organisatie zullen vormen.

Het Geuzenleger groeit, het ontwikkelt zichzelf, zo houdt Kijne IJzerdraat voor. De korte, staccato-oproepen van de pamfletten worden al bijna overbodig. Wat we nodig hebben, is een contactorgaan om de Geuzen-leden voor te lichten en instructies te geven. De vermenigvuldiging is geen probleem meer. Verschillende Geuzen hebben een schrijfmachine en de laatste nummers van de 'Geuzenactie' zijn al gestencild op de stencilmachine van de Vlaardingse afdeling van een van de landelijke vakbonden, waarvan de voorzitter, Van Kralingen, Geus is geworden. Het blad kan dus groter worden, artikelen bevatten waarin wat dieper op de zaken wordt ingegaan. Maar dan ook alleen voor de Geuzen. Zoals de zaken er nu voorstaan, wordt elke goede Nederlander Geus. Aan hen die geen Geus worden, de slappelingen, de bangen, de halfzachten, hoeven we onze tijd niet te verspillen: zij zijn evenzeer onze vijanden als de NSB'ers en de Duitsers.

Zo verschijnt, begin augustus, het eerste nummer van het nieuwe blad, *De Geus van 1940*. Over 'Het doel en de inrichting van de Geuzenactie' wordt er in geschreven:

> Veel vertellen wij daarvan niet, want de vijand is waakzaam en hij behoeft niet vooruit op de hoogte te worden gebracht. Daarom alleen dit: zeven mannen in Amsterdam, die op de dag van de schrijnende capitulatie de tranen in de ogen sprongen, konden het er niet bij laten zitten, dat een Duits volk ons mooie en goede vaderland was binnengedrongen om zich vet te eten aan onze voorraden... Op 15 Mei 1940, de dag na de

> onuitwisbare wandaad in Rotterdam, besloten deze zeven Nederlanders het verzet tegen deze ongure gasten en hun handlangers te organiseren.

Is het nog IJzerdraat, die hier aan het woord is? Het lijkt niet waarschijnlijk. De stijl is gewijzigd, de zinnen zijn langer geworden, er is duidelijk gezocht naar wat 'mooiere' formuleringen dan IJzerdraat in zijn korte, felle berichten gebruikte. Is het Kijne geworden, die deze nieuwe serie krantjes gaat volschrijven, met zo nu en dan een bijdrage van IJzerdraat er tussendoor? Het ligt een beetje voor de hand. Kijne voelt zich wat intellectueel, heeft een paar boeken geschreven. Hij voelt zich belangrijk worden in de organisatie, die immers, wat het hele gebied om de Waterweg betreft, voortgekomen is uit zijn initiatief, zijn contacten. Hij ziet in zijn werk voor de Geuzen wellicht een rehabilitatie voor de mislukkingen in zijn verleden.

Hij verschijnt bij Kop, met de tekst voor het eerste nummer van De Geus van 1940. Overschrijverij is er niet meer bij, doorgeverij aan tenminste twee bekenden evenmin.

> Beschouw ons Geuzenblad als iets zeer kostbaars, zoals Uw fietsplaatje. Laat het nooit aan zijn lot over, want er wordt op geaasd. Wanneer gij het blad gelezen hebt, verbrand het dan als gij geen goede vertrouwde vriend hebt die het ook moet lezen. Weet nooit hoe het in Uw bezit is gekomen.

Goed, het wordt uitgetikt, gestencild, verspreid in honderden exemplaren, in Vlaardingen, Maassluis, Rotterdam, in die andere plaatsen waar zich Geuzen bevinden.

En hij komt bij Kop en bij Keesmaat met de voorschriften voor de militaire indeling en de rangen: Kop moet majoor worden, Korpershoek, Van der Ende, Keesmaat, en nog een handvol anderen kapitein of luitenant, er worden sergeants aangesteld, en korporaals.

Ze halen wat de schouders op, de nieuwbakken officieren en onderofficieren. Het blijft toch Ary en Jan en Kees en Leen en Ko. Maar de ‘top’ wil het nu eenmaal, heeft Kijne verteld, en voor eventuele contacten met onbekende Geuzen is het wel gemakkelijk.

Met de rangen verschijnt er, sterker dan voorheen, een element van geheimzinnigheid in de organisatie der Geuzen. Je dient je soms ergens aan - op een adres waar, naar je verteld is, zich Geuzen bevinden - als ‘een luitenant van de Geuzen’. Daar blijft het dan verder bij. Maar er zijn verscheidene ‘luitenants’, en je individualiteit verdwijnt. Ook daar is wat op te vinden. Buiten de kring van bekende Geuzen - en die is toch al groot genoeg, daarover is men het langzamerhand wel eens - moeten schuilnamen worden gebruikt. Een element van voorzichtigheid gaat de geheimzinnigdoenerij begeleiden. Je zult ergens komen en niet weten of je met een Geus te maken hebt. Hoe kom je daar achter zonder jezelf bloot te geven? Wachtwoorden natuurlijk. Moeilijke wachtwoorden met - dat was immers ook het parool gedurende de meidagen voor de Nederlandse troepen - een ‘sch’ er in: die kunnen de Duitsers niet uitspreken. Elke week of paar weken zullen de wachtwoorden wisselen en elke Geus zal ze moeten kennen.

Ze gaan nog verder. Er kunnen infiltranten in de organisatie komen, die de wachtwoorden leren kennen. In voorkomende gevallen zal ieder zich tegenover de ‘top’ moeten kunnen legitimeren. Ook voor ‘later’ zal zo'n legitimatiebewijs kunnen dienen: als de bezetters eenmaal verdwenen zijn, zal Jan en Alleman gaan beweren Geus te zijn geweest. Dat moet voorkomen worden. Hoe? Iemand komt met een ingenieus idee, ingewikkeld van opzet, maar eenvoudig uit te voeren en waterdicht. Zò moet het gaan. Iedere Geus moet een aan hem zelf geadresseerde briefkaart inleveren. Op die briefkaart wordt een velletje papier gelegd, waarin vijf gaatjes zijn geprikt. Door die vijf gaatjes heen worden op de briefkaart met onzichtbare inkt vijf stippen aangebracht. De gegevens van het stempel van de briefkaart worden op het velletje papier overgenomen. De kaart gaat weer terug naar de eigenaar. Zo is ieder geregistreerd met plaatsnaam, jaartal, datum en uur van zijn briefkaart. Moet hij

zich legitimeren, dan overhandigt hij zijn kaart, de gegevens van het papiertje worden gecontroleerd en in twijfelgevallen kunnen de stippen op de kaart zichtbaar worden gemaakt. Waterdicht inderdaad, zo'n legitimatie. En de militaire raadgever van de Vlaardingse Geuzen vervaardigt een uitgebreide instructie, waarin in zestien punten de te volgen procedure gedetailleerd wordt uiteengezet.

Hij is zelf op een wat wonderlijke manier bij de Vlaardingse Geuzentop terechtgekomen, deze Klaas ter Horst. In de meidagen had hij als vaandrig tegen de Duitsers gevochten. Hij moest en zou naar Engeland, om daar de strijd voort te zetten, zo voelde hij het. Twee dingen had hij nodig: een weg, en een geborduurd Nederlands wapen, om zich in Engeland als een goed vaderlander te kunnen aandienen. Een vriendin vertelt hij van zijn plannen. Zij wil het wapen wel borduren, en een weg vinden is misschien ook niet zo moeilijk. Haar broer is Geuzen-luitenant en die legt het probleem aan Kop voor. Ja, er is een weg. Kijne is juist vorige week gekomen met een, in het diepst geheim verteld, verhaal van IJzerdraat. Op de Groene Kruisweg, een betonweg die loopt tussen Rotterdam en Brielle, landt regelmatig, in de buurt van Hoogvliet, een Engels vliegtuig. Het brengt geheime agenten mee, en instructies uit Londen. Het stijgt weer op met spionagegegevens en met Nederlanders die naar Engeland moeten. Hij zal Kijne vragen of Ter Horst de volgende keer mee kan.

Het duurt één, twee weken. Dan komt Kijne met een voor Ter Horst teleurstellend bericht. De aanvraag is afgewezen. In Londen vindt men dat hij, als ex-vaandrig, in de Geuzenorganisatie belangrijker werk kan verrichten dan als één van de vele officieren in Londen. Blijven dus, en Geus worden. Zo wordt hij luitenant en de militaire specialist in Vlaardingen, die uitgebreide schema's opstelt voor de organisatie en de te vervullen functies. Hij is een Jantje Precies en het duurt niet lang of op papier is het Geuzenleger tot in de kleinste details georganiseerd.

Hij is het ook, die raadgevingen uitdeelt voor de sabotage. Want sabotage is één van de onderwerpen die steeds weer aan de orde

Aan Vaandrigs

IDENTITEITSBEWIJZEN.

1. Worden verzorgd door Vaandrigs.
2. Maak van ongelinieerd schrijfpapier velletjes ter grootte van een officiëele briefkaart (9 cm. bij 13,7 cm.).
3. Maak met holpijpje van 2 mm. vijf willekeurige geplaatste gaatjes in twee velletjes tegelijk, die met linkerbovenhoek nauwkeurig op elkaar liggen. Laat bij linkerbovenhoek echter een ruimte van ongeveer 4 bij 4 cm. vrij voor aanteekeningen.
4. Vraag van paatoegetredene een aan hem of haar gerichte briefkaart of prentbriefkaart van oude datum (liefst voor 1940). Het poststempel moet duidelijk leesbaar zijn. (Een kleine bijwerking door den vaandrig met inkt van een ventueel minder duidelijk cijfer is geoorloofd).
5. Leg, zonder dat de minderen dit kunnen gewaarworden, een identiteitsvelletje (zie punt 3) op briefkaart met linkerbovenhoek gelijk en op de adreszijde.
6. Zet met kachro door de gaatjes van het identiteitsvelletje stipjes van ongeveer 1 mm. op de briefkaart.
7. Schrijf op elk der twee id.velletjes in de linkerbovenhoek de plaatsnaam, die op het poststempel voorkomt.
8. Schrijf daaronder het jaartal van het poststempel.
9. Schrijf daaronder in Romeinsche cijfers de maand van het poststempel.
10. Schrijf daaronder de dag.
11. Schrijf daaronder het uur.
12. Schrijf daaronder de andere cijfers en letters, die nog op het poststempel mochten voorkomen.
13. Schrijf rechts bovenaan op beide velletjes de laatste drie teekens (cijfers of letters of beide) van het poststempel van de id. kaart van den vaandrig zelf, gevolgd door een schuin streepje, waarachter een doorloopvolgnummer, dat door den vaandrig zelf wordt vastgesteld.
14. Het is van het grootste belang, dat dit werk zeer nauwkeurig wordt uitgevoerd. Vooral het neerleggen van het eene met gaatjes voorziene identiteitsvelletje op de id. briefkaart moet zuiver geschieden. De geheele bovenkant zuiver gelijk en de linkerhoeken precies op elkaar. De kachrostipjes moeten zoo zuiver mogelijk midden in de gaatjes komen.
15. Een van de id. velletjes behoudt de vaandrig zelf; het andere geeft hij aan zijn luitenant. Beide officieren zijn verantwoordelijk voor de bewaring van de hun toevertrouwde id. velletjes. Zij moeten deze velletjes rangschikken:
    1e. volgens de plaatsnaam.
    2e. volgens het jaartal.
    3e. volgens de maan.
    4e. volgens de dag.
    5e. volgens het uur.
    6e. indien aanwezig volgens de verdere gegevens.
16. Aan den eigenaar van de id.briefkaart moet worden medegedeeld, dat hij of zij deze kaart zorgvuldig moet bewaren.

- -

ALLEEN VOOR LUITENANTS het volgende:

Van de ontvangen id. velletjes eenmaal per week een lijst maken en doorzenden aan het Hoofdkwartier.
Lijst als volgt inrichten:

Op elke regel de gegevens van één velletje, beginnende met de Plaatsnaam en vervolgens jaartal, maand, dag en uur. Aan het eind van de regel de cijfers en letters van den Vaandrig, die de velletjes heeft vervaardigd met het door hem gegeven volgnummer.
De lijst recht bovenaan voorzien van alle gegevens van het id. kaartstempel van den inzendenden luitenant.
Grootte van de lijst: 13 1/2 cm. hoog, 20 cm. breed. (dit is een half bloemotevel).

gesteld worden in de besprekingen. Er zijn wat wapenen, er wordt trotyl gevonden, lonten, slaghoedjes. Bij Kop in het schuurtje ligt al een aardig voorraadje. Een deel ervan gaat naar Smit, naar Wilton. Je kunt nooit weten...

Plannen worden er gesmeed, telkens weer. Er rijdt een munitietrein van Rotterdam naar Hoek van Holland, elke nacht, zo willen de geruchten. Die moet tot ontsporing gebracht worden. Goed, maar dan op een punt waar niet in een halve dag de lijn weer hersteld kan worden, pleit Ter Horst. Vlakbij de brug over de Poldervaart moet het gebeuren, dan wordt tevens de brug vernield en kost het dagen, misschien wel weken voor alles weer hersteld is. Als je een paar metalen spieën op de rails monteert moét de eerstvolgende trein ontsporen. Ze trekken op een avond naar de Poldervaart, monteren, als de laatste personentrein gepasseerd is, de spieën en gaan liggen wachten. Wachten tot het licht wordt, en de eerste trein van de dienstregeling in aantocht is. Geen munitietrein is er geweest. Weg de spieën, weg de Geuzen. Ze vertellen van hun ervaringen, worden uitgelachen. Die spieën worden immers tot moes gereden! Nee, je moet de bouten, waarmee de rails op de dwarsliggers zijn gemonteerd, losdraaien, dán krijg je een ravage! Maar dan moet er een passende moersleutel komen. De maat wordt genomen, de sleutel kan wel gemaakt worden. De sleutel komt niet. Rijdt er eigenlijk wel elke nacht een munitietrein? Het plan wordt vergeten. Met kabels gaat alles veel eenvoudiger. En kabels liggen er overal, zo maar langs de wegen, in het gras. Bij kruisingen worden ze over een paar palen heen geleid, over de wegen heen. Een enkele keer wordt er wel eens een kapot gereden door een hoog beladen wagen of vrachtauto. Kabels kun je vernielen zoveel je wilt, telefoonkabels, voedingskabels van electriciteit, och je weet soms niet eens wat voor een kabel je voor je hebt. Ter Horst waarschuwt: dat heeft geen zin, het is hoogstens een beetje pesterij, militaire waarde heeft die kabelsabotage niet, je maakt er hoogstens de moffen woest mee. Hij heeft misschien wel gelijk. Maar och, het is zo verleidelijk, als je dag na dag ziet en ervaart hoe je land wordt geringeloord, om dan op een donkere avond...

14 Augustus moet zo'n donkere avond gehad hebben. De burgemeester van Vlaardingen ontvangt de volgende dag bezoek van een opgewonden, roodaanlopende dr. Gaykow, *Oberkriegsgerichtsrat beim Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden.* Niet minder dan vijf telefoondraden zijn in de afgelopen nacht op het gebied van de gemeente Vlaardingen doorgesneden! Het moet afgelopen zijn met deze sabotage, die de hoogste belangen van de Duitse *Wehrmacht* schaadt, die de verbindingen van batterijen afweergeschut en zoeklichten verbreekt, waardoor vijandelijke vliegtuigen de kans gegeven wordt ongestoord hun misdadige aanvallen te richten op de weerloze Nederlandse burgerbevolking, die immers juist door de Duitse *Wehrmacht* wordt beschermd! Absoluut afgelopen! De hele Vlaardingse bevolking is er voor verantwoordelijk! Als een dergelijke misdaad weer voorkomt, zal de *Wehrmachtbefehlshaber* de gemeente Vlaardingen een boete opleggen van tienduizenden guldens. Basta! *Der Herr Bürgermeister* heeft maar te kiezen.

Der Herr Bürgermeister begrijpt het. Er valt niet veel te kiezen. Hoe *der Herr Oberkriegsgerichtsrat* gedacht had die vernielingen te voorkomen? Er wordt al vanaf half juni dagelijks gecontroleerd? Er is door de Vlaardingse politie een motorrijwiel gehuurd, drie motorrijders uit het corps zijn voortdurend ter beschikking om dagelijks het traject van 26 kilometer lengte langs de verschillende kabelleidingen af te leggen.

Het toezicht moet verscherpt worden. Behalve het toezicht per motor moeten er vaste posten worden ingesteld die afwisselend op de meest bedreigde punten *eingesetzt* kunnen worden. Hoe *der Herr Bürgermeister* aan voldoende personeel komt, moet hij maar uitzoeken. En de Vlaardingse bevolking moet er nadrukkelijk op gewezen worden dat het afweerapparaat feilloos moet werken, ook met het oog op de veiligheid van de burgers zelf.

Blazend vertrekt de *Oberkriegsgerichtsrat.* En nog dezelfde middag drommen de Vlaardingers samen voor de aanplakbiljetten:

De BURGEMEESTER van VLAARDINGEN maakt op last van de Duitsche Overheid bekend:

dat alle sabotage van de door de Duitsche Weermacht genomen maatregelen in verband met afweer van luchtaanvallen, **ten STRENGSTE zal worden gestraft,** en dat indien iemand op heeterdaad wordt betrapt b.v. bij het doorsnijden of vernielen van telephoonleidingen,

direct met scherp zal worden geschoten.

De Burgemeester herinnert er aan, dat de luchtafweer en alle daarmede verband houdende maatregelen -- **zoo ook het verduisteren van woningen** -- mede ter beveiliging der EIGEN BEVOLKING worden genomen.

VLAARDINGEN, den 15 Augustus 1940.

De Burgemeester van Vlaardingen,

M. C. SIEZEN.

De BURGEMEESTER van VLAARDINGEN maakt op last van de Duitsche Overheid bekend:
dat alle sabotage van de door de Duitsche Weermacht genomen maatregelen in verband met afweer van luchtaanvallen, **ten STRENGSTE zal worden gestraft,** en dat indien iemand op heeterdaad wordt betrapt b.v. bij het doorsnijden of vernielen van telephoonleidingen,
direct met scherp zal
worden geschoten.
De Burgemeester herinnert er aan, dat de luchtafweer en alle daarmede verband houdende maatregelen **- zoo ook het verduisteren van woningen -** mede ter beveiliging der EIGEN BEVOLKING worden genomen.
VLAARDINGEN, den 15 Augustus 1940.
De Burgemeester van Vlaardingen,
M.C. SIEZEN.

[IV]

Vlaardingen reageert zoals heel Nederland, de hele bezetting door, op dit soort gebeurtenissen heeft gereageerd. Sommigen gnuiven, vinden het prachtig, hopen in stilte, dat er, desnoods dezelfde nacht nog, weer kabels kapot zullen gaan, lopen wat scheef uit de ooghoeken kijkend langs zo'n kabel en overleggen bij zichzelf of zij het zouden durven... Anderen schudden het hoofd, mopperen over kwajongensstreken, die tot niets leiden dan onaangenaamheden en straffen. Vele honderden, wellicht enkele duizenden Vlaardingers hebben wel eens horen fluisteren over de ‘Geuzen’, ze weten dat er een georganiseerde verzetsgroep bestaat, hier en daar wordt zelfs gefluisterd over ‘de wandelclub’: duidelijk bewijs dat men ook van de oorsprong en het centrum van het verzet op de hoogte is.

Is het een Geus geweest, die de sabotage van de veertiende augustus gepleegd heeft? Heftig wordt er over gedebatteerd, die avond, bij Kop thuis. Niemand van de aanwezigen - en er zijn er natuurlijk weer zo'n vijftien of twintig - weet iets concreets. Ter Horst herhaalt zijn waarschuwingen: jongens, het haalt niets uit, je attendeert de moffen alleen maar extra op Vlaardingen. En we moeten toch al voorzichtiger worden: te veel mensen kennen ons, zelfs schoolkinderen praten over de Geuzen. Van Kralingen valt hem bij. Hij heeft, als vakbondsman, wat meer dan de anderen zijn gedachten laten gaan over het vraagstuk van de taktiek, en hij is tot de conclusie gekomen: op deze manier moet het misgaan. Noem eens een Geus, die niet tien, twintig anderen kent! We moeten tot een strakkere organisatie komen, er moet een strengere scheiding zijn van groepen en van taken. Er moeten meer tussenpersonen komen ter afscherming van andere contacten. En met nadruk wijst hij op het negende gebod van de ‘Geuzenwet’, die aan hen allen is voorgelezen:

> Geuzen zijn zwijgzaam en houden alles betreffende het Geuzenleger geheim, zelfs voor hun huisgenoten, indien deze zelf nog geen Geuzen zouden zijn. Buiten de Geuzenbijeenkomsten wordt nooit over Geuzenaangelegenheden gesproken.

Ze knikken wat. Van Kralingen heeft misschien wel gelijk. Wie van hen heeft, wat dat laatste betreft, geen boter op het hoofd? Maar hoe nu nog, in dit stadium, tot een deugdelijker, geheimer organisatie te komen? Bovendien, zo reageert de onverbeterlijke optimist, de altijd in iedereen het goede ziende Ary Kop, wie zou er nu in Vlaardingen in staat zijn om naar de Duitsers te lopen en hen te verraden? Meer nog: wat is er eigenlijk te verraden? Wat hebben ze eigenlijk gedaan, behalve plannen gemaakt, voorbereidingen getroffen voor later? Zelfs van die sabotage weet niemand iets af. En wat dat betreft, hij wil het dan wel zeggen: we kunnen toch al zo weinig uitrichten op het ogenblik, laat ieder doen wat hij kan; niet meer maar vooral ook niet minder!

Dat lucht op. Ary heeft weer het verlossende woord gesproken. Van Kralingen pruttelt nog wat na, maar het gesprek neemt een andere wending. Het inlichtingenwerk loopt goed. Verschillende Geuzen hebben het zelf ervaren: je geeft een inlichting door en binnen een week verschijnen er Engelse vliegtuigen om het betreffende object te bombarderen.

'De ijscoman is weg', merkt iemand op. De ijscoman. Dat verhaal kennen de meesten. Hij stond met zijn karretje bij de ingang van het vliegveld Waalhaven. Het was zo'n mooi ijskarretje, met twee versierde nikkelen deksels erop, zoals de meeste ijskarretjes. Onder het voorste zat het ijs, dat wist ieder kind. Maar onder het tweede deksel, waar andere ijscomannetjes hun voorraad wafels, lepeltjes en soms een handdoek hadden, daar had dit mannetje heel wat anders. Zo nu en dan, als er niemand bij zijn kar stond, lichtte hij dat tweede deksel even op en dan was het net of hij in dat gat stond te praten. Dan was het net? Hij praatte er in! Aan het vliegveld werd voortdurend door honderden arbeiders gewerkt om de startbanen die in de meidagen vernield waren, weer in orde te krijgen. Als na een paar weken het werk bijna voltooid was, lichtte het ijscomannetje zijn deksel weer eens op... en de volgende dag verschenen de Engelse vliegtuigen en maakten van de startbanen weer puree. Dat ging zo om de paar weken, steeds op dezelfde manier. Aldus het verhaal. En nu was het ijscomannetje verdwenen?

Het vliegtuig van de Groene Kruisweg', is het enige commentaar, en zonder dat er verder een woord aan gewijd wordt, is men het ermee eens: het ijscomannetje zit veilig en wel in Engeland, misschien wel mét zijn karretje.

Kop komt met een nieuwtje, dat Kijne van IJzerdraat heeft meegebracht. In Engeland is men dik tevreden over de Geuzenarbeid. En als blijk van sympathie zullen de Engelsen ervoor zorgen dat er over een paar weken, op de verjaardag van de Koningin op 31 augustus, vuurwerk boven Vlaardingen wordt afgestoken.

Enthousiast wordt die mededeling verwelkomd. En reikhalzend zien ze uit naar de 31ste. Die dag, de eerste Koninginnedag tijdens de bezetting, is in Vlaardingen een dag als alle andere gedurende de laatste maanden. In het twaalfde nummer van zijn ‘Geuzenactie’ had IJzerdraat zijn ‘schande’ uitgesproken over het naar Duitsland voeren van generaal Winkelman en over het ontslag van burgemeester De Monchy naar aanleiding van de gebeurtenissen op Anjerdag. Een schande die, zo beloofde hij, niet ongewroken zou blijven.

GEUZEN ACTIE BERICHT No. 12. uitgezonden 2.7.'40.

De ware geest van het Duitsche beest komt steeds meer voor de dag. Duitschalnd wil trachten de Nederlanders op te zetten tegen Engeland en gebruikt daartoe de middelen, die zoover BENEDEN ELK BEGRIP VAN MENSCHWAARDIGHEID liggen, zoodat daarmede het laatste restje van de Vroegere Duitsche eer (zoodat tenminste nog aanwezig was) voorgoed is bezoedeld. In den Helder , Haarlem, Schiedam en Rotterdam, is vast gesteld, dat Duitsche vliegtuigen, zich verschuilende achter wolken of het nachtelijk duister, achter de Engelsche machines zijn gaan vliegen, toen de Engelschen hunne bommen hadden uitgeworpen op militaire doelen (o.m. het roode kruishospitaal te den Helder, alwaar Oorlogsmaterialen waren opgeslagen) hebben daarna de Duitschers nog enige bommen geworpen op burgers en woonhuizen (zooals in Rotterdam). Per Radio en Pers beweren ze nu dat deze moordenaarsbommen ook van de Engelschen afkomstig zijn. ZOEK EN BEWAAR DEZE BOMSCHERVEN. Zij zullen de Leugenaars aan de kaak stellen, TEKEN AAN waar en wanneer zij gevonden zijn. Blijf momenteel rustig , al moeten wij thans leven onder heerschappij van het meest ontaarde volk dat ooit bestaan heeft. onder samenwerking met het uitvaagsel der N.S.B. Onze Geuzenactie bereid bevrijding voor. EERST GEHEIM , LATER OPENBAAR. Helpt allen mede, geef berichten door, tot een betrouwbare Oranjebrand onstaan is! Reeds DUIZENDEN werken mede, werkt daarom allen mede voor het scheppen van een VRIJ HOLLAND. .
De verjaardag van PRINS BERNHARD heeft getoond dat Nederland nog niet Verduitscht is . Betrek allen , oud en jong, rijk en arm, man en vrouw in de geuzenactie.
Helpt allen mede. Lafheid is verraad. Ge hebt het gezien aan de laksche houding tegenover de N.S.B. etc. voor den oorlog.

De schande voor het naar Duitschland ontvoeren van onze NEDERLANDSCHE OPPERBEVELHEBBER GENERAAL WINKELMAN, zal niet ongewroken blijven, zomin het ontslag van Burgemeester de Monchy. Het is geen schande het felicitatieregister in het paléis NOORDEINDE te tekenen, en hulde aan hem die opdracht heeft gegeven de Oranjebloemen welke in het paléis waren verborgen openlijk ten toon te spreiden.

HET RECHT ZAL EENMAAL ZEGEVIEREN.

NEDERLAND ZAL NOOIT EN NIMMER EEN DUITSCHE PROVINCIE WORDEN.

Algemeen bericht. Doorzenden zoo spoedig mogelijk s.v.p.

[V]

Maar voor een herhaling van de Anjerdag-demonstratie op Koninginnedag is weinig gelegenheid. De Duitsers hadden al begin juli met de strengste straffen gedreigd, gemeentebesturen en hoofden van politie waren aangeschreven. Het blijft dan ook rustig op de 31ste. Massale betogingen vinden niet plaats. De uitingen van aanhankelijkheid voor de vorstin in ballingschap blijven beperkt tot het hier en daar demonstratief opnemen van een snipperdag, het plaatsen van oranjekleurige bloemen voor de ramen en het - liefst in een café waar NSB'ers of Duitsers aanwezig zijn - luidruchtig bestellen van oranjebitter.

Oranjebitter. 's Middags loopt in Vlaardingen iemand dronken op straat, een kind op de arm. Hij zwalkt heen en weer, zingt luidkeels '...leve de Willemien', wankelt, valt. Krabbelt overeind, wil weer een café binnengaan. Een Vlaardingse inspecteur van politie belet hem dat, en neemt hem mee naar het bureau. Daar wordt hij een cel ingeduwd. Twee uur later: alarm. De arrestant blijkt in zijn cel brand gesticht te hebben. Hij wordt er uit gehaald, geboeid, en dan pas gefouilleerd. En wat vindt de inspecteur in zijn binnenzak? Een gestencilde pagina 'Vervolg Geus no. 3' met een artikel 'Geuzen te land en water'.

'Ik stelde vast, dat dit geschrift in hoge mate beledigend was voor de Duitse Overheid en Weermacht', schrijft de inspecteur in zijn rapport. 'De SS te Rotterdam wordt hiermede in kennis gesteld.' Drie dagen later wordt de arrestant door de SD opgehaald.

De Maasmonding wordt - zoals praktisch dagelijks het geval is - bezocht door enkele Engelse vliegtuigen, voornamelijk alleen opererende verkenningstoestellen. De uitkijk in de Vlaardingse toren heeft het druk. Al in de nacht van de dertigste moet hij om de paar minuten zijn pen grijpen om aantekening te maken van activiteiten in de lucht: lichtkogels, zoeklichten, motorgeronk, lichtspoormunitie, een brandje in de richting van Waalhaven, en dan weer, steeds maar weer, rode lichtkogels. Overdag is het - ook als gewoonlijk - rustig. Maar 's avonds om een uur of half tien begint het weer:

21.38	Vliegtuig in 't Zuiden. Zoeklichten aan. Wordt beschoten. 2 lichtkogels boven de Shell. Meerdere kleine lichtkogels.
21.45	Op Rozenburg een groot licht.
21.49	Boven Holl. voetbalveld rode en witte lichtkogels. Vliegtuig in de stralen, wordt hevig beschoten in 't Zuidwesten.
21.50	Vliegtuig duikt, zoeklichten uit. Neergeschoten in 't Zuidwesten ver achter de Shell.
22.00	In 't Zuiden zoeklichten aan.
22.03	In 't Zuidoosten wordt geschoten; alle zoeklichten aan. Lichtkogels vanaf de grond. Vliegtuig in stralen en is er dadelijk weer uit.
22.04	Vliegtuig in 't Westen even in de lichtbundels. In Zuid lichtkogels.
22.05	Lichtkogels maken lichtstrepen. Gele en rode lichtkogels vanaf de grond. Lichtbal boven de Shell.
22.11	Vliegtuig brandt steeds feller.
23.20	Grote rij lichtkogels in 't Zuiden. Zoeklichten aan. Er wordt geschoten. Vliegtuig is te horen.
23.28	Zoeklichten in 't Zuiden in werking.
23.30	Motorgeronk en zoeklichten boven Rozenburg.
23.32	In 't Zuiden wordt geschoten. Vliegtuig in zoeklichten, komt richting Vlaardingen, duikt, schiet terug en verdwijnt in richting Overschie.
23.35	Lichtballen in het Oosten vanaf de grond.
23.37	Zoeklicht in 't Westen. Wordt beschoten.

23.40	Wordt in 't Zuidwesten geschoten. Vliegtuig vliegt zeer laag en stort brandend neer.
23.44	Zoeklichten in 't Westen. Boven Pernis wordt geschoten. Lichtbal. In 't Oosten wordt ook geschoten.
23.48	In 't Zuiden en Oosten zoeklichten aan. Uit vorige vliegtuig is één persoon met parachute gesprongen. Zoeklichten uit.

Vlaardingen heeft zijn vuurwerk gehad. Een Geus heeft, vanaf het vallen van de duisternis, met zijn fototoestel gereed gestaan en een prachtige opname kunnen maken. Het zoveelste bewijs van de verbinding met Engeland schijnt geleverd.

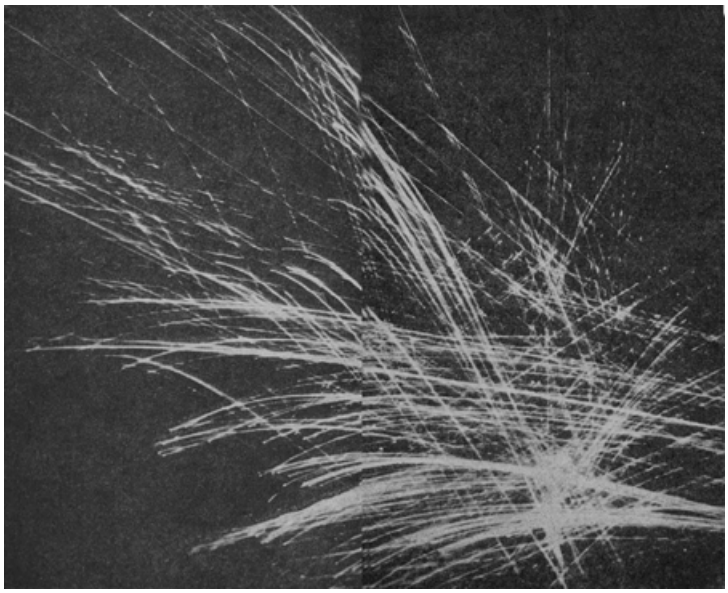

> Elke Nederlander, die het noodzakelijk maakt, dat er een Duitser extra in ons land moet komen, doet daarmede een daad van grote waarde in de strijd tegen het Duivelse Hitlerisme.
> Hoe meer mannen er nodig zijn in de bezette gebieden, hoe minder Hitler tegen Engeland kan doen. En hoe sneller Engeland met de hysterische tyran kan afrekenen. Leer daarom Uw landgenoten, hoe ze zo langzaam mogelijk kunnen werken, hoe ze hun werk zo slecht mogelijk kunnen doen. Tenslotte moet er dan bij elke werker een Duitse opzichter worden geplaatst... Laat de oogst mislukken (we krijgen er zelf toch niks van!) Laat de lokomotieven stukroesten of stook ze kapot. Kortom, saboteer zoveel als mogelijk is. Beter steun kunt ge Engeland op het ogenblik niet verschaffen!

Het vierde nummer van ‘De Geus’, waarin bovenstaande zinnen voorkomen, doet in Vlaardingen een heftige discussie ontstaan. Kop, heftig en fanatiek, bereid alles tegen de vijand te doen wat maar mogelijk is, komt wat triomfantelijk met de tekst aandragen. Maar hij ontmoet, tegen de gewoonte in, wat tegenstand. De rustige Ter Horst herhaalt zijn argumentatie over de nuttelоosheid van al dat ‘padvindersgedoe’ met die kabels. Anderen worden door het vuur van Kop meegesleept en ze bespreken een nieuw plan. Je gaat binnenkort van die aardedonkere nachten krijgen. Alle auto's zijn verduisterd; de Duitse auto's hebben van die onmogelijke kleine pitjes voorop. De chauffeurs oriënteren zich volledig op de witte strepen op het wegdek. Als we nou eens lange zwarte doeken nemen, daar een witte streep op kalken en die neerleggen in de richting van sloot of vaart... Ze wrijven zich al in de handen van plezier.

Onverbeterlijk zijn ze. Ze kennen maar één gedachte, de gedachte

die vijf jaar lang bepalend zal zijn voor duizenden en duizenden Nederlanders, de gedachte die het uitgangspunt moést zijn voor alle verzet, voor alle strijd tegen de onderdrukker: waar we de Duitsers kunnen treffen, slaan we toe.

Maar ze zijn nog zo naïef. Niets weten ze van de techniek of de taktiek van het verzet. Niets beseffen ze van de risico's. Nimmer hebben ze zich afgevraagd: ben ik wel geschikt voor het verzet, of: voor welk sóórt verzet ben ik geschikt? Soorten verzet bestaan er niet voor hen. Het is alles of niets. Hun verzet is totaal, omvat alle vormen die ze zich maar kunnen indenken. Vandaag werven ze een medestander. Waarom? Omdat hij zo nodig is of zo geschikt voor een bepaald werk? Alleen maar omdat hij wel een geschikte jongen lijkt en ‘tegen de moffen’ is. De macht van het aantal fascineert hen nog: van de gevaren van het aantal zijn ze zich niet bewust. En morgen gaan ze er op uit, op een mooie zomeravond, zo maar wat rondkijken, en ze maken een krabbeltje, een schetsje op een velletje papier: daar en daar, in die en die school, zijn Duitse soldaten gelegerd. En ze geven het door, aan hun luitenant, aan Kop, aan Kijne, aan IJzerdraat, ‘aan Engeland’. Ze vragen zich niet af of Engeland wel belang stelt in hun informatie, ze vinden het niet vreemd dat er maar nooit opdrachten komen om bepaalde doelen te verkennen. Een paar dagen later trekken ze er weer op uit. Ze zien niets dat de moeite waard is. En bijna vinden ze het een verloren avond. Bijna. Want ze struikelen zowat over een telefoonkabel, die daar half verborgen in het gras ligt. 't Lijkt wel of ze er op gerekend hebben - net hebben ze een snoeischaar of een dolkmes op zak. En vijf minuten later blijkt hun avond toch niet verloren te zijn geweest. Wat was het voor kabel? Waar leidde hij naar toe? Wat voor hinder bezorgde de verbroken verbinding? Hoe snel zou hij weer hersteld kunnen worden? Hoe zou de vijand reageren? Och kom, dat doet er toch niet toe! De moffen hébben er last van, reken maar!

En op weg naar huis lopen ze nog even langs Ary, slurpen een kop koffie leeg en nemen een pakje Geuzenkranten mee, om te bezorgen. Tussen de bedrijven door hebben ze dan nog de tijd gevonden om

een naam en adres op de achterkant van een envelop te schrijven en die aan Ary te geven, ‘voor de Y-lijst’.

Die lijsten grijpt Ter Horst aan bij zijn redenering tegen het ‘padvindersgedoe’. In opdracht van IJzerdraat hebben ze ze opgesteld, drie lijsten: op lijst X staan namen en adressen van NSB'ers, Y bevat andere moffenhelpers en collaborateurs en Z de moffenmeiden. Regelmatig worden ze bijgehouden en aangevuld. Want ook Vlaardingen kent zijn slappelingen, die, nu het de nazi's goed gaat, plotseling bemerken dat ze eigenlijk al jaren nationaal-socialistisch voelden, of die in de gaten krijgen dat er aan de Duitsers goed geld te verdienen valt. Ook Vlaardingen kent zijn vrouwen en meisjes, die niet tegen de bekoringen van het vreemde uniform zijn opgewassen.

Die lijsten, daar hebben we wat aan, redeneert Ter Horst. Als de Engelsen landen, moeten we die compleet hebben, dan kunnen we onmiddellijk alle verdachte elementen arresteren, zodat we van die kant geen verraad of gevaar te duchten hebben. En als de Engelsen landen moeten we klaar staan om ze te helpen, met inlichtingen over de Duitse troepenopstellingen en voorraden. Dan moeten we klaar staan met zo veel wapens als we maar te pakken kunnen krijgen, klaar staan met een goed lopend en strak georganiseerd leger. Dàn kunnen we wat doen. Tot zo lang moeten we ons kruit droog houden en geen onnodige risico's nemen. Als we echte belangrijke sabotage zouden kunnen plegen, een munitietrein in de lucht konden laten vliegen, een oorlogsschip tot zinken zouden kunnen brengen... dan was het wat anders.

Ze zijn wat onthutst. Sommigen knikken nadenkend. Kop schudt heftig het hoofd, wil wat gaan zeggen. Maar dan gaat Van Kralingen door op de laatste zin van Ter Horst. Dan was het wat anders, ja. Maar wat zullen de moffen doen in zo'n geval? Dachten jullie dat die stil zouden blijven zitten? Die zouden terugslaan, en hard. Ze zouden best weten wáár ze zouden moeten slaan. Heel Vlaardingen weet van ons af. En bij de politie zitten er een paar die waarachtig niet zo best zijn. Dát is mijn bezwaar altijd al geweest: nooit hebben we ons afgevraagd, wat de reactie van de moffen zou kunnen zijn.

En het is toch een kwestie van de simpelste taktiek, dat je je instelt op wat je tegenstanders zullen kunnen gaan doen? Dat hebben we van begin af aan verwaarloosd. Hoe dikwijls ben ik er niet over begonnen, maar er werd nooit geluisterd. Levensgevaarlijk is het op deze manier, en nutteloos bovendien.

Van Kralingen laat zich meeslepen door zijn eigen betoog. En ik pas ermee, ik houd ermee op. Op deze manier valt er met jullie niet te werken.

Kop springt overeind. Al zijn wrevel, al zijn gevoelsmatige protest tegen de redenering van Ter Horst richt zich nu op Van Kralingen. Woedend is hij, zijn stem slaat er van over. Dan moét Van Kralingen er maar mee ophouden. Graag, maar dan ook meteen. Dat soort lafaards heeft hij niet nodig. Wat heeft-ie eigenlijk gedaan, de laatste maanden. Een paar Geuzenkranten gestencild, meer niet. Nou, dat kunnen anderen ook. We zitten niet verlegen om die stencilmachine, en om jouw gezeur nog veel minder. Zo gaat hij nog even door. Dan, even plotseling als hij opgevlogen is, kalmeert hij. Goed, niemand zal je dwingen. Als je bang bent, hou er dan mee op. Voor jou een ander.

Er valt een stilte. Dan, wat moeizaam, staat Van Kralingen op. Het spijt me, Ary, dat het zo moest gaan. Als ik nog wat... Hij ziet het gezicht van Kop, zwijgt, zucht eens en gaat langzaam de deur uit.

De anderen zwijgen, zijn het misschien niet helemaal met Kop eens. Maar als hij zo'n bui heeft, kun je beter maar niet te veel zeggen. Maar Kop is al weer rustig. Bijna verontschuldigend begint hij: ik kan daar niet tegen, jongens. Ik kan maar niet aanvaarden dat zulke mensen zich niet volledig willen geven voor ons werk. Neem nou toch ook... En hij vertelt weer het verhaal over de PTT-technicus, die hij gevraagd heeft lid te worden, vooral omdat hij op zo'n belangrijke plaats zat in verband met de telefoonleidingen. Dat was nou iemand die belangrijk werk zou kunnen doen. En dat moet dan plotseling ook weer net iemand zijn, die niet durft... Hij voelt zich weer warm worden, bedwingt zich. Labbekakken, bromt hij nog.

Hij weet niet dat er die zelfde avond drie Geuzen op pad zijn. Eén van hen heeft de PTT-man uitgevraagd over de plaats waar de voedingskabel ligt voor de ringkabelleiding die het hele gebied van Waterweg en Westland omsluit. Heel concreet wist de PTT-man het ook niet, maar wel ongeveer. Ergens tussen Kethel en Abtswoude moest die kabel lopen, een paar decimeter onder de grond. Drie Geuzen, drie fietsen, drie spaden. Graven maar.

Op 11 september worden de burgemeesters van Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht en Maasland bij de *Ortskommandant* geroepen. Uitgekafferd worden ze, de burgervaders, op ouderwets-Pruisische toon, en bedreigd met de ernstigste straffen, volgens nazi-methode. Wat witjes verschijnen ze weer op hun gemeentehuizen. Een paar uur later worden in Vlaardingen de aanplakbiljetten opgehangen:

Duizend Gulden BELOONING

Het doorsnijden van telefoonleidingen der Duitsche Weermacht heeft in VLAARDINGEN voor de ZEVENDE maal plaats gehad.

De Duitsche Weermacht zal de strengste maatregelen op de Gemeente Vlaardingen en gemeentenaren toepassen.

Het is IEDERS belang, dat de daders van bovengenoemd misdrijf gearresteerd worden.

Wie de(n) dader(s) aanwijst of mededeelingen doet, welke tot aanhouding van de(n) schuldige(n) leiden, ontvangt

Duizend Gulden Belooning

De Burgemeester van Vlaardingen,
M. C. SIEZEN.

Duizend Gulden BELOONING
Het doorsnijden van telefoonleidingen der Duitsche Weermacht heeft in VLAARDINGEN voor de ZEVENDE maal plaats gehad.
De Duitsche Weermacht zal de strengste maatregelen op de Gemeente Vlaardingen en gemeentenaren toepassen.
Het is IEDERS belang, dat de daders van bovengenoemd misdrijf gearresteerd worden.
Wie de(n) dader(s) aanwijst of mededeelingen doet, welke tot aanhouding van de(n) schuldige(n) leiden, ontvangt
Duizend Gulden Belooning
De Burgemeester van Vlaardingen,
M.C. SIEZEN.

[VI]

In Vlaardinger-Ambacht en Maasland is de beloning maar vijfhonderd gulden, maar daar is dan ook alleen maar sprake van het ‘herhaaldelijk’ doorsnijden van de telefoonleidingen...

En een gemeentebode rijdt op zijn fiets rond met tientallen briefjes:

> Ingevolge artikel 12 van de ‘Wet betreffende bescherming tegen luchtaanvallen’ vorder ik hierbij met ingang van hedenavond uw medewerking tot het beveiligen van de aangebrachte telefoonleidingen van de Duitse weermacht. Door het hoofd van de luchtbeschermingsdienst, of namens hem, zal U worden medegedeeld, waarin deze medewerking zal bestaan.
> De Burgemeester van Vlaardingen.

Welja, zo gaat dat. Vlaardingse arbeiders, huisvaders, zo van hun werk, óp naar de telefoonleidingen, ten bate van de luchtbescherming. Daar gaan ze, de brave Vlaardingers, met hun pakje brood en hun thermosfles. Mopperend, de een op de moffen, de ander op de saboteurs. Ze krijgen hun aanwijzingen: heen en weer lopen, bij constatering van poging tot vernieling direct alarm maken, aan de surveillerende Duitse patrouilles op navraag brief van de burgemeester tonen. ‘Eventuele onopgemerkte aangebrachte vernielingen zullen door de Duitse weermacht voor rekening van de controle worden gesteld.’ Zijn er Geuzen bij de 150 gevorderden? Natuurlijk zijn er Geuzen bij! Ze mopperen, net als de anderen, sommigen op de moffen, sommigen op de saboteurs. En allemaal krijgen ze een vergoeding van een rijksdaalder per 5½ uur dienst.

Dat gaat natuurlijk niet. Overdag je werk, en dan 's nachts die kabels bewaken: van acht tot half twee, of van half twee tot zeven. Het duurt ook maar één nacht. De volgende dag worden de Vlaardingse werklozen ingeschakeld, zodat, zoals de Nieuwe Vlaardingsche Courant van 13 september meldt, ‘de Vlaardingse burgerij voor de wacht niet meer lastig gevallen zal worden’.

Hoe gespannen de toestand in Vlaardingen in die dagen is, en -

vooral - hoe geïrriteerd de stemming bij de Duitsers, blijkt uit een ‘Rapport over post 22’, dat het hoofd van de luchtbeschermingsdienst een paar dagen later moet opmaken:

> Zaterdag, 14 september 1940 was deze post bezet door A. v.d. Knaap en W. Bot. Ongeveer 10.15 werden deze personen beetgepakt door een Duitse soldaat, vergezeld door 6 andere Duitse soldaten.
> Er werd hun gezegd: ‘Als de draden stuk gaan, maak ik je dood en als ik je zeg, knielen, dan zal je knielen’.
> Daarna werd de bajonet getrokken en met dit wapen vooruit werd het commando gegeven: knielen en opstaan, tot 4 maal toe.
> De hulpagent van politie, H. Benard, die de wacht had op de Parallelweg, begaf zich ter eventuele assistentie naar de overweg. Daar aangekomen werd hij gedwongen eveneens aan de oefening deel te nemen.
> Toen de heren daar genoeg van hadden begaven zij zich naar de overzijde van de spoorbaan, vernielden daar 2 richting-aangevende borden en verdwenen over de Parallelweg in de richting van de Bat.Petr.My.

Dronken soldaten? Natuurlijk. Daarom zijn er uit hun gedrag niet al te veel conclusies te trekken. Maar wanneer we bedenken dat de consignes voor het gedrag van de bezettingstroepen toen - september 1940 - nog altijd stonden in het teken van de ‘verbroedering met het Nederlandse volk’, en dat op een correct optreden sterk de nadruk werd gelegd, dan springt deze ervaring in Vlaardingen er toch wel even uit.

GEMEENTELIJKE LUCHTBESCHERMINGSDIENST VLAARDINGEN

BUREAU: SCHOOLSTRAAT 8 - TELEFOON 916 - COMMANDOPOST: KELDER, WAALSTRAAT - TELEFOON 915

INTREDT:

Dienst voor telefoondraden.

VLAARDINGEN, 16 September 1940.

RAPPORT over post 22.

Zaterdag, 14 September 1940 was deze post bezet door A. v.d. Knaap en W. Bot. Ongeveer 10.15 werden deze personen beetgepakt door een Duitsche soldaat, vergezeld door 6 andere Duitsche soldaten.
Er werd hun gezegd: " Als de draden stuk gaan, maak ik je dood en als ik je zeg, knielen, dan zal je knielen."
Daarna werd de bajonet getrokken en met dit wapen vooruit werd het commando gegeven: knielen en opstaan, tot 4 maal toe.
De hulpagent van politie, H. Benard, die de wacht had op de Parallelweg, begaf zich ter eventueele assistentie naar de overweg.
Daar aangekomen werd hij gedwongen evenzeer aan de oefening deel te nemen.
Toen de Heeren daar genoeg van hadden begaven zij zich naar de overzijde van de spoorbaan, vernielden daar 2 richting-aangevende borden en verdwenen over de Parallelweg in de richting van de Bat. Petr. My.

Het Hoofd van de Luchtbeschermingsdienst,

Ter Horst heeft, dat weekeinde, een gemakkelijke overwinning. Goed, over sabotageplannen zal niet meer worden gesproken. Tenzij - Kop, en vooral ook Smit (de man van Wilton), leggen daar de nadruk op - het iets van onmiddellijke grote betekenis kan zijn. Ze zullen voortgaan met het zoeken naar wapens en springstoffen, voortgaan met het doorgeven van inlichtingen, voortgaan met het noteren van NSB'ers en andere gevaarlijk geachte figuren, en vooral, ze zullen voortgaan met de voorbereidingen voor de invasie, opdat ze gereed staan, als de Engelsen komen...

Kop waagt nog één poging: verandert er dan eigenlijk wel iets? Wie van de aanwezigen héέft eigenlijk sabotage gepleegd, nou? Ze grijnzen wat, kijken van de een naar de ander, maar niemand antwoordt. Het nieuwe consigne zal doorgegeven worden aan de groepen en zo zal het dan wellicht ook wel terechtkomen bij de - aan de Vlaardingse top onbekende - saboteurs.

Is het toeval geweest? Of is er werkelijk sprake geweest van een ‘stopzetten van de sabotage’? Niemand is er, die op die vraag na 24 jaar nog een concreet antwoord kan geven. Een feit is, dat er na half september in Vlaardingen geen sabotage meer aan het daglicht getreden is. En op 16 oktober bevat de Nieuwe Vlaardingsche Courant een mededeling van de burgemeester, dat ‘de Duitse overheid, met name de Ortskommandant hier ter plaatse, heeft goed gevonden, dat de wachten ter bescherming van de telefoondraden worden ingetrokken’. Onder voorwaarde natuurlijk dat de Vlaardingse burgerij zich aansprakelijk stelt en iedere beschadiging of vernieling direct aan de politie meldt.

De andere activiteiten worden voortgezet. De vermenigvuldiging en verspreiding van de Geuzenkranten ondervindt door het zich terugtrekken van Van Kralingen geen vertraging. Een andere stencilmachine staat ter beschikking. Kop bemoeit zich er zelf een paar keer mee, opdat alles vlot blijft verlopen. *De Geus van 1940* blijft verschijnen. Fel, heftig in zijn uitlatingen, ongecontroleerd vaak voor wat betreft de feitelijke inhoud. Duidelijk minder van ‘journalistieke’ kwaliteit dan de andere illegale bladen, die in deze

maanden zo langzamerhand gaan verschijnen, *Bulletin*, *Vrij Nederland*, en de *Nieuwsbrieven van Pieter 't Hoen.* Maar steeds geschreven met dat doel voor ogen: het opwekken van de geestkracht, het levend houden van haat en afkeer tegen de Duitse bezetters. De lezers moeten het telkens weer horen: er is in deze tijd maar één houding mogelijk, die van principieel verzet - verzet zonder enig compromis. En daarom doet het er weinig toe, of de feitelijke mededelingen over Duitse schanddaden zo dikwijls op weinig meer dan geruchten berusten.

Verzet... en geen compromis, dat blijft het uitgangspunt. Zo wordt ook begin september 1940 de Nederlandse Unie in 'De Geus' gesignaleerd. De Nederlandse Unie, waarvan de top, uitgaande van de overtuiging dat Duitsland de oorlog niet meer kan verliezen, poogt in loyale samenwerking met de Duitsers zo veel mogelijk van het Nederlandse volkskarakter en de Nederlandse zelfstandigheid in het 'nieuwe Europa' te redden. De Nederlandse Unie, waarvan in een paar maanden tijd honderdduizenden Nederlanders lid worden, Nederlanders die niét in een Duitse overwinning geloven, die geen behoefte hebben aan loyaliteit ten opzichte van de vijand, die de Unie alleen zien als bolwerk tegen de gehate NSB, als middel om het aan de macht komen van Mussert en zijn volgelingen te verhinderen. Over de redenen, waarom de Duitsers in eerste aanleg de Unie zo welgezind zijn, over het gevaar van nazi-indoctrinatie via de Unie, bekommeren die honderdduizenden goede vaderlanders zich niet. Ze kunnen dat ook niet, ze hebben geen inzicht in die 'hogere' politieke bedoelingen van Seyss-Inquart en zijn handlangers. Ze worden lid van de Unie, dragen het speldje met de Nederlandse leeuw en worden de meest gevreesde vijanden van de NSB, die zijn eigen positie - tòch - bedreigd ziet.

Maar de auteur in 'De Geus' - wie is het geweest: IJzerdraat, Kijne, of nog iemand anders? - hoeft geen benul van hogere politiek te hebben. Verzet... en geen compromis. Wie dat als principieel uitgangspunt voor zijn denken en handelen heeft, behoeft geen fraai klinkende formuleringen, wel-overwogen en afgewogen beschouwingen. Hij wéét het, in september 1940:

Seyss-Inquart lacht in zijn vuistje: zijn verdeel-en-heers-molentje maalt er zo lustig en goed. Een stuk of zes vreselijk nationaal en geducht sociaal doende verradersverenigingen trachten de koppen der Nederlanders aan het suizelen te maken en hun onderscheidingsvermogen lam te slaan...
En Seyss buldert in zijn binnenkamer, waar hij nu reeds watertandt bij de gedachte, dat hij straks het door die nationaal en sociaal scheldende en bekvechtende ridders gek gemaakte volk naar hartelust kan tiranniseren...
Maar Seyss is listig als wijlen Alva. Hij heeft allang in de gaten gehad, dat ons volk van stoere, nuchtere mannen en rustige, verstandige vrouwen er niet zo gemakkelijk invliegt door marktgeschreeuw over nationaal en sociaal...
Goddank, daar wordt hem het voer zo maar voor het vreten toegeworpen. Linthorst Homan, Einthoven en De Quay zijn het, die zo gul zijn. Zij richten de Nederlandse Unie op, laat ons onderstellen met de beste bedoelingen voor ons volk. Maar zij zijn wat bang en heel niet fier als ware Nederlanders. Dat blijkt uit hun oproep aan het Nederlandse volk, waarin zij het uitnodigen samen te werken met de Duitse overheid!
God bewaar ons! Rotterdam!!! Middelburg!!! Den Helder!!! De Indische gijzelaars!!!
God bewaar ons voor samenwerking! Nooit, nooit, nooit. Liever ons dood gevochten, ons hele land verwoest in de strijd tegen die satanische Nazi's, dan ze de medewerking aangeboden van slechts één hand van de

grootste beroerling uit ons dapper en roemrijk volk.
Maar Seyss ziet dit nog niet zo. Hij ziet drie bekende en invloedrijke Nederlanders, die een lekker potje stoven, waarvan hij fijn zal smullen. Zij krijgen stellig heel wat volgelingen, denkt de smuigelaar, en die krijgen ze wel zo ver als ik met de 'nationaal-socialisten' en mijn Oranje-verbod niet kon krijgen... Alleen zorgen dat de heren het woord 'Oranje' niet uitspreken.
Een beetje rood, wit en blauw op hun aanplakbiljetten, dat kan er nog bij door.
Ze zetten er immers ook zo fijn bij 'samenwerking met de Duitse overheid'. En dat betekent op de duur toch het zwarte hakenkruis op witte cirkel in een rode vlag. Dan verdwijnt dat stomme blauw wel. En vooral dat vervloekte Oranje.
Seyss is een listig kapitein op het kaperschip met het hakenkruis. En daarop, God beter het, klimmen me nu, die drie Nederlanders om als slaven te gaan roeien en in de zeilen te blazen... Stommelingen, spring over boord en tracht zwemmend weer het goed Nederlandse schip van staat te bereiken... En kun je het niet meer bereiken, welaan dan, het graf in de golven is eervoller dan de galeislavendienst. Keert terug kerels, verraad Nederland niet!

Ze zijn teruggekeerd. Nog geen jaar heeft het geduurd voor aan iedereen bleek dat voor de Unie geen speelruimte was overgebleven. En het moet een opluchting zijn geweest toen hij eindelijk - in de herfst van 1941 - werd opgeheven. Veel contacten waren er in die

tijd gelegd tussen Unieleden, goede Nederlanders, contacten die later zijn uitgegroeid tot waardevolle verzetsgroepen. Maar dat was allemaal later, veel later.

Zoals de Geuzen in alles vooraan gestaan hebben, de eersten zijn geweest, in alle mogelijke vormen van verzet, zo zijn ze ook hierbij de eersten geweest die het gevaar van het compromis zo meedogenloos hebben gesignaleerd.

'Alle mogelijke vormen van verzet?' En is dan niet de voornaamste vorm van verzet in het Nederland van de jaren '40-'45 geweest het strijden voor de vrijheid en het leven van door de Duitsers vervolgden? De hulpverlening aan Joden, aan arbeiders die weigerden in Duitsland te gaan werken, aan ondergedokenen van alle mogelijke categorieën, aan uit Duitse krijgsgevangenkampen gevluchte soldaten, aan neergeschoten geallieerde vliegers? Dat soort verzet hebben de Geuzen dan toch niet bedreven? Er was immers nog geen echte Jodenvervolging in 1940? Er waren toch nog geen onderduikers? Er waren toch nog geen vluchtwegen voor geallieerde militairen?

Toch! In het zelfde nummer van 'De Geus' van begin september 1940 blijkt men via de Italiaanse radio een bericht opgevangen te hebben dat in Nederland een krachtige anti-Joodse actie zou worden gevoerd. Een korte beschouwing. Dan: 'We kunnen in dit blaadje niet al te uitvoerig zijn, anders zouden we een encyclopedie openslaan en een reeks van honderden namen van Joden overschrijven, die wegens hun verdiensten voor altijd aan de vergetelheid ontrukt zijn'. Helemaal vrij van vooroordelen is de schrijver niet. Hij wil wel toegeven dat er 'heel wat schorriemorrie onder de Joden zit' en hij heeft ernstig bezwaar tegen 'het dwaze vasthouden van orthodoxe Joden aan sommige oude gebruiken, die thans niet meer op hun plaats zijn, zoals het zgn. rituele slachten'. Maar toch, dat telt niet mee. En hij komt weer - intuïtief, in september 1940 - tot het enig juiste standpunt:

> Wij Geuzen, hebben maar één antwoord op de instelling van de Anti-Joodse campagne in ons land. Wij willen niet, dat in de roemrijke geschiedenis van ons land zo'n stinkende vuiligheid als rassenhaat wordt ingevlochten en we waarschuwen daarom ieder... dat het hem slecht zal gaan, als hij de eer van ons land bezoedelt door enige rassenhaat, welke ook, te bevorderen of toe te staan.

Schrijverij? Ja. Maar ook met de daad trachten ze de in nood verkerende medemens te helpen, hoe primitief het ook gaat.

Iemand uit Zwijndrecht heeft familie in Noord-Frankrijk. Daar belandt een Engelse soldaat, die in mei daar gevochten had, krijgsgevangen gemaakt was, en na korte tijd ontsnapt. En een paar weken later gaat de Engelsman de weg die in de latere oorlogsjaren zovele van zijn landgenoten in omgekeerde richting zullen afleggen: hij gaat vanuit Noord-Frankrijk naar Nederland, in de hoop daar een weg naar Engeland te vinden. In Zwijndrecht vindt hij een nieuw duikadres. Een Rotterdammer, zelf nog geen Geus, heeft van een Geuzenlid gehoord dat er een weg naar Engeland moet zijn, per vliegtuig. Hij komt in Zwijndrecht, spreekt - met handen en voeten - met de Engelsman, en gaat aan het werk. Zijn Geuzencontact geeft de aanvraag door. Ze horen een paar dagen niets en gaan zich afvragen of het niet wat lang duurt op die manier. Een andere Geus komt met een nieuw verhaal, een gerucht dat vaker de ronde gedaan heeft in het bezette Nederland van 1940: Colijn zou Amerikaans staatsburger zijn en kunnen helpen.

Hoe komen al die geruchten toch in de wereld? Waarom wordt er toch zo weinig aan getwijfeld? Zie, wat een perscensuur in enkele maanden tijds kan bereiken!

Er gaat een Geus op stap. Colijn zal kunnen helpen, natuurlijk. Kent hij het adres van Colijn? Hij komt er achter. Hij staat bij

Colijn op de stoep, belt aan. Een dame doet open. Is mijnheer Colijn thuis? Nee, niet thuis. Een heer loopt in de gang. Dat moet de secretaris van Colijn zijn, een ingewijde. Mijnheer, hoort U eens. Mijnheer komt naar de deur: wie bent U? Drommels ja, hij moet zich voorstellen. Maar niemand kent zijn naam natuurlijk. Hij weet raad (daar zijn toch juist die wachtwoorden voor ingesteld?): Scheepstimmerwerf. Geen reactie. Mijnheer kijkt hem vragend aan. Dan maar het wachtwoord van vorige week: Scheepsijzerhandel. Ik begrijp niet wat je bedoelt, vriend. Teleurstelling, een klein paniekje: de secretaris van Colijn kent het wachtwoord niet, is dus geen Geus. Wegwezen. En hoofdschuddend gaat hij terug naar Rotterdam: begrijp je dat nou van die Colijn? De zoveelste weg naar Engeland blijkt een illusie te zijn.

Hij verwijt het zijn medegeus: jij met de fantasie-verhalen! Maar die haalt lakoniek zijn schouders op: kan ik er wat aan doen? Ik had het toch ook maar van horen zeggen?

Ze gaan door, de Geuzen. De entree die Kop al maanden tevoren via Smit bij Wilton gekregen heeft, werpt vruchten af. Smit is fel, actief, wat zorgeloos en loslippig misschien (over dat laatste krijgt hij zelfs met Kop een keer ruzie). Maar hij werkt als een paard om de organisatie uit te breiden. De Wilton-Geuzen nemen snel in aantal toe. En verschillenden worden - zo rolt de sneeuwbal nu eenmaal - sergeant, luitenant of zelfs kapitein over weer nieuwe groepen, ook buiten Wilton. Nieuwe groepen in Vlaardingen, Schiedam, Rotterdam.

Ook in Rotterdam gaat het aantal Geuzen in de honderden lopen. Twee hoofdlijnen zijn er in de Rotterdamse organisatie. Eén groepering, met aan het hoofd de onderwijzer Keesmaat, heeft zijn verdere contact via Kijne, oud-collega en wandelvriend van Keesmaat. Kijne heeft Keesmaat de rang van majoor toebedeeld; hij voert op papier het bevel over niet minder dan zeventien groepen, in Rotterdam, Zwijndrecht en Dordrecht. Aan de top van de tweede Rotterdamse Geuzenlijn staat Rietveld, slijper bij Wilton. Zijn verbinding loopt naar Kop, soms via Smit, meestal via Van den Bergh,

ook een Wilton-man, die als verbindingsofficier optreedt. Over veertien Rotterdamse groepen heeft Rietveld het ‘bevel’, samen zowat 150 man. Verschillende van zijn sergeants werken ook bij Wilton.

Heeft het hier nog zin, over de activiteiten van die Rotterdamse Geuzen te vertellen? Het zouden de al bekende verhalen worden. Verhalen over het werven van nieuwe leden, het doorgeven van Geuzenkranten, het houden van wapeninstructie, het verzamelen en doorgeven van inlichtingen. Wie de Vlaardingse Geuzen kent, kent de Geuzen in Maassluis, in Rotterdam, Schiedam, Lekkerkerk, Zwijndrecht, Dordrecht, Schoonhoven, Waddinxveen, Alphen, Delft, Den Haag, en noem maar op, waar nog meer.

Daarom alleen maar een paar grepen uit de activiteiten in enkele van die andere plaatsen. Een paar grepen dáár waar er, in historisch perspectief en op aanwijzing van de schaarse gegevens die er bijna 25 jaar later nog zijn te achterhalen, kenmerkende of interessante afwijkingen zijn van het beeld dat zich in Vlaardingen voor ons heeft ontrold.

Leen Keesmaat heeft een broer, Wim, ruim tien jaar jonger dan hij. In augustus maakt Leen zijn broer deelgenoot van zijn Geuzengeheim. Veel vertelt hij hem niet, een enkel Geuzenkrantje geeft hij hem. Maar het is voldoende. Wim woont in Dordrecht. Daar zal hij een groep op moeten bouwen, waar hij dan, met al zijn 19 jaar, de leiding over zal krijgen. Hij wil aan het werk, wil ook ‘wat doen tegen die moffen’. Of misschien zelfs wel ‘voor zijn vaderland’. Maar het lukt hem niet erg. Hij kent wel mensen in Dordrecht, maar hij beschouwt ze niet als de meest geschikten. En wie kun je vertrouwen? Na een poosje komt hij tot de conclusie: het is hem te link. Op zijn oudere broer kan hij bouwen. Maar verder, nee. Geen verdere contacten. Hij werkt verder, alleen. En hij ontwikkelt een specialisme dat belangrijk is voor de Geuzen; hij gaat op zoek naar wapens, naar springstof. Onvermoeibaar trekt hij er op uit, alle verhalen en geruchten gaat hij controleren. Hij trekt de polders in, en de Biesbos. En hij boft. Telkens vindt hij wat. Revolvers,

springstof, en alles wat daarbij hoort: lonten, slaghoedjes. De voorraad groeit aan tot er op den duur vele tientallen kilo's trotyl aanwezig zijn in de opslagplaats van zijn broer in Rotterdam. Vandaar gaat het naar andere groepen. Wie springstof nodig heeft, trekt maar aan de bel en het komt er.

Vooral naar Wilton gaat er trotyl. Want op Wilton worden opdrachten uitgevoerd voor de Duitse marine. Onderzeeërs, torpedoboten liggen regelmatig aan de werf. Daar heeft Smit het oog op laten vallen. Zelf heeft hij geen toegang tot de boten, zijn werk ligt elders. Maar er zijn voldoende Geuzen die wel op en aan de boten werken. Een torpedoboot wordt gerepareerd. Springstof. Weg vaart de torpedoboot, Smit is te laat. Een U-Boot wordt afgebouwd. Volgende week zal de proefvaart zijn. Op die proefvaart moet hij zinken. Springstof. Een Vlaardingse Geus gaat het in Rotterdam halen, komt met enkele kilo's trotyl aandragen.

En een paar dagen later komt Smit jubelend bij Kop binnenvallen: jongens, het is gelukt, de U-Boot is niet teruggekomen. Grote vreugde, schoudergeklop, vragen: hoe? Nee, geen details. Mond houden, want dit kan gevaarlijk worden. Prachtig Jan, geweldig. Mond houden, natuurlijk. Gek toch, in dat Nederland van herfst 1940, hoe dan tezelfdertijd een gerucht ontstaat, dat zich uitbreidt, per trein verder reist, tot duizenden in enkele dagen wéten: bij Wilton hebben ze een U-Boot laten zinken.

Wie er gaat twijfelen? Niemand. Behalve misschien een enkele pientere Vlaardingse Geus, die na een paar weken nog niets gemerkt heeft van enige Duitse reactie, en die Smit kent, kent als een 100 pct. Geus, maar ook als iemand die wel graag een beetje dik doet, het wat mooier voorstelt dan het is.

In Rotterdam ligt het maar te liggen, al die springstof. Keesmaat wil zelf wel eens zien wat je er mee kunt doen. Eén van zijn goede Geuzen-vrienden woont in Lekkerkerk. En op een zondagavond gaan ze op stap: Keesmaat, zijn broer uit Dordrecht en de Lekkerkerker. De Keesmaats zijn gereformeerd, en Wim heeft nog een grapje gemaakt; mogen we dat wel doen, op zondag? Maar zijn

luchthartige, zorgeloze broer is ernstig geworden de laatste maanden, en een beetje grimmig antwoordt hij: de oorlog gaat door, elke dag, ook 's zondags.

Met zijn drieën gaan ze op stap, naar het Vroesenpark. Daar staan zoeklichten van de Duitsers opgesteld en die moeten maar eens onklaar gemaakt worden. Een blokje trotyl, een lont, een slaghoedje. De electromotor die de stroom levert voor de zoeklichten moet er aan geloven. Hij staat opgesteld in een keetje, een paar meter van de straat. Leen Keesmaat en George de Boon gaan er op af, verdwijnen achter de keet, Wim blijft achter, om te waarschuwen als er onraad dreigt. Het duurt een paar minuten, dan komen de twee weer tevoorschijn, zwijgend, hoofdschuddend. Mislukt, de lont wilde niet goed branden, was na een paar centimeter uitgegaan.

Wat teleurgesteld wandelen ze nog wat rond, gaan dan weer huiswaarts. Over ‘nog eens proberen’ wordt niet gesproken.

Die week ontmoet Wim Keesmaat een stadgenoot, die de oorlogsdagen als matroos meegemaakt heeft. Hij is al, zo vertrouwt hij Wim toe, een poos op zoek naar een mogelijkheid om naar Engeland te gaan; hij kan de nederlaag maar niet verkroppen. Maar dat moet niet zo moeilijk zijn, weet Wim te vertellen: mijn broer weet de weg wel. Zaterdagavond, ze fietsen naar Rotterdam, komen bij Leen Keesmaat aan. Die hoort het verhaal, belooft ervoor te zullen zorgen. Er moeten mogelijkheden bestaan: per vliegtuig, en per duikboot. Laat Van 't Hoff zich maar gereedhouden, binnen een week zit hij in Engeland.

Het is mooi weer, die avond. Ze gaan nog wat wandelen. En natuurlijk komen ze weer door het Vroesenpark. Ze passeren het keetje, waarin zich ook de telefoonaansluiting bevindt. De kabel ligt zo maar langs de afrastering. Wim Keesmaat krijgt een ingeving. ‘Lopen jullie maar door, ik ben er zo weer’, zegt hij tegen de anderen, pakt zijn dolkmes, bukt zich, zaagt even en haalt broer en vriend weer snel in. Als een paar uur later het eerste *Fliegeralarm* van die nacht gegeven wordt, wordt tevergeefs gebeld naar de wachtpost in het Vroesenpark. De zoeklichten komen niet in werking, het af-

weergeschut in de omgeving moet maar wat in het wilde weg in de donkere lucht schieten, wordt niet geleid door de melkwitte stralen van de zoeklichten die erop uit zijn de geallieerde vliegtuigen als helder glimmende insecten in hun web te vangen. In het zwarte gat zoemen drie, zes Engelse vliegtuigen, met tien, twintig, dertig Engelsen aan boord, even veilig, even rustig, op weg naar hun doel. Hoe simpel ging dat, hoe doodeenvoudig, hoe zonder enig risico eigenlijk. Je verwondert je er bijna over dat er, in die eerste maanden van de bezetting al, niet elke nacht tientallen, honderden kabels zijn gesneuveld. Hoe weinig wil moet er toch geweest zijn tot actief verzet. De afkeer van de Duitse bezetters was snel gegroeid, na die eerste paar weken van onzekerheid, in mei en juni. De gedachte, dat wij ons geestelijk te weer moesten stellen tegen het nationaalsocialisme, won steeds meer veld. Hier en daar waren wat groepjes voorzichtig bezig een organisatie voor te bereiden om, in geval van een invasie, de Engelsen te kunnen helpen, NSB'ers te arresteren en rust en orde te handhaven tot het moment waarop de eigen regering weer het heft in handen zou kunnen nemen. Maar om zomaar, als bij ingeving, een kabel door te snijden - en laat ons er nu maar niet over filosoferen of Wim Keesmaat die avond in het Vroesenpark in Rotterdam vijf of tien Engelsen het leven gered heeft, die anders in die zoeklichtbundels zouden zijn terechtgekomen - daarvoor moest je toch, in die tijd, Geus zijn.

Ze gaan door, de Geuzen. In Delft is het Henk Wielenga, electrotechnicus, voormalig onderofficier, die als luitenant van de Geuzen een groep leidt. Hoe hij lid werd? Och, tijdens een wandelmars ontmoette hij Kop... Hij is één van de weinige Geuzen, die een illegaal contact buiten de groep heeft: de Delftse OD-groep, onder leiding van professor Schoemaker. Wielenga en Schoemaker hebben Delft in twee delen gesplitst. Bij een Engelse invasie zal Wielenga met zijn Geuzen het noordelijke deel van de stad voor zijn rekening nemen. Schoemaker met zijn OD-ers de zuidelijke helft. Een aantal strategische punten heeft Wielenga, met hulp van enkele van zijn mensen, al uitgekozen, een lijst van te arresteren

personen ligt gereed. Aan wapens beschikt hij voorlopig alleen maar over een uit een sloot opgeviste mitrailleur, een (Duitse) revolver en een dolk. Maar dat kan snel veranderen. Schoemaker is nog niet zo ver; en Wielenga tracht hem wat te haasten, port hem aan op te schieten met zijn organisatie: de Engelsen zouden immers vóór Kerstmis nog wel eens kunnen landen?

Weer dat zelfde optimisme, dat grenzeloze, op niets gebaseerde optimisme, dat bijna iedereen in Nederland kent in die dagen. De eerste wereldoorlog had vier jaar geduurd. Maar dat zou nu, met de moderne bewapening, onmogelijk zijn. Rustpauzes zijn er zo nu en dan nodig in een oorlog, natuurlijk. Maar als ze eenmaal echt beginnen... dat hebben we toch zelf aan den lijve ondervonden in de meidagen? Hitler heeft zijn plannen voor een landing in Engeland definitief opgegeven. Overigens (ook dat vertelden die hardnekkige geruchten keer op keer) na verschillende mislukte pogingen; het was niet voor niets dat de hele Nederlandse kust tot spergebied was gemaakt: duizenden en duizenden Duitse soldaten waren er aangespoeld, verzopen na uren-, nee dagenlang, dood- en doodgammel van de zeeziekte (dat detail moest er vooral bij), te hebben rondgedobberd. En nu zijn de Engelsen zich aan het voorbereiden. Er gaat immers bijna geen avond en geen nacht voorbij of ze komen overvliegen? Verkenningsvluchten vooral, want bommen gooien doen ze weinig. Maar àls ze bombarderen, doen ze het ook meteen goed! Denk maar aan Waalhaven, aan Vlissingen, aan Den Helder. De hele kust werken ze af. Ze komen, nog vóór Kerstmis natuurlijk. Waarom zouden ze langer wachten, ons de hele winter laten zitten? Dat is het stramien van de gedachtengang van Nederland. Natuurlijk waren er wel, die een duidelijker beeld hadden. Die zich realiseerden hoe Engeland na Duinkerken militair in het hemd stond, die zich probeerden in te denken wat er allemaal voor nodig is - aan organisatie, aan produktiecapaciteit, aan grondstoffenaanvoer, aan militaire planning, aan tijd - om ook maar aan een invasie op het continent te kunnen gaan denken. Maar die zo dachten, vormden een heel kleine minderheid.

Ze gaan door, de Geuzen. In Vlaardingen wordt druk gediscussieerd over het nieuwe nummer van De Geus. Het thema van één van de artikelen daarin is: tegenover de moffen mogen wij geen zachtmoedigheid, geen medelijden en geen pardon kennen. Strijd tegen de moffen, niet alleen tegen de Duitse *Wehrmacht*, maar ook tegen iedere individuele Duitse soldaat. Schaf vitriool aan, probeer zwavelzuur te krijgen. Vervaardig - naar het voorbeeld van de Molotow-Cocktails - Moffen-Champagne: flessen met benzine en een ontsteking die door een ruk aan het daarmee verbonden snoer in werking gesteld wordt. Ze zijn niet erg enthousiast voor deze gedachten. De moffen-champagne spreekt hen wel aan: het gebrek aan wapens is zo groot dat elke doeltreffende manier om, als de Engelsen eenmaal geland zijn, de moffen te lijf te kunnen gaan, welkom is. Maar verder? Nee. Alleen Piet van Muyen, krachtmens en primitieve vechtersnatuur, vindt het prachtig. Zwavelzuur, zo redeneert hij, zou je in ampullen in stukken gummislang kunnen stoppen. Als je er dan een mof mee op zijn donder slaat, vliegt het zwavelzuur hem in zijn ogen. Hollaar, zijn luitenant, is wat kalmer van aard. Als je nou eens ammoniak nam, stelt hij voor, dat heeft hetzelfde verblindingseffect, maar het is onschuldiger.

De anderen halen de schouders op, beschouwen de hele discussie als academisch. Het spreekt hen niet aan, ze hebben andere zorgen. En als Van Muyen een paar dagen later - bij gebrek aan beter, naar hij verklaart - aan komt dragen met zelf vervaardigde, met lood verzwaarde knuppels, verdwijnen die bij Kop in het schuurtje, bij de voorraad munitie en springstof.

Ze hebben wel wat anders aan hun hoofd. Inlichtingen over alle mogelijke militaire doelen komen binnen, worden bekeken, hun waarde wordt beoordeeld, vooral door Ter Horst. Niet zo heel veel is geschikt om doorgegeven te worden. Het enige deze keer is afkomstig van Van der Ende. Zijn zwager Van der Burg kwam bij hem met een verhaal over munitie, die - juist toen hij daar langs kwam met de auto - door Duitse soldaten werd opgeslagen onder de tribune van de wielerbaan tegenover het vliegveld Ypenburg. Van der Burg is nooit officieel lid geworden van de Geuzen, lacht

een beetje om dat padvindersgedoe met die eed en zo. Maar zo te hooi en te gras komt hij met een inlichting aan, die dan meestal wel van betekenis is. Nu ook dat verhaal van die wielerbaan. Mooie knal zou dat kunnen geven...

De inlichting over de wielerbaan gaat door, naar Kijne, naar IJzerdraat, naar...

En verder is het altijd maar weer de organisatie, de uitbreiding van het aantal Geuzen, de voorbereiding op de taken van de toekomst. Zo gaan ze door, in oktober, in november.

[VII]

Daan van Striep werkt op de werf van Wilton. Al een paar maanden weet hij dat er iets aan de hand is op de werf. Er wordt gefluisterd over ‘Geuzen’, dat zouden arbeiders zijn die in het geheim iets tegen de moffen wilden ondernemen. Het juiste weet hij er niet van, want die fluistergesprekken stokken dikwijls als er iemand aankomt die men niet erg goed kent. En Daan kent men niet zo goed; hij komt niet uit de streek. Zijn ouders wonen in Arnhem en hij ligt in de kost in Schiedam - elk weekend gaat hij naar huis. Maar vorige week kwam Jan Smit op hem af, vroeg hem een paar dingen, en gaf hem toen plotseling een gestencild krantje, dat hij snel in zijn zak moest steken. ‘De Geus’ stond er boven, dat had hij nog net gezien. Als je ook mee wilt doen, kom je maar bij me, had Smit hem nog gezegd.

Meedoen? Nou en of! Daan wilde niets liever. Al de volgende dag was hij naar Smit toegegaan. Zeg maar wat ik doen moet. Voorlopig alleen maar heel goed je mond houden, had Smit gezegd, over een paar weken hoor je wel meer.

Opgetogen was Daan. Nu zou hij ook ingewijd worden in de fluistergeheimen, nu zou hij ook de kans krijgen om wat te doen tegen die kerels, die het hele land leegroofden, en die hem op de werf afblaften met hun braniesmoelen, als hij het - toevallig net op het verkeerde moment - eens wat kalmpjes aan wilde doen.

Zaterdagmiddag 2 november rijdt Daan in de stampvolle trein naar Arnhem. Hij heeft een redelijk plaatsje veroverd, vlak bij een raam. Vergenoegd staart hij wat naar buiten, herinnert zich plotseling het nieuwste gerucht dat op de werf de ronde doet: er zouden garnalenvissers zijn uit Zeeland, die op zee regelmatig contact hebben met Engelse patrouilleboten. Inlichtingen zouden worden uitgewisseld; zo nu en dan zou iemand van de ene boot op de andere overstappen. En nu zouden er revolvers komen, kisten vol revolvers. Zo maar, rechtstreeks van de fabriek.

Tegen de avond is hij in Arnhem, bij zijn ouders. Zondagsmiddags loopt hij even bij zijn getrouwde broer aan. En waarover praat je dan, begin november '40? Natuurlijk over ‘de toestand’. Ze zijn het er over eens, het gaat goed. Dat de moffen nog ooit in Engeland

zouden landen, daarover wordt al niet eens meer gepraat. Het probleem is alleen maar wanneer de Engelsen hier zullen komen. Nog vóór Kerstmis, meent Daan, en we staan klaar. Zijn broer is wat minder optimistisch. Klaar staan? Hij haalt zijn schouders op. Waarmee dan?

Daan herinnert zich zijn geheimhoudingsplicht. Maar, per slot van rekening is het zijn broer, niet? Driftig voelt hij in zijn zakken, rukt een verfomfaaide Geuzenkrant tevoorschijn. Hier, lees maar. Broer is maar matig geïnteresseerd. Dat's maar papier. Daar jaag je geen moffen mee weg.

Daan windt zich op. Wou jij wapens hebben? Wou jij soms een splinternieuwe revolver hebben? Met 200 patronen erbij? Voor veertien piek kan ik ze zo voor je meebrengen. We hebben er plenty in Schiedam.

Nee, nee, laat maar, weert broer af, toch wat geïmponeerd. Ik zou niet eens weten wat ik er mee doen moest.

Laat dat dan maar aan ons over! Daan voelt zich belangrijk tegenover zijn oudere getrouwde broer. Maar kop dicht hè?

Kop dicht, natuurlijk. Och, de bezetting had nog geen half jaar geduurd. Hoe belangrijk het ‘kop dicht’ was, had nog bijna niemand ervaren. Je wist toch wie je vertrouwen kon? De NSB'ers in je omgeving kende je wel, en met wildvreemden kwam je zo maar niet tot een vertrouwelijk gesprek.

Daan reist 's avonds weer opgewekt terug naar Schiedam, nog wat hoofdschuddend om die slome broer van hem in dat duffe Arnhem. Nee, dan Schiedam! Daar is wat te beleven. En hij neemt zich voor, morgen op de werf toch eens bij Smit te informeren hoe dat nou precies zit met die revolvers. En dat hij het ‘kop dicht’ al geschonden heeft, realiseert hij zich niet eens meer.

Maar hier ligt het begin. Het begin van het einde van de Geuzen. Het begin van het einde van zovele andere verzetsgroepen in die vijf jaar van benauwenis. Het opgetogen hart, dat barst van geluk dat het iets - al is het nóg zo weinig - kan doén tegen die rotmoffen. Dat zingt van opwinding in het besef dat het zich niet alleen maar

laat vertrappen en vernederen door de vijand. Het hart, dat het niet laten kan. Dat op een gegeven ogenblik iemand deelgenoot moét maken van dat geluk, die blijdschap, die trots. Het hart, dat niet alleen flink wil zijn, maar er ook behoefte aan heeft - al is het maar door die ene vertrouweling - als flink gezien te worden. Hoe vanzelfsprekend eigenlijk, die kleine menselijke zwakheid, hoe begrijpelijk, hoe gewoon.

Maar we leven niet in een gewone tijd, in november '40. We leven in een gevaarlijke tijd, in een levensgevaarlijke tijd. We zijn ons dat nog niet zo erg bewust. Het zal enkele jaren duren, en honderden levens kosten, voor we daar ten volle van doordrongen zijn. En dan nog, óók in '43 en in '44, zal het hart, het flinke krachtige verzetshart soms bezwijken voor die kleine zwakheid, die onvergeeflijke fout: iemand deelgenoot te maken van zijn kracht.

Broer is geïmponeerd door Daan, tóch. In ‘het Westen’ schijnt er nogal wat te gebeuren waar je in Arnhem zo geen weet van hebt. Trots is hij eigenlijk ook wel een beetje op zijn broer, die er zo kennelijk ‘bij hoort’.

Als het weer zondag is, en een van zijn beste vrienden even aan komt wippen, dan wordt er natuurlijk weer gepraat over ‘de toestand’, en dan kan hij er niet over zwijgen. Mijn broer vertelde... in Schiedam... splinternieuwe revolvers met 200 patronen... veertien gulden. Ook de vriend is onder de indruk. Hij is volkomen betrouwbaar, een even goeie Nederlander als Broer of Daan of wie dan ook. 't Is altijd iets om in gedachten te houden, hè? Je kunt nooit weten. Maar kop dicht hè? Natuurlijk, vanzelfsprekend, kop dicht.

Vriend is secretaris van een schaakclub. En een paar dagen later wordt, eer de stukken opgezet worden, ‘de toestand’ even besproken. Goeie vrienden onder elkaar, de meesten al jarenlang lid van de club, allemaal even betrouwbaar, want NSB'ers komen er natuurlijk niet tussen. Goed nieuws uit Noord-Afrika. Maar Noord-Afrika is ver weg, en iedereen wil zo graag goed nieuws horen van dichtbij. Je wilt toch ook graag eens wat anders vertellen. En Vriend,

toch voorzichtig, vertelt half-fluisterend tegen twee van zijn beste en betrouwbaarste medeleden wat hij die zondag heeft gehoord: Schiedam... revolvers... voor veertien gulden.

Dat is, wat iemand buiten het kringetje opvangt. Het is genoeg. Die Iemand is, och, misschien niet meer dan een zwakkeling, zoals er tienduizenden zijn geweest, een meehuiler-met-de-wolven, een huik-naar-de-wind-hanger. Hij had Hitler zien komen, in 1933, in dat chaotische en bijna geruïneerde Duitsland. Hij had de macht van de dictator zien groeien, de werklozen zien verdwijnen, de *Autobahnen* zien bouwen. Hij had, klein middenstandertje, geleden onder de crisisjaren en de machteloosheid gezien van de achtereenvolgende Nederlandse regeringen, van de democratie, om iets voor hem te doen. En toen had hij Polen in een paar weken zien overweldigen, en Noorwegen en Denemarken. Hij had Nederland en België onder de voet zien lopen door die machtige Duitse legers, hij had Frankrijk zien vallen. Tegen zo'n kracht was immers niets opgewassen? Zo'n land was toch onoverwinnelijk, ook al had het Engeland nog niet verslagen? En hij was sympathiserend lid geworden van de NSB. Dat kon immers nooit kwaad?

Sufferds, mompelt hij binnensmonds. Struikrovertje spelen tegen de bezettende macht, tegen onze wettige overheid! Communisten natuurlijk, opgehitst door die piratenzender uit Engeland. En hij verliest zijn partij schaak.

De volgende morgen verschijnt er een klant in zijn drogisterij, een NSB'er. Niet zo maar een NSB'er, maar een functionaris, een kringleider. En hoofdschuddend vertelt hij wat hij de vorige avond gehoord heeft, mèt zijn gezagsgetrouwe commentaar. Daar moest toch tegen opgetreden worden, vindt u ook niet, kameraad?

Kameraad is het gloeiend met hem eens. Voor dat soort terroristen is in Nederland geen plaats meer.

Bijna zijn we rond. De punt van de passer, door Daan op papier gezet, heeft al het grootste gedeelte van zijn baan afgelegd. Via Broer, Vriend, Iemand naar Kameraad. Wat nu nog volgen moet, zijn eigenlijk maar formaliteiten. Dan zal de cirkel gesloten zijn, de punt Daan weer treffen. Daan, en de Geuzen...

Kameraad heeft onenigheid gehad met functionarissen van de beweging, met hogere functionarissen. Hij is als kringleider bijna uitgerangeerd. Maar hij heeft een goeie kennis. Mr. W. de Rijke, één van de oudste en meest verdienstelijke leden van de NSB, kortgeleden door Seyss-Inquart persoonlijk benoemd tot procureur-generaal in Arnhem. Bij hem zal hij een goede beurt maken met het verhaal over de revolvers, en tegelijkertijd pleit het voor zijn gelijkhebben in het meningsverschil met die anderen. Hij haast zich naar De Rijke. Die is niet geïnteresseerd in het gelijk of ongelijk van de kringleider. En het verhaal over die revolvers, och, laat hij het maar op schrift stellen, dan kan hij er ambtelijk werk van laten maken. Binnen vijf minuten staat Kameraad weer op straat, lichtelijk teleurgesteld. Maar hij schrijft zijn briefje, en vermeldt daarin de naam van Vriend, die de drogist hem genoemd heeft.

En dan gaat alles plotseling heel vlug. Procureur-generaal De Rijke stuurt het briefje van Kameraad door naar de commissaris van politie in Arnhem, met in de kantlijn het verzoek ‘terzake een onderzoek in te stellen’.

De commissaris van politie in Arnhem is sedert augustus 1940 sympathiserend lid van de NSB.

De commissaris laat een rechercheur bij zich komen. Niet zo maar een rechercheur: waarschijnlijk de beste rechercheur die hij heeft. Geen NSB'er, o nee. Maar een volbloed politieman, een man die leeft voor zijn werk, voor de uitvoering van de wetten, de nakoming van de voorschriften, de opvolging van de bevelen van zijn superieuren, een man die niet gehinderd wordt door gevoelsoverwegingen of vraagstukken van morele aard, een harde vastbijter in elke opdracht die hij krijgt. Een man die het ver zal schoppen in de politiedienst.

Ga jij dat even na. Dat is alles. Meer heeft de rechercheur niet nodig. Hij laat Vriend op het bureau ontbieden. Probeert hem te overvallen met een citaat uit de brief. Maar Vriend is handig, ziet in de verte iets van gevaar. O, dat verhaal over die revolvers? Dat heb ik op het achterbalkon van de tram horen vertellen. Ik vond het nogal fantastisch, en zo heb ik het doorverteld, meer niet.

Glimlacht de rechercheur nu? Maakt hij nu rapport op van de verklaring van Vriend? Stuurt hij dat nu door naar De Rijke, als signalering van het zoveelste fantastische gerucht dat de ronde doet? Nee, niets van dat alles doet de rechercheur. Hij is immers politieman? Hij heeft immers ervaring genoeg met om de waarheid heen draaiende verdachten?

Hij windt zich op, valt kwaad uit, dat liegen de 'zaak' alleen maar erger maakt. Ik zit hier een zaak uit te zoeken in opdracht van de Duitse instanties, en jij bent misschien zelf niet bij die wapenhandel betrokken, maar als je blijft liegen maak je jezelf medeplichtig, en dan kom je voorlopig niet meer thuis. Vertel op: van wie heb je dat verhaal!

Vriend schrikt. Weet hij veel van politiemethodes? Hij realiseert zich niet eens dat zijn verhaal nooit te controleren is, dat de rechercheur alleen maar zit te bluffen. En, wie weet, is er in werkelijkheid niets aan de hand. Waarom zou hij dan zijn vrijheid op het spel zetten? En hij noemt de naam van Broer. Veronderstelt, 'dat hij nu wel gaan kan zeker?'

Maar dan heeft hij buiten de rechercheur gerekend. Nee jongetje, jou houden we hier netjes een poosje vast. Vriend komt in een mooie cel en rechercheur gaat er op uit, Broer ophalen.

Ook met Broer maakt hij korte metten; het duurt niet lang of ook deze plotseling overvallen en argeloze man noemt de naam van zijn zegsman: Daan van Striep in Schiedam. Dan verdwijnt ook Broer in een cel.

En een paar uur later zit de Arnhemse rechercheur, die groot wild ruikt, met een *Kriminalassistent* van de Arnhemse *Sicherheitsdienst* in de trein naar Schiedam. Het is 19 november 1940.

Op het politiebureau in Schiedam zitten een telefonisch gewaarschuwde inspecteur en een rechercheur op hen te wachten. De inspecteur: een van de beste Schiedamse politiemensen, met een uitstekende staat van dienst. Ook één die het ver zou schoppen in politiedienst. De rechercheur: een rechercheur. Gevieren gaan ze naar het kosthuis van Daan, op zoek naar de 'wapenhandel', want zo heet het in hun jargon. Daan is niet thuis, zit bij de buren te kaarten. Ze halen het huis ondersteboven, vinden niets, arresteren toch maar de kostbaas. Dan wordt Daan opgehaald. Het gezelschap vertrekt naar het politiebureau.

De SD'er, de Arnhemse rechercheur, de inspecteur en de kostbaas in de auto. Meer kunnen er niet in. De Schiedamse rechercheur moet met Daan maar gaan lopen. Ze gaan even langs de woning van de rechercheur. Wacht even hier buiten, Daan, dan ga ik mijn vrouw waarschuwen dat het wat later wordt.

Daar staat Daan, tien minuten lang alleen in een stille donkere straat. Aan weglopen denkt hij niet. Waar zou hij heen moeten? Hij is slim, Daan. Hij heeft het woord wapenhandel gehoord, begrijpt plotseling dat het over die revolvers moet gaan. Maar hij weet toch van niets? Hij heeft zelfs vergeten er Jan Smit naar te vragen. Goed, dan zal hij ook vertellen dat hij van niets weet, en dat hij er zelf alleen voor de grap over gepraat heeft, na een verhaal in de trein van een onbekende. Zo repeteert hij alvast zijn verhaal. Maar Daan vergeet iets. Hij vergeet die allereerste vraag die iedereen later in de bezetting, als hij gearresteerd werd, onmiddellijk door het hoofd voelde schieten: 'Wat heb ik bij me? Wat moet ik zien kwijt te raken?'

Als hij een half uur later op het bureau ondervraagd wordt, vertelt hij zijn verhaal. Het lijkt warempel, of ze het slikken ook. Zuiver als routinemaatregel wordt hij gefouilleerd, dat worden immers alle arrestanten? En dan komen uit zijn binnenzak twee fotootjes van prinses Juliana, illegaal vermenigvuldigde en in duizenden exemplaren door heel het land doorgegeven of verkochte fotootjes, die hij die zelfde middag van Smit gekocht heeft, voor een dubbeltje per stuk. Heeft de SD'er ooit een foto van de prinses gezien?

Realiseert hij zich dat het fotootjes zijn van een lid van de gehate koninklijke familie? En wat dan nog? Zulke fotootjes mag je toch wel bij je dragen?

De fotootjes komen op tafel te liggen, het fouilleren gaat verder en dan vindt de Arnhemse rechercheur een wat vies, verkreukeld, gestencild blaadje. ‘De Geus’ staat er boven. Heeft de SD'er ooit, in november 1940, een illegaal blad gezien? Realiseert hij zich wat dat voor een vodje is? Kan hij het lezen? Nee! Maar dat is ook niet nodig. De uitstekende Arnhemse politieman realiseert zich wèl, wat er aan de hand is. Aha, een *Hetzschrift!* En hij begint de SD'er uit te leggen wat hij gevonden heeft, vertaalt een paar zinnen. En dan gaat het plotseling, op zijn Duits, *los!* De arme Daan, weet-ie veel. Hij is al blij dat er niet meer over revolvers gesproken wordt. dat blaadje, och, dat's maar onschuldig gedoe. Hij heeft het eigenlijk niet eens helemaal goed gelezen, bewaarde het, nou ja, omdat hij het voor zichzelf zo'n prettig gevoel vond, dat hij er ook een gekregen had, omdat het hem het gevoel gaf erbij te horen. En ze hoeven hem niet eens zo erg hard door elkaar te rammelen, of hij noemt een naam, de naam Jan Smit uit Vlaardinger-Ambacht.

Dat is genoeg. De cel in met Daan, en gevieren in de auto. Snel, naar Vlaardinger-Ambacht. Op het gemeentehuis is een politieman. Waar woont Jan Smit? Hij weet het niet, kan het niet nakijken. Zijn chef opgebeld, die heeft toegang tot het bevolkingsregister. Prins Hendriklaan. Vlug, in de auto, naar Jan Smit.

Smit en zijn vrouw liggen al in bed; het is precies twaalf uur in de nacht van 19 op 20 november 1940 als ze wakker schrikken van gebel en gebons op de deur: politie, openmaken! De politiemannen dringen het huis binnen, geven Smit bevel zich aan te kleden. Onderwijl doorzoekt de Schiedamse rechercheur vluchtig het huis. Mee, naar het gemeentehuis van Vlaardinger-Ambacht. Daar wordt Smit aan een voorlopig verhoor onderworpen. Het levert niets op. De politiemensen overleggen. Twee gaan er terug naar de woning van Smit, doorzoeken het huis nogmaals, grondiger nu, vinden weer niets. Toch nemen ze Smit's vrouw ook mee en het gezelschap vertrekt naar het politiebureau in Schiedam.

Daar wordt Smit weer verhoord, wat ‘krachtiger’ nu. Over de ‘wapenhandel’. Hij weet van niets. Over het ‘Geuzenbericht’ van Daan van Striep. Hij weet van niets. Ze vinden in Smit's zakken een brief, met onder meer de zin: ‘Gaarne zag ik ook geregeld, hoe de clubbladen in Dordrecht komen’. En dan een stukje in code. Smit weet van niets. Ze worden wat feller, de ondervragers. En van die fotootjes weet je natuurlijk ook niets af, hè? Je hebt ze zeker nooit gezien. En ze confronteren hem met de verklaring van Daan. Och, dat wil Smit dan wel toegeven. Die fotootjes beschouwt hij als zo onschuldig, daarvoor zullen ze hem toch niets kunnen maken. Je mag toch wel fotootjes in je bezit hebben, ze zelfs verkopen? Doet er niet toe, hoe kom je eraan? En dan heeft Smit even een zwak moment en hij noemt zijn leverancier: de wachtsman Van der Jagt van Wilton.

Los, los! Ze ruiken bloed, de politiemannen. Ze zijn al op weg naar Wilton, halen Van der Jagt op, doorzoeken - zonder resultaat - zijn woning in Schiedam, stoppen hem, evenals de andere arrestanten, in een cel, en gaan slapen. Het is drie uur in de nacht.

De volgende dag voortzetting van de verhoren. De SD'er, de Arnhemse rechercheur, die de belangrijkste rol speelt, de zéér belangstellende Schiedamse inspecteur, die regelmatig komt binnenlopen om te kijken ‘hoe het gaat’. Van der Jagt wordt overvallen. Zo Geus, vertel nu maar alles over die wapenhandel!

Wat weet Van der Jagt van politiemethoden? Niets. Hij laat zich overbluffen. Ja, hij weet dat men bezig is een organisatie onder de naam De Geuzen in het leven te roepen. Ik ben er ook lid van, maar verder weet ik er eigenlijk niets van.

Dan verraden ze zichzelf, de SD'er en de Arnhemmer. Ze zijn plotseling een beetje tè enthousiast, tè vriendelijk tegen Van der Jagt. En verder krijgen ze niets uit hem. Het bezit van die fotootjes wil en kan hij niet ontkennen. Maar: het negatief had hij gekregen van een onbekende en de afdrukken had hij door een onbekende fotograaf laten maken. Ja, Smit had hij er een stuk of wat verkocht, tegen kostprijs.

Meer niet. Maar de naam Geuzen is gevallen, het bestaan van een organisatie van die naam is toegegeven. Smit wordt weer gehaald. Lang duurt het verhoor. Vriendelijk eerst, maar dan feller en feller, met wilde dreigementen. En een rasechte politieman schrikt niet terug voor een stomp of een klap, vooral niet als hij zijn uitmuntende kwaliteiten wil bewijzen aan een SD-man. Dan, plotseling, slaat Smit door. Hij noemt namen. Ary Kop, vijf, zes mensen op Wilton, en in een verward verhaal over een bomscherf die eerst van Engelse, later van Duitse makelij zou zijn geweest, de PTT-man. Ze zullen wel gegrijnsd hebben naar elkaar, de SD'er en de Arnhemmer. Ze hadden een knap stukje werk geleverd. Smit is volkomen over zijn toeren, begrijpt dit niet, begrijpt zichzelf niet, dat hij zich zo heeft laten beetnemen. Probeert nog, in een laatste poging, alles te bagatelliseren, maar dan houden ze hem de brief weer voor uit Dordrecht. En weer moet hij toegeven: die brief was voor Kop bestemd. Het geheimschrift kan hij zelf niet lezen. En dan stort hij zich in een omstandig verhaal over de Geuzen, probeert veel te zeggen en niets te vertellen, slaagt daar naar zijn gevoel een beetje in, krijgt wat van zijn oude bravour terug. Ja, die Geuzen, wel driekwart miljoen leden moeten ze hebben, verspreid over het hele land.

Dan is hij leeg. Volkomen uitgeperst, wanhopig. Niets krijgen ze meer uit hem.

Maar het is genoeg. De SD'er is er zelfs een beetje van geschrokken. Hij is aan het opereren gegaan in een gebied dat buiten zijn competentie valt en voor een kleinigheid is dat niets bijzonders. Maar wat heeft hij overhoop gehaald? Vlug, voor hij moeilijkheden krijgt, moet de Rotterdamse SD er in gemoeid worden.

Twee uur later zitten de SD'er en de Arnhemmer weer in de trein. Ze hebben hun plicht gedaan.

De Rotterdamse SD neemt het onderzoek over. Weten ze al iets van het bestaan van de Geuzen? Rotterdam, Schiedam, het hele Waterweggebied gonsde van de verhalen over de Geuzen. Natuurlijk moet die naam voor de SD in november geen onbekende klank

gehad hebben. Hadden ze al een spoor? Wachtten ze eenvoudig op meer gegevens, wilden ze de organisatie nog een poosje voort laten bestaan om dan later des te sneller en grondiger te kunnen toeslaan? Er zijn er wel, in Vlaardingen en elders, die daarvan overtuigd zijn. Maar er is geen enkele concrete aanwijzing in die richting.

Wèl gegevens die het tegendeel schijnen te bewijzen.

Allereerst al de dag vertraging, die de overdracht van het onderzoek oplevert. Een dag en een nacht heeft de SD in Rotterdam nodig alvorens tot actie over te gaan.

Een hele dag en een hele nacht! Hoe kostbaar zouden die, later in de bezetting, niet zijn geweest voor de Geuzen. Het bericht van Smit's arrestatie zou zijn doorgegeven naar alle kanten; allen die hij met enige redelijkheid tijdens zijn verhoor zou hebben kunnen noemen, zouden zijn ondergedoken, stukken zijn vernietigd, wapens en springstoffen zijn verdonkeremaand. De SD zou met lege handen hebben gestaan.

Maar, wéér en altijd wéér, we hebben nog maar een half jaar bezetting achter de rug. Weer, onvermijdelijk, dringt die vraag door dat gordijn van vijf jaar bezettingservaring heen: hoe is het in hemelsnaam toch mogelijk? Hoe is het mogelijk dat *niemand* iets te weten komt van de arrestatie van Smit? In zijn straat in Vlaardinger-Ambacht wonen verschillende Geuzen; zijn buurman is een Geus. Men moèt toch iets van het lawaai van de nachtelijke arrestatie gehoord hebben?

Maar als de SD op de ochtend van 21 november in Vlaardingen verschijnt, weet niemand nog iets. Ary Kop en zijn vrouw zijn, het is immers donderdag, 's morgens al vroeg op pad gegaan, weekbladen rondbrengen in de hele stad. Om een uur of negen komen de Duitsers in Vlaardingen. Ze gaan eerst naar het politiebureau, vinden er hun contactman. Hun contactman, inspecteur van politie te Vlaardingen. Een uitstekende politieman, kundig, actief, gezagsgetrouw. Hij zou pas in maart 1941 lid van de NSB worden, pas in de zomer van 1943 lid van de SS. Nu is hij nog maar inspecteur

in Vlaardingen. Maar wát voor een inspecteur! Hij voelt zich verreweg de beste Vlaardingse politieman, is dat misschien ook wel. Zijn chef is een slappe figuur, niet tegen zijn inspecteur opgewassen; zijn kennis van de Duitse taal is miniem, daarom laat hij de contacten met de Duitsers liefst ook maar via zijn inspecteur lopen... Dan verschijnen de Duitsers, in gezelschap van een Vlaardingse agent, in de Maasboschstraat. Alleen de twee kinderen zijn thuis. Huiszoeking. En wat komt er niet al voor de dag! Legio paperassen, Geuzenkranten, en uit het schuurtje de gummistokken van Van Muyen, wapens, munitie, trotyl.

De Duitsers hebben beet. Uit de verhoorrapporten van de vorige dag - uit de gegevens waarover ze misschien al beschikten? - hebben ze meteen de juiste keus gedaan voor hun eerste slag.

Ze vertrekken, de Vlaardingse agent blijft achter.

Tegen de middag komen Ary Kop en zijn vrouw huiswaarts. Op de hoek van de straat worden ze tegengehouden, gewaarschuwd: de moffen zijn er geweest, je wordt gearresteerd. Wat doe je dan, in november '40? Je gaat er niet vandoor, naar je duikadres, dat je al tijden van tevoren - onbesmet - hebt afgesproken. Waar moet je heen, in '40? Wie heeft er ooit van onderduiken gehoord, er over gedacht? Je kijkt je vrouw eens aan, je haalt je schouders op, wat moet je doen? Je gaat naar huis, vraagt aan de agent, die rustig in de huiskamer zit te wachten, wat-ie eigenlijk van je moet. Zo gaat dat, in november '40. En dan moet je mee naar het bureau, en een paar uur later wordt ook je vrouw gehaald. De inspecteur zit je al grijnzend op te wachten, een paar agenten van de hulppolitie, leden van de Geuzen, verschieten wat van kleur als ze je zien komen. En dan word je naar Rotterdam getransporteerd, naar de SD. Omdat je vrouw vijf maanden zwanger is, pleiten een paar agenten voor haar bij de inspecteur, en die is dan wel zo genadig haar toestemming te geven naar huis te gaan, op voorwaarde, dat ze de volgende dag voor verhoor mee zal gaan naar Rotterdam. Zo gaat dat, in 1940.

Na de huiszoeking en de arrestatie is de straat in rep en roer. Een paar uur later weet de hele stad: Ary Kop is gearresteerd. Heel Vlaardingen kent Ary Kop. Voor tientallen was hij de wekelijkse huurophaler, anderen waren via hem verzekerd, en bij vele honderden brachten Ary of zijn vrouw wekelijks het geïllustreerde weekblad of het damesblad.

Bij de Geuzen slaat het bericht van zijn arrestatie in als een bom. Dat loopt mis, realiseren ze zich plotseling. Ary zal wel zwijgen. Maar hoe hebben ze Ary te pakken gekregen? En ze gaan alle compromitterende papieren verbranden, gooien wat er aan wapens, munitie en springstof is, in het water of verstoppen het. Op Wilton horen ze dat Jan Smit gearresteerd is; Van der Bergh weet dat hij trotyl onder zijn werkbank heeft verstopt. Weghalen daar, vlug in een hoek smijten onder wat rommel. Dan waarschuwt hij De Keizer, en samen met De Haas begraaft die het gevaarlijke goedje. De exemplaren van De Geus worden uit jaszakken, portefeuilles, laden en kasten gehaald en in de kachel gestopt; Korpershoek verbrandt de stencils, die hij altijd zuinig bewaard heeft. Maar - we leven in '40 - niemand denkt er die eerste één, twee dagen aan om anderen, buiten Vlaardingen, te gaan waarschuwen...

De Duitsers laten hun niet veel tijd. Die beseffen dat ze er vlug bij moeten zijn om te voorkomen dat àl het bewijsmateriaal vernietigd wordt. De volgende dag al arresteren ze twee man van Wilton. En dan worden de Duitse politie-auto's bijna een normaal verschijnsel in het stadsbeeld van het gebied aan de Waterweg. Een dag later Hollaar, dan Van Muyen en Kijne, die, zo luidt een overigens oncontroleerbare mededeling, IJzerdraat nog in Haarlem is gaan waarschuwen. De volgende dag wordt IJzerdraat opgehaald; in Rotterdam wordt Keesmaat gearresteerd, die nog van niets weet. In zijn bergplaats vindt de SD weer rijke buit: papieren, wapens, springstof. Zo gaat het door, de een na de ander. Vlaardingers, Schiedammers, Rotterdammers, begin december de Delftenaren. Eerst zijn het enkelingen, dan al vlug tientallen, het worden er honderden, honderden Geuzen, die kennismaken met de ‘Cellenbarakken’ van het gevangeniscomplex in Scheveningen, het *Oranjehotel.*

Ze zijn gepakt, de een na de ander. Meegenomen door de SD. Opgehaald ook vaak door de plaatselijke politie. 't Is jouw beurt, jong. De moffen zijn er voor je.

Eén is er, die niet afwacht. Eén Geus die beter dan de anderen begrijpt hoe ernstig de Duitsers de Geuzenorganisatie zullen nemen. Eén Geus, die doodsbang wordt, al onmiddellijk na de arrestatie van Kop. Eén Geus, die in zijn wanhoop en vertwijfeling zichzelf poogt te redden. Hij loopt naar de SD. Vertelt wat hij weet, onder het voorwendsel dat hij in de organisatie was binnengedrongen met het doel alles te verraden.

Het is niet bekend wanneer hij voor het eerst naar de SD is gegaan. Is het al direct na Kop's arrestatie geweest? Of enkele dagen daarna? Hoe dit zij, zijn voorwendsel wordt doorzien: precies zeven dagen na Kop wordt ook hij gearresteerd.

Onderduiken bestond nog niet. Wie wist er van onderduiken? De Geuzen doken niet onder, niemand van hen. Waar moesten ze heen? En wat zou het risico zijn? De Duitsers lieten niet na, als een te arresteren Geus toevallig niet thuis was, onmiddellijk echtgenote of ouders als gijzelaars mee te nemen. Dat was bekend, natuurlijk. En waarom zou je je vrouw of je vader of moeder aan een dergelijk risico blootstellen? Nee, je bleef maar waar je was, wachten op het onvermijdelijke. 't Kon immers nooit lang duren? Hoogstens zouden ze je een paar maanden, of, in de ernstige gevallen, een paar jaar, vast willen houden. En dan, over een paar maanden zouden de Engelsen toch al lang geland zijn?

Je bleef maar gewoon thuis en aan je werk, wachtte af, hield elke dag rekening met arrestatie, en als het dan zo ver was, ging je rustig mee, voor die paar maanden. Of, als je de straat in kwam lopen en je zag de auto voor de deur staan, dan haalde je misschien nog eventjes diep adem, maar toch, dan ging je naar binnen: hier ben ik, mag ik me nog even verkleden?

In Scheveningen komen ze, in die sombere, grauwe, bakstenen Cellenbarakken aan de Van Alkemadelaan, waar de Duitsers de scepter zwaaien, binnen die metershoge muur, waarop - aldus een verhaal - in een donkere nacht grote kalkletters verschenen:

In deze bajes
Zit geen gajes
Maar Hollands Glorie
Potverdorie.

Daar worden ze in de cellen gestopt, ruimten van zowat twee bij drie-en-een-halve meter, met vloeren van betonnen tegels, muren van ruwe baksteen, aan de muur een houten klaptafeltje, een houten krib tegen de achterwand, een krukje, in de hoek een ton, en een kruik met water, ‘voor inwendig en uitwendig gebruik’, zoals een van de Geuzen later schreef, een klein teiltje, een stoffer en blik, een diep bord en een lepel. Dreunend valt de celdeur achter hen dicht, de dikke ijzeren deur, met het kijkgaatje, zo groot als een gulden, waarvoor aan de buitenkant een klepje zit, en een luikje, zowat twee decimeter in het vierkant, ook alleen van buiten te openen, waar doorheen twee keer per dag het voedsel wordt aangereikt. Daar zitten ze dan, veelal alleen in een cel, soms met zijn tweeën of drieën, maar de celgenoten zijn zo goed als altijd onbekenden: afspraken die bij de verhoren nuttig zouden kunnen zijn, kunnen niet gemaakt worden. Het leven in de cellen blijkt draaglijk te zijn, het eten sober maar voldoende, de Hollandse bewakers, die er de eerste tijd nog zijn - na enige tijd komt er uitsluitend Duitse bewaking - menselijk en soms bereid een boodschap of een groet over te brengen, of een opbeurend woord te spreken. Ze kennen al gauw de bewoners van de omliggende cellen, maken contact via de verwarmingsbuizen hoog bovenin de cellen, of soms via een gaatje in een tussenmuur, na uren- of dagenlang peuteren aan het cement bij de houten steunbalk onder het tafeltje. Soms zien ze in een glimp - 's morgens bij het buitenzetten van de ton, of bij het luchten - een bekende, maar daar blijft het bij.

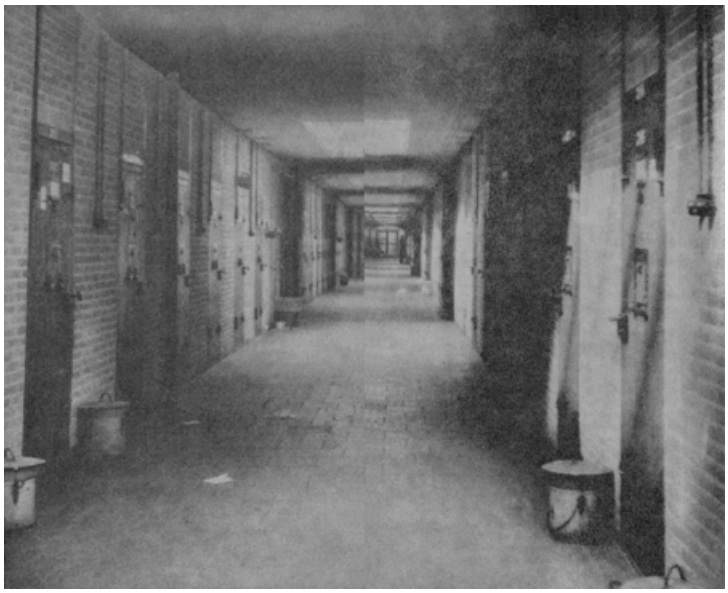

Zeven gangen tellen de ‘Cellenbarakken’, vijf ervan met aan weerskanten cellen, ruim 40 naast elkaar; de buitenste twee gangen hebben maar één cellenrij. Zowat 500 cellen zijn er. In de loop van de vijf bezettingsjaren hebben duizenden en duizenden Nederlanders - voor een groot deel illegale werkers - er hun dagen, weken, maanden gesleten. Enkele honderden hebben er hun laatste dag, hun laatste nacht doorgebracht.

Meer dan de helft van die cellen is, in die winter van '40 op '41, bewoond door Geuzen. Onthutst, niet-begrijpend, niets kennend van het Duitse systeem en de Duitse methoden zitten ze er, van de ene dag op de andere, te wachten...

Ze leren de Duitse methoden snel genoeg kennen, de Geuzen, en ze leren één ding vrezen: de verhoren. Elke dag worden er Geuzen opgehaald uit Scheveningen, in auto's worden ze gebracht naar het Binnenhof, waar de SD zetelt. Daar worden ze verhoord, de meesten meerdere malen, kort, dikwijls langdurig. De SD moet ‘de zaak rond maken’. Het is de eerste ‘grote zaak’ tegen een Nederlandse verzetsgroep, en de SD is verlangend een goed stuk werk af te leveren. Vooral in de eerste weken razen de auto's heen en weer tussen Scheveningen en het Binnenhof. Er is weinig van die verhoren bekend gebleven. De processen-verbaal zijn tegen het einde van de oorlog door de Duitsers vernietigd, evenals de meeste administratieve documenten uit Scheveningen. Eén *Nachtdienst-Meldebuch* is bewaard gebleven: het bestrijkt de periode van 14 november 1940 tot 28 januari 1941. De eerste notitie over de Geuzen treffen we er in aan op 24 november:

De gevangene Kop Arie 531 werd tegen 19.00 uur teruggebracht. De politie verlangde dat Kop onmiddellijk in afzondering geplaatst zou worden. Niemand mag met hem samen komen, hij mag niet gelucht worden, geen brieven schrijven, er werd zelfs verlangd dat geen Nederlandse bewaker contact met hem mocht hebben. Ik heb Kop onmiddellijk overgeplaatst naar cel 603, op de celdeur is een kruis aangebracht.

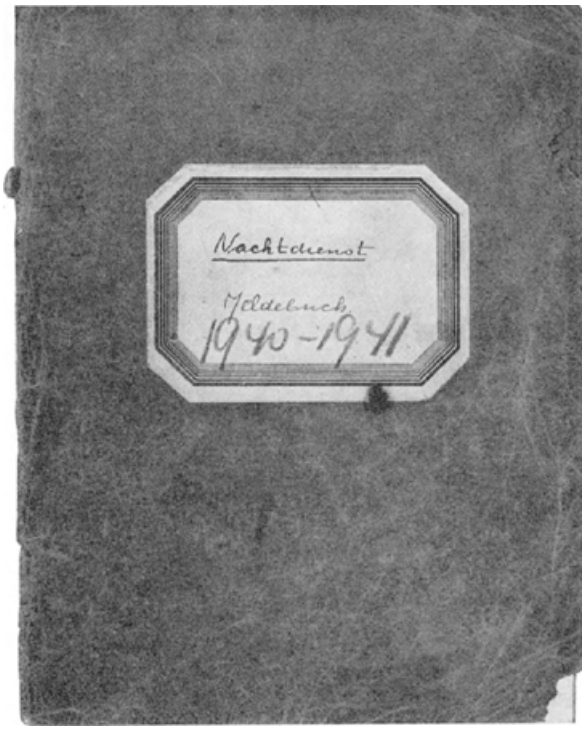
Nachtdienst
Meldebuch
1940-1941

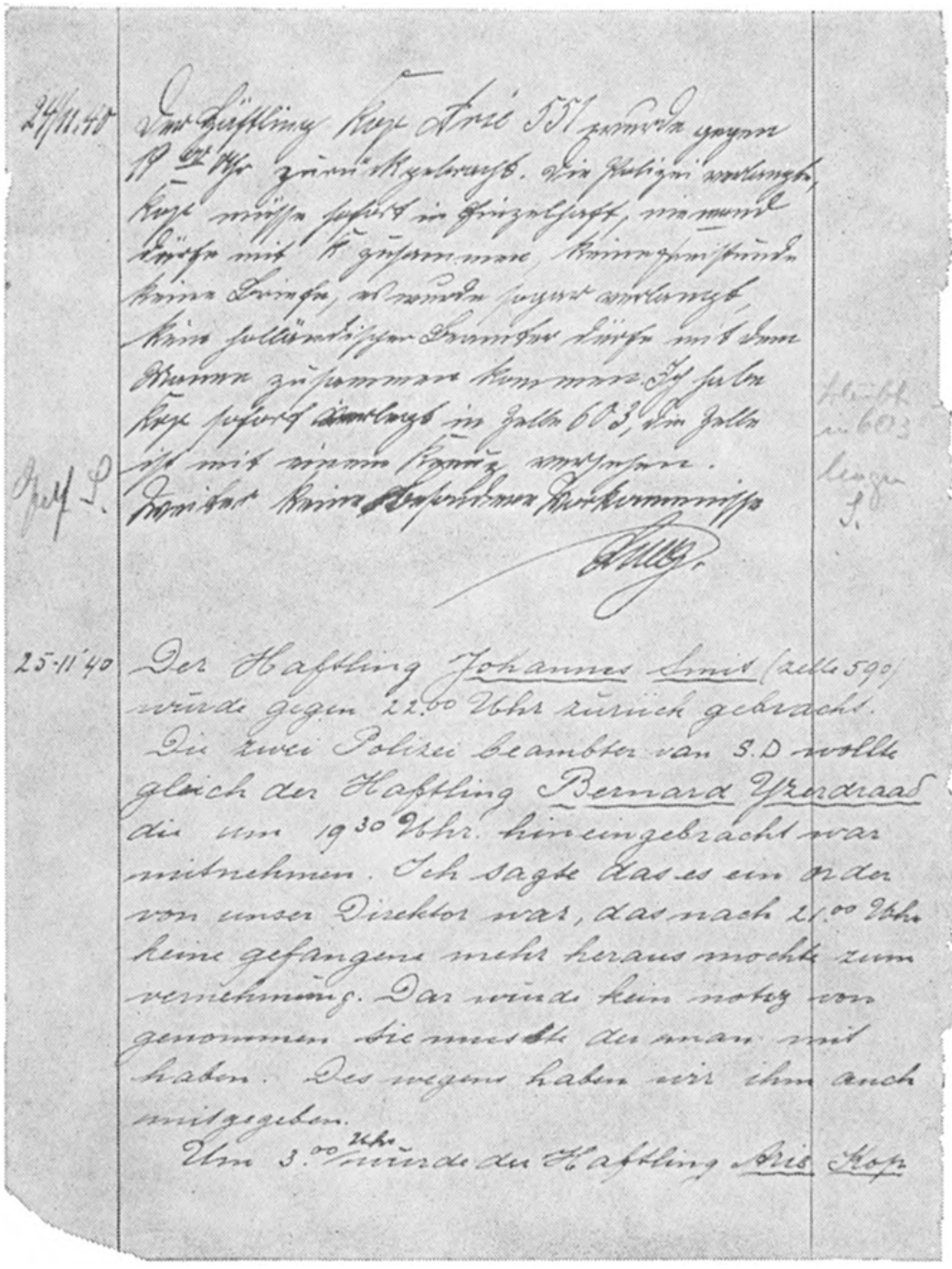

24/11/40 Der Häftling Kop Nr. 551 wurde gegen 19.00 Uhr zum Abtransport. Die Habseligkeiten, Kop musste selbst in Empfang nehmen, nämlich Wäsche mit K. gezeichnet, Kämme, Seife, Handtuch, Kleidungsstücke, Decke, Mütze mit dem Nummer Kop darauf. Er selbst Kop wurde sofort abgeführt in Zelle 603, die Zelle ist mit einem Schloß versehen. Ferner keine Gegenstände Bekenntnisse

Pol. L.

Handtuch in 603 belassen L.

25-11-40 Der Häftling Johannes Smit (Zelle 590) wurde gegen 22.00 Uhr zurück gebracht.

Die zwei Polizei beambter van S.D wollte gleich der Häftling Bernard Vrendraad die um 19.30 Uhr. hineingebracht war mitnehmen. Ich sagte das es ein order von unser Direktor war, das nach 21.00 Uhr keine gefangens mehr heraus mochte zum vernehmung. Dar wurde kein notiz von genommen die meinte das man mit haben. Des wegens haben wir ihm auch mitgegeben.

Um 3.00 Uhr wurde der Häftling Kris Kop

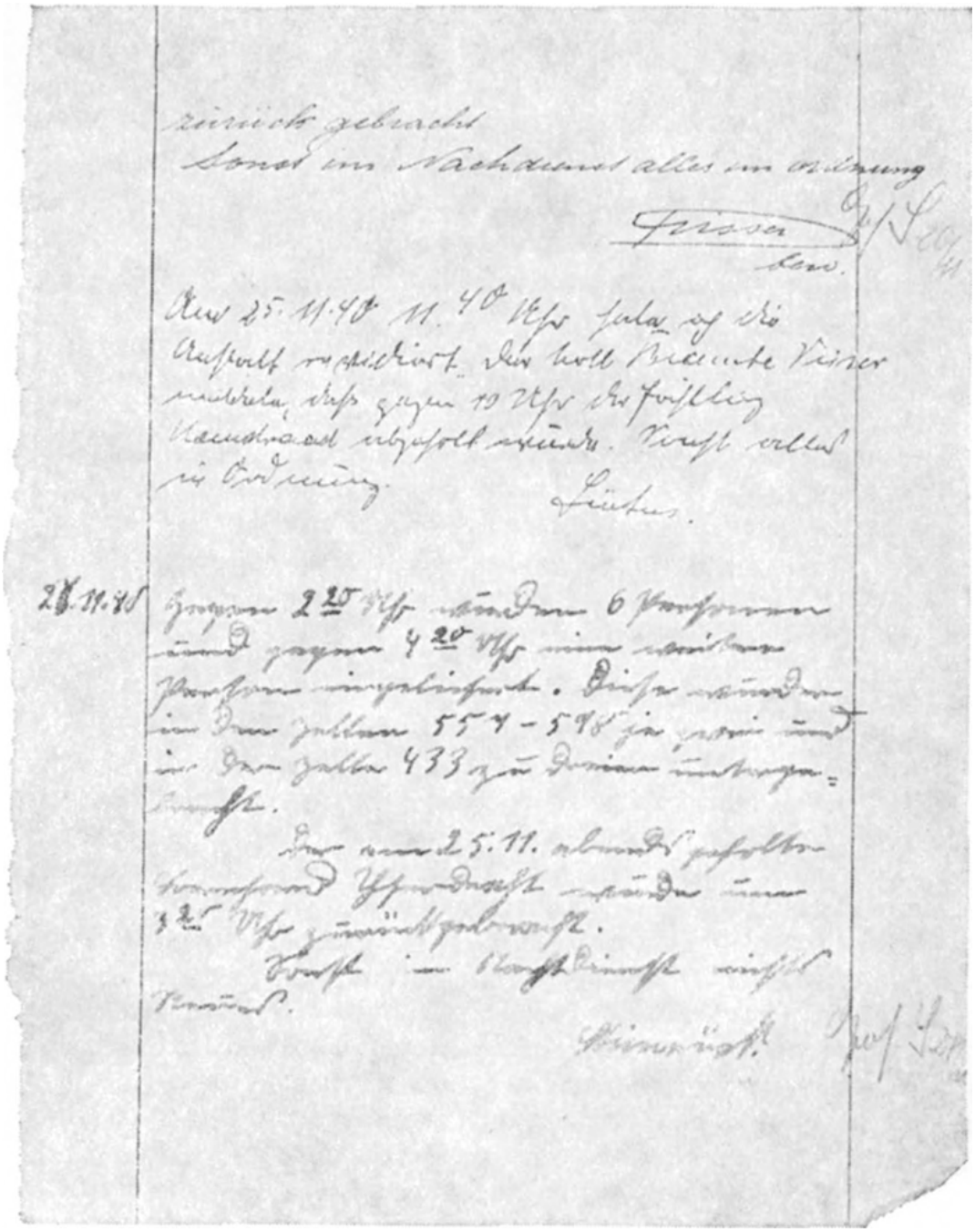

zurück gebracht
Sonst im Nachdienst alles in Ordnung
Strasser
Ltn.

Am 25.11.40 11.40 Uhr sahen wir die Ausfahrt passieren. Der voll Bemannte Diener meldete, dass gegen 13 Uhr die feindliche Handwache abgelöst würde. Sonst alles in Ordnung.
Lüders.

28.11.40 Gegen 2[20] Uhr wurden 6 Personen und gegen 4[20] Uhr eine weitere Person eingeliefert. Diese wurden in den Zellen 554-558 je zwei und in der Zelle 433 zu dritt untergebracht.
Der am 25.11. abends gefallene schwere Schuss wurde um 3[25] Uhr zurückgebracht.
Sonst — Vorkommnisse nicht bemerkt.
Schmidt

De SD draait op volle toeren. Op 25 november vinden we in het *Meldebuch* de volgende notitie:

De gevangene Johannes Smit (cel 590) werd tegen 22.00 uur teruggebracht. De drie beambten van de SD *wilden tegelijkertijd de gevangene Bernard IJzerdraat*, *die om 19.30 binnengebracht was*, *meenemen. Ik zei*, *dat er een order van onze directeur was dat er na 21.00 uur geen gevangenen meer mee mochten voor verhoor. Daar werd geen notitie van genomen. Ze moesten de man mee hebben. We hebben hem ook meegegeven. Om 3.00 uur werd de gevangene Arie Kop teruggebracht.*

Zo gaat het verder in het *Meldebuch* van de Duitse gevangenis-opzichters. Tientallen Geuzen, steeds weer naar het Binnenhof, soms voor een paar uur, soms voor een halve dag, een dag, of langer. In het Binnenhof hebben ze, voor het eerst van hun leven, kennis gemaakt met de politiemethoden van de SD. Ze zijn er ontvangen door een *Kriminalsekretär* of een *Kriminalassistent*, door SD'ers als Makowski, Krämer, Hamacher, Knorr, Zinkel, Wolf, Minge. Ze moesten - voor de zoveelste keer - hun personalia opgeven. En dan begon het verhoor, vriendelijk soms, met alle foefjes en listen die deze geroutineerde politiemensen tot hun beschikking hadden. Sommigen liepen er in, nog altijd overtuigd van de onbelangrijkheid van hun Geuzenwerk. Maar ze konden ook anders, de heren van de SD. Eén van de Geuzen, later vrijgesproken, stelde in 1942 zijn ervaringen op schrift. Na een eerste verhoor in de loop van december, waarbij het vrij zachtmoedig toeging, werd hij begin januari opnieuw verhoord, door twee SD'ers:

> Plotseling kwam de grote schurk op me af en begon me met alle kracht en zonder ophouden met zijn beide handen in mijn gezicht te slaan. Tien, twintig, dertig keer hamerde de beul op mijn gezicht. Hierna moest ik weer op mijn plaats gaan zitten en de kleine commandeerde: vertel op. Ik zei dat ik hem

> niets kon vertellen omdat ik zelf niets wist. Opnieuw moest ik gaan staan, doch nu met mijn gezicht naar de muur gekeerd. Zij fluisterden iets met elkaar terwijl er gelijktijdig een bureaulade opengetrokken werd, waaruit een revolver te voorschijn kwam. Ik ken het geluid van het terugtrekken van de bovenloop, ze werd dus schietklaar gemaakt. Ik hoorde dat tuig grinniken. In deze ondeelbare seconde dacht ik toch dat ze niet zouden schieten, omdat een dode niets vertellen kan, en het gaat er toch om dat jullie iets van me te weten komen. Heel voorzichtig keek ik om, waar ze blijkbaar op gewacht hadden. De grote begon te vloeken en te schelden en beval mij, het gezicht naar de muur gekeerd te houden. Daarop gaf hij mij een hevige stomp tegen het achterhoofd zodat mijn voorhoofd met een doffe slag tegen de muur bonsde... Toen kreeg ik van de beul, nadat hij mij een halve slag had omgedraaid, weer volop slaag in mijn gezicht... Daarop voelde ik dat hij zijn klauw tussen het boord van mijn overhemd stak, een omdraaiende beweging maakte zodat ik bijna stikte... Toen werd mij bevolen mijn colbert uit te trekken. Ik moest daarbij in een gebukte houding gaan staan met mijn handen steunend op een tafel. Er volgde een verschrikkelijke rammeling met de rotting op rug en zitvlak...

Zo gaat het verslag nog een tijdje voort. Maar:

> Ik bleef zwijgen. In al mijn ellende dacht ik nog steeds, volhouden, volhouden... 5 uren reeds hadden de bandieten me onderhanden. Wat een mentaliteit bezaten die mensen.

> In deze omstandigheden lijkt het toch maar beter om slachtoffer te zijn dan beul...

Dit is het verslag van een verhoor, een verhoor van een Geus, die nog niet eens officieel Geus was geweest, die pas kort voor de arrestatiegolf met Keesmaat in contact gekomen was, nauwelijks iets van betekenis had kunnen vertellen. Het was dan ook nog een vrij kalm, vrij zachtaardig verhoor, volgens de opvattingen van de SD'ers. Daar zijn de verklaringen van anderen, na de oorlog afgelegd, over deze zelfde SD'ers, die tientallen Geuzen hebben afgetuigd met een wreedheid die zich niet beschrijven laat. Afranselingen met de blote vuist, met gummistokken over het hele lichaam, met trappen van laarzen op de meest pijngevoelige plaatsen. Vaak waren ze pas tevreden als het slachtoffer het bewustzijn verloor.

In één van die roerende briefjes die Ary Kop in die maanden met een potloodstompje op velletjes closetpapier aan zijn vrouw schrijft, en die hij met het wasgoed naar buiten smokkelt, vertelt hij (het is de enige keer dat hij zich daarover uit) in een paar woorden over een van zijn verhoren:

De verschillende vlekken op mijn overhemd zullen je wel te denken geven. En wat ziet m'n ondergoed er uit, hé? Die spreken boekdelen straks. Iets zal ik je vertellen. Men sloeg mij zo, dat ik steeds neertolde. Dan goot men een bierflesje (wat pas leeggedronken was en bijgevuld met water) in mijn mond en neus en wanneer ik dan nog vlug weer op m'n zij kwam of probeerde op te staan, dan trapte men mij tot dat ik weer stond en dan begon het slaan opnieuw. Nee, als ik het beleven mag, dan zal ik na de oorlog in het binnenhof op het behang m'n bloedsporen laten zien.

De bloeddorst van de beulen lijkt niet te stillen. En hij kent ook geen grenzen. Op 8 januari bereikt hun beestachtigheid zijn hoogtepunt. In het *Nachtmeldebuch* van die datum vinden we de volgende notities:

Voor verhoor werden gehaald om 19.00 uur Falkenberg, Jakobus cel 712, Van Wyk, Jan cel 439, Beyer, Freder. cel 724. Om 23.05

Smit, Johann cel 590, Boezemann, Jak. cel 333... Teruggebracht werden... om 3.15 Smit, Joh. en Boezemann, Jakob. De gevangene Boezemann, Jakob werd in bewusteloze toestand ingeleverd door de SD*-beambte Makowski. Op mijn vraag kreeg ik ten antwoord dat B. geprobeerd had met een scheermes zijn polsslagaders te openen. Om verdere zelfmoordpogingen te verhinderen heb ik B. onderzocht en in een lege cel 344 gestopt.*

Ko Boezeman, boekhouder op zijn vader's machinefabriek in Maassluis. Op 2 december was hij 's morgens op de fabriek gearresteerd. Hij was plaatselijk leider van de Geuzen in Maassluis. In Scheveningen had hij, de negentiende december, zijn 27ste verjaardag gevierd, in een cel met Joost de Boon, Geus uit Lekkerkerk.

Op 8 januari 's avonds laat, hij sliep al, wordt hij plotseling gehaald voor verhoor, samen met Jan Smit. Op het Binnenhof worden ze gescheiden. Door drie SD'ers wordt Boezeman verhoord: Makowski, Krämer en Zinkel. Matthys Zandwijk uit Vlaardingen ontmoet hem nog even bij een confrontatie. Ze ontkennen beiden de ander te kennen.

En vier uur later komt hij terug in Scheveningen, bewusteloos, wordt door de Duitsers in een lege cel gesmeten. De Hollandse bewakers wordt verboden naar hem om te zien.

Ruim vijf jaar later verklaart bewaker Albert Schaap:

> Toen de Duitsers evenwel vertrokken waren, besloot ik met nog een andere Hollandse bewaker genaamd Groen naar Boezeman te kijken en hem eventueel te helpen. Het bleek toen dat Boezeman even bij bewustzijn was gekomen en hij voegde ons toe: ‘Bewaker, wat hebben ze mij geslagen, ze hebben ook mijn polsen doorgesneden’. Ik zag toen, dat Boezeman om beide polsen een verband had, hetwelk doordrenkt was met bloed. Ik heb daarna Boezeman uitgekleed en van schoon ondergoed voorzien. Ik zag toen, dat zijn rug een en al wonde was hij was namelijk geheel bedekt met bloeduitstortingen en zijn gehele rug zat vol bloed. Ook kon hij niet behoorlijk meer praten aangezien zijn gehele gezicht was stukgeslagen en het bloed uit zijn mond liep...

Enkele keren die nacht nog, als hij even bij bewustzijn is, geven de bewakers hem wat water, maar 's morgens om tien uur overlijdt Ko Boezeman. De eerste Geus is gevallen onder de martelingen van de Duitsers.

Zo gaan de SD-sadisten door. Al wordt er niemand van de Geuzen meer doodgeslagen op het Binnenhof, mishandeld worden er nog velen. Sommigen enkel en alleen om het genoegen dat de beulen er aan beleven. Zo wordt Piet van Muyen, sterke beer van een kerel, zo lang geranseld met de zo zorgzaam door hem zelf vervaardigde knuppels, dat hij bewusteloos in zijn cel wordt afgeleverd. Anderen worden geslagen, getrapt, gepijnigd om hen te laten bekennen, anderen te belasten, nieuwe namen te noemen. Of is het wel alleen daarom? De Duitsers weten immers al zo veel, na een paar weken? Ze hebben die verklaringen toch niet eens meer nodig? Ze hebben na een tijdje alleen nog maar verklaringen nodig die passen in hun schema, in het beeld dat ze zichzelf van de Geuzen gevormd hebben. Of die verklaringen juist zijn of niet, dat is minder belangrijk. Bastiaan Strijbos, kapper uit Maassluis, wordt in januari dagen achtereen verhoord en mishandeld. Kort na de oorlog verklaart hij:

> Na vier dagen verhoor werd mij een verklaring voorgelezen, welke in strijd was met mijn afgelegde verklaring. Ik zeide hen, dat ik deze verklaring zo niet wilde tekenen. Hij greep mij hierop bij mijn haren, trok een revolver en zette mij deze op mijn slaap en dwong mij om zo de verklaring te tekenen.

Eén voorbeeld uit vele. Is het wonder dat honderden details over het Geuzenwerk worden verteld, dat honderden namen worden genoemd? Ze zijn niet alleen onervaren, onze Geuzen, ze zijn - en dat is misschien wel het belangrijkste geweest in het drama dat zich aan hen voltrekken gaat - ook onvoorbereid. Ze weten niet - en wie in Nederland weet dat wel in die tijd? - wat hun te wachten staat, kennen de methoden van de SD niet, gaan er van uit dat hun ondervragers ‘toch ook mensen’ zijn, met dezelfde ethische en morele

normen als zij zelf. Ze vertrouwen er op dat beloftes, toezeggingen, ‘vertrouwelijke’ mededelingen, reëel zijn, werkelijke inhoud hebben. Ze hebben tijd nodig om zich te realiseren dat de SD'ers maar één doel en één norm kennen, waaraan verder alles ondergeschikt is: het onderzoek moet ‘rond’ en om dat te bereiken moet alles uit de Geuzen geperst worden, alles wat er in zit, en vaak, omdat de SD'ers slechts hun eigen ‘waarheid’ nastreven, meer dan er in zit. En wat is belangrijk? Hebben ze ooit gehoord van *Feindbegünstigung*, van *Freischärlerei*, van *Zersetzung der Wehrkraft?* Allemaal vergrijpen waarop naar het Duitse strafrecht de doodstraf staat. Wat weten ze daarvan? Niets. Wat hadden ze immers gedaan, in al die maanden? Niets bijzonders toch eigenlijk? Zo gaan hun gedachten.

Verscheidene Geuzen hebben gezwegen, tot het einde toe. Een enkeling - IJzerdraat - omdat hij zich werkelijk realiseert wat er aan de hand is, zich er al heel snel van bewust is dat hij zich geen enkele illusie meer hoeft te maken. Anderen - Kop en Van der Ende worden door overlevenden in dat verband herhaaldelijk genoemd maar er zijn er ongetwijfeld verscheidenen geweest - zwijgen, ook na de ernstige mishandelingen, omdat ze het rondweg blijven verdómmen te capituleren voor die moffen, omdat hun geestkracht, ook bij alle lichamelijke ellende, niet te breken is. Weer enkele anderen hebben het geluk dat hun verhalen niet te controleren zijn en kunnen zo de Duitsers wat om de tuin leiden, vaak door veel te praten en weinig te vertellen. En weer anderen zwijgen, omdat ze niets te vertellen hebben, niets weten dan alleen het feit: ik ben Geus. Op de vraag wie hen aangeworven had, hoeven ze slechts de naam te noemen van één van de toch al zwaar belaste topfiguren, voor wie dat enkele lid meer of minder niet meer van belang kon zijn.

Maar velen praten, misleid, mishandeld, bedreigd, gemarteld. Ze noemen namen, namen ook van nog niet gearresteerden. En dan rijden de Duitse auto's weer uit, dan worden er weer Geuzen opgehaald, naar Scheveningen gebracht, verhoord... Verschillende van hen noemen ook weer namen... Zo gaat het door, ruim drie

maanden lang. Op 24 februari, de dag waarop in Den Haag het proces begint, wordt nog een groep van zestig Geuzen gearresteerd.

In de briefjes aan zijn vrouw - elke avond één of twee closetpapiertjes vol - vertelt Ary Kop over zijn ervaringen in Scheveningen. Vooral in de eerste weken is hij nog vervuld van de gewone dagelijkse gezinszorgen. Denk aan die kwitantie, aan die rekening, aan dat abonnement. Denk erom dat je het tuintje in orde laat maken en de pereboom opbinden. En als je de olietank leeg laat lopen moet je eerst flink schudden, anders blijft de olie er zo in zitten. En zijn de kinders nogal lief voor mams? Want denk erom, anders kom je in het gevang, net als Pa.

Maar ook over zijn ervaringen en gevoelens in de gevangenis gaat hij schrijven, de voor het Hitleriaanse Duizendjarige Rijk zo gevaarlijke terrorist Ary Kop uit Vlaardingen:

... Het is hier razend druk. Steeds komen er nieuwe bij. Tenminste wat ik er van horen kan. Ik zit nog steeds alleen, terwijl er al velen samen zitten, maar die zijn zeker niet zo gevaarlijk als ik. Niet lachen, vrouw!! Omhels de schatjes. A.K.

Behalve de altijd aanwezige bange vraag: komen ze me soms halen? is er voor hen, die weten dat er geen bezoek mag komen en dat ze geen post mogen ontvangen, maar één ding belangrijk: het eten. Ary ontkomt er ook niet aan. Zowat om de andere dag vermeldt hij in zijn briefjes wat er die dag te eten was:

De erwtensoep vandaag was lekker, en zowaar een stukje verse worst er in.

Vandaag boerenkool. Het smaakte niet slecht, en bij m'n avondbrood m'n laatste boter opgemaakt. Nu eten wij droog brood tot zaterdagmiddag,

schrijft hij op een maandag

Vandaag gaf het peen en uien en als ze dan het lege pannetje komen halen vraag ik altijd of er nog wat is. Nu kreeg ik vandaag een bord vol met rode kool. Heerlijk, met spekvet.

Een enkele keer ziet hij eens een bekende:

Zag vandaag in een schim J. Kijne en zelfs J. Burger. Wat doet Jaap nu hier.

Vandaag even Kijne en v. Muyen gezien. Van Muyen zei ijskoud, dat hij die knuppels, die in de schuur stonden niet gemaakt had.

Wat er met Burger loos is weet ik niet, maar ik hoorde een gejammer, toen hij een bepaalde tijd weg geweest was voor verhoor en naderhand zag ik zijn vuile goed, zelfs zijn plusfour op de gang liggen.

Het verlangen naar huis, naar zijn vrouw en twee dochtertjes, wordt hem soms te machtig:

Wat werd ik verrast met dat schone goed. Ieder dingetje onderzocht, doch geen teken van leven. Wat heb ik even gebruld, maar ja, jij kan ook alles niet weten. Ik hoop dat je nu reeds meer weet.

Je moet me ook eens schrijven wanneer je de baby zo ongeveer verwacht. Ik zet nu maar eind februari in mijn hoofd... Nu schatjes, slaap en vergeet, zoals wij 's morgens al verlangen naar 's avonds om te slapen en te vergeten. Vele, vele kussen van je liefhebbende man. Dag kindertjes.

Ik moet niet nu al gaan denken aan de Kerstdagen en Nieuwjaar. Wat verschrikkelijk zal dat zijn, maar kom, ik zal maar niet te zwartgallig wezen en nog een stukje in m'n Bijbel gaan lezen.
De hoofdzaak is, als ik m'n vrouw en kinderen maar mag behouden.

Dat op 17 december.

En een week later:

Dus morgen is het Kerstmis. Nu, ik vind het verschrikkelijk voor jullie. Ik hoop toch, dat je een Kerstboom hebt staan, de kinderen behoeven toch niet gestraft te worden voor hun vader. Voor ons is het zo erg niet...

Michel van Pijpen uit Overschie beschrijft later die feestdagen:

> Met Kerstmis waren de Kerstliederen niet van de lucht. We kregen ieder 2 appeltjes 'Bellefleurs' en onze beker werd met chocolademelk gevuld. Oudejaarsdag kreeg ieder van ons een pakket van het Haagse Rode Kruis. Zo gelukkig was ik lang niet geweest. Twee appels, een half pond speculaas, vier klontjes suiker, twee repen chocolade en een half pond kersenjam. Dat was een feestdag, na al de geleden ontberingen.

Zo gaat het leven in Scheveningen voort. Ze blijven toch, in alle ellende, optimistisch. Ondanks alles, blijven ze geloven in een spoedige afloop van de oorlog, een spoedige bevrijding. Half december schrijft Ary Kop:

Ik moet nog lachen als ik denk aan de moed, die wij hadden om te zeggen: 'Het kan ieder ogenblik afgelopen zijn'. Nu zijn wij haast weer een maand verder en de toestand zal nog wel zo wezen.

En nog geen week later:

Wat zijn ze vannacht aan het schieten geweest. Stolk (een paar cellen bij hem vandaan) *trok z'n schoenen al aan, want hij dacht minstens dat de verlossing al kwam.*

Maar dan weer, de volgende dag, heeft hij Stolk horen praten met zijn buurman (kennelijk geen Geus):

Hè, hè, een maand haast om, enfin, als we twee jaar krijgen dan is het nog maar 23 maanden.

Zo zitten ze daar, week na week. Ontelbare keren al hebben ze hun cel op en neer gelopen, drie stappen heen, drie stappen terug. Ontelbare keren al hebben ze de tegels in de celvloer geteld, de bakstenen van de wanden, hebben ze figuren, visioenen gezien in die donkere vlek op het klaptafeltje. Ze kennen alle geluiden en meten het vorderen van de dag er aan af: de controles van de bewakers, die ze aan hun stap gaan herkennen, het rammelen van een sleutelbos, het geknars van het etenswagentje en soms, in de verte, het geluid van de tram, het enige geluid uit de buitenwereld dat tot hen door kan dringen.

De eerste arrestanten gaan het wat gemakkelijker krijgen. Ze worden niet zo vaak meer gestoord, opgehaald voor verhoor. Ze worden zelf ook wat rustiger, schrikken niet meer op bij elk onverwacht geluid, vrezen niet meer elk ogenblik: komen ze mij halen?

Als ze nog gehaald worden, dan is het meestal slechts voor de beantwoording van een enkele vraag, of voor de confrontatie met nieuwe arrestanten. ‘Ken je die man?’ Meestal kennen ze hem niet, kennen ze niemand, al is het hun eigen buurman. Slechts een enkeling is zo murw dat hij iedereen herkent, en toegeeft dat hij de nieuweling wel eens heeft gezien, op een Geuzenbijeenkomst, bij die-en-die...

Nieuwe arrestanten blijven toestromen, ook nog in januari, in februari. Ze hebben er al niet meer op gerekend, hebben al wekenlang in de verwachting geleefd, dat ze de dans zouden ontspringen. De enige Geus van wie bekend is dat hij een poosje het ouderlijk huis verlaten heeft, een jongen uit Rotterdam die ‘onderdook’ bij kennissen in Twente, keert op 6 januari terug naar huis, omdat zijn school weer begint. Op die zelfde dag noemt iemand tegen de SD zijn naam. De volgende morgen wordt hij van school gehaald.

Ze komen in Scheveningen, worden verhoord, geslagen, gaan terug naar de cel, gaan ‘wennen’ aan de cel en aan het regime, en blijven zitten, met de anderen. De nieuwelingen worden onmiddellijk uitgevraagd door hun celgenoten, hun buren: hoe is het ‘buiten’? Komen de Engelsen nog niet? Nee, er is alleen nieuws van de Engelsen in Noord-Afrika. En wie heeft daar wat aan?

Maar verder gaat het goed. Er komen 's nachts steeds meer Engelse vliegtuigen over, op weg naar het Ruhrgebied. En de NSB'ers worden bijna dagelijks op hun smoel geslagen. Ze houden marsen, met hun WA, om te demonstreren dat de straat van hèn is. Kun je net denken! Overal wordt gevochten met die kerels, en met bebloede koppen moeten ze dikwijls de aftocht blazen. Ook de agenten slaan dikwijls harder op een WA-kop dan op een andere. De moffen schijnen er zich niet druk over te maken. Wat loslopende soldaten of matrozen, ja, die vechten mee met de WA'ers. Maar meer niet. Ze hebben wel wat anders te doen. Ze zijn bezig met een actie tegen de Joden. Alle Joodse ambtenaren zijn ontslagen. Maar daar is ook fijn tegen geprotesteerd, vooral door de studenten. Delft en Leiden zijn daarom gesloten. En nu is er weer wat nieuws. Overal in café's en restaurants zie je bordjes: *Joden niet gewenst.* En ook in de bioscopen mogen geen Joden meer komen. Dat zal me een rotzooi geven: nu gaat toch immers niemand meer naar die moffenfilms kijken?

Ze wrijven zich in de handen. Fijn, hoe meer rotzooi hoe beter. Het verzet groeit, dat is duidelijk. Sommigen voelen hun handen jeuken, om ook weer mee te doen. Maar voorlopig zitten ze hier. Ze kunnen niets doen, alleen maar wachten. Waarop?

Ze wachten op het proces, dat maar spoedig komen moet, hoe eerder hoe beter. Want dan zullen ze eindelijk weten waar ze aan toe zijn. Dan kunnen ze immers gaan aftellen. Ze hebben wel ervaren dat ze door de moffen hoogst ernstig genomen worden, dat die hun daden hoog opnemen. En ze rekenen er niet meer op binnen een paar weken thuis te komen. Enige jaren gevangenisstraf zit er voor de kopstukken wel aan vast, realiseren ze zich. En de anderen zullen toch minstens een aantal maanden moeten zitten.

Maar op werkelijk zware straffen rekent zo goed als niemand. Geen van de Geuzen kan zich een idee vormen van het gewicht dat hun daden in Duitse ogen hebben. Natuurlijk, de geroutineerde beulen van de SD hadden hen ook voortdurend trachten te lijmen: wees eerlijk, vertel alles, dan kom je er met een lichte straf af. Van Pijpen vertelt later over Keesmaat:

> Op zekere dag zag ik mijn oude vriend met emmer en boender in de gang aan het werk... Hij vertelde mij o.a. dat hij 2 of 3 jaar zou krijgen en in Duitsland te werk gesteld zou worden. Dit hadden zijn ondervragers hem verteld en wijsgemaakt... Wat is ook die goedgelovige goeierd bezwendeld.

En, als je daar niet intrapte, redeneerde je toch voortdurend met die oerdegelijke en fatsoenlijke Nederlandse rechtsnormen in je achterhoofd: hoe minder ik vertel, hoe minder ze me kunnen bewijzen, hoe lichter mijn straf zal moeten zijn. En dan steeds ook weer: wat heb ik nou al met al gedaan?

Op 19 februari worden ze onzacht uit die rooskleurige verwachting gewekt.

> Na het ontbijt genuttigd te hebben werd mijn celdeur geopend en er kwam een klein geüniformeerd mannetje binnen. Hoeveel vreemde gezichten had ik nu in die paar maanden al gezien. Er waren niet veel gewone gezichten bij. Mismaakte, wrede, geniepige, vleiende, kwasie vriendelijke enz. enz. Ik dacht eerst dat het Mijnheer de Minister zelf was, doch bij nadere beschouwing kon het toch wel de broer van Goebels zijn. Klein, mager, tamelijk uitstaande oortjes, grote neus en mond. En een boord dat hem veel te wijd zat. Een pracht model voor een caricatuur-tekenaar. Na hem volgden 2 man van de doodskop SS. Het kleine mannetje kwam haast op mijn lip zitten, zodat ik onwillekeurig een afwerend gebaar maakte, begon op een allerafgrijselijkste manier te schreeuwen, daarbij gesticulerend met armen en benen. Ik verstond of begreep er

> niets van, alleen de laatste paar woorden. Terwijl hij mij een pak papieren, ‘de Aanklacht’ in mijn handen stopte, beduidde hij dat hij deze papieren na inzage weer van mij terug moest hebben en dat ik er dus heel netjes op moest zijn. Na zijn mededeling vertrok de lilliputter weer, gevolgd door zijn twee getuigen.

Dat schrijft Van Pijpen, een jaar later.

In 43 cellen ontrolt zich die ochtend het zelfde tafereel. 43 gevangen Geuzen ontvangen een dik pak papieren: de *Anklageverfügung* van het *Feldgericht des Kommandierenden Generals und Befehlshabers im Luftgau Holland.* Tegen 43 Geuzen zal een proces gevoerd worden en in de aanklacht staat, in niet minder dan 73 pagina's, waar ze allemaal wel van beschuldigd worden.

43 Geuzen. Een groot aantal kent elkaar niet eens, heeft bijna niemand van de anderen ooit ontmoet. IJzerdraat, daar begint het mee. Vijf, zes anderen kennen hem, voor de rest is hij een naam, meer niet. Kijne, Kop, Ter Horst, Van Wijk, Van Muyen, Hollaar, Van der Vorm, Korpershoek, Van Kralingen, Zandwijk, Van der Ende, Smit, Wielenga, Van den Bergh, Van der Burg, Van der Borden, Burger. Daar houdt het verder voor de Vlaardingers mee op. Wielenga kent enkele anderen, Delftenaren als hij: Struyk, Van der Linden, De Ket. Smit kent weer anderen, collega's van Wilton: Rietveld, Langstraat, De Keizer, De Haas. En dan krijg je de andere ‘Rotterdamse lijn’, waarvan de meesten slechts enkele anderen ooit hadden ontmoet: met Leen en Wim Keesmaat, George de Boon en zijn neef Joost, ook uit Lekkerkerk, Louis van 't Hoff, zijn neef Bas, Van den Driesschen, Reys, Zoutewelle, Hudig, Kouvenhoven, Minco (de enige Jood in het gezelschap), Van Pijpen, Zweere, Bakker (respectievelijk 17 en 63 jaar), Beyer, en tenslotte nog twee ‘losse’ figuren: Phoelich uit Nijmegen, Schipper uit Oost-Souburg.

Van maar liefst zeven ernstige vergrijpen worden ze beschuldigd:

1 begunstiging van de vijand
2 het maken van afspraken ter begunstiging van de vijand
3 spionage
4 het vormen van vrijscharen
5 ontwrichting van de militaire macht
6 ongeoorloofd bezit van wapens
7 beschadiging van militaire installaties.

En voor alle zekerheid wordt dan meteen in de dagvaarding ook gewezen op de strafbaarheid van de ‘aanstichting’ en van de ‘poging’ tot deze zeven delicten.

Ze schrikken er toch wel even van, nu ze dit alles onder ogen krijgen. En ze beginnen te lezen. Lezen in deze officiële aanklacht dat de organisatie der Geuzen ‘ongeveer een half millioen leden’ heeft geteld. Sommigen knikken, zien er een bevestiging in van wat ze zelf hadden verondersteld. Anderen - die beter weten - wrijven zich de ogen uit. Begint dat al zo? Zo begint het. De doelstelling van de Geuzen wordt nauwkeurig omschreven: ‘het door middel van geweld verwijderen van de Duitse bezettingsmacht met gebruikmaking van alle ter beschikking staande middelen’. En zo gaat het verder. Over de spionage van belangrijke militaire objecten; over de sabotage, waar een hele lijst van militaire doelen wordt opgesomd, terwijl door een handige formulering geen onderscheid gemaakt wordt tussen de wilde plannenmakerij en de enkele werkelijk uitgevoerde daden; over de organisatie, die veel strakker, veel meer model wordt voorgesteld dan ze ooit hebben geweten, over de ‘actieve en getalsmatig sterke sabotage- en terreurgroepen’. Enkelen knikken: ja, ja. Anderen halen de schouders op, schudden het hoofd, ergeren zich aan die waanzin. Ze lezen verder. Over de vergaderingen en instructies, over de mededelingen in ‘de Geus’ waarvan de Duitsers overigens maar vijf nummers te pakken blijken te hebben gekregen, over de onzichtbare inkt die ze, op order van IJzerdraat, gebruikt hebben, uit angst voor het openen van per post verzonden brieven; over hun schuilnamen en wachtwoorden, over de XYZ-lijsten. Ze lezen de tekst van hun Geuzen-eed - die is

immers in één van de Geuzenkranten gepubliceerd. Over de identiteitskaarten, over de ‘gemene strijdmiddelen’: de moffen-champagne, het zwavelzuur, en de vergiftigde punaises en potloden.

En dan, na dat ‘algemene’ deel van de aanklacht, wordt aan ieder persoonlijk nog een hoofdstukje gewijd. Snel bladeren ze dat gedeelte door, tot ze bij hun eigen naam komen. Lezen wat hun persoonlijk ten laste wordt gelegd. Voor IJzerdraat, Kijne, Kop, Keesmaat en Smit beslaat dat drie volle pagina's, voor Ter Horst, Van der Ende en George de Boon twee-en-een-half, voor de anderen minder. Maar de beschuldigingen klinken voor allen ernstig genoeg. En als ze dat allemaal gelezen hebben, volgt nog, op de laatste pagina, een opsomming van de bewijsmiddelen: de eigen verklaringen, de verklaringen van de medeverdachten, en het getuigenis van de Engelsman Norbert Mitchell, de krijgsgevangene voor wie men bij Colijn geweest is en die later gearresteerd is: voor 39 van de 43 verdachten een onbekende.

Dan een mededeling over het proces: aanvang 24 februari om 10 uur, in het gebouw van de Hoge Raad. En tenslotte een lijstje van de negen advocaten, door de Duitsers aangewezen om de Geuzen te verdedigen.

Daar zitten ze dan, met dat pak papier op hun knieën. Veel begrij pen ze er niet van. Maar ze klampen zich vast aan die ‘bewijsmiddelen’. Dat is niet al te veel. En bovendien: bijna al die verklaringen zijn met de gemeenste middelen afgedwongen! Die kun je toch herroepen en voor de rechtbank heel wat anders verklaren! Een rechtbank is geen SD-verhoor. Het lijkt er immers op dat er werkelijk recht zal worden gesproken. Nou, dan zullen ze geen gemakkelijke aan je hebben. En ze beginnen, gesteund nu door de kennis van de aanklacht, en vermoedend waar de kwalijke punten in de beschuldiging zitten, na te gaan hoe ze hun verdediging op kunnen bouwen, waar ze zich op kunnen beroepen.

Over die advocaten maken ze zich geen enkele illusie. Die zijn door de Duitsers aangewezen, en dùs zijn ze onbetrouwbaar. Dat dat in de meeste gevallen onjuist is, kunnen ze niet weten. En als ze

een paar dagen later uit hun cel gehaald worden voor een ontmoeting met hun advocaat, reageren de meesten ronduit afwijzend, op zijn best met groot wantrouwen.

> ... en omdat ik dacht dat mij een nieuwe valstrik werd opgezet, vertelde ik hem dan ook geen woord meer of minder dan ik reeds bij mijn verhoren verklaard had. Uit een onderhoud van een kwartier moest hij dus mijn verdediging opstellen,

schrijft Van Pijpen later. En andere Geuzen hebben ongetwijfeld overeenkomstig geredeneerd. Wat moesten de advocaten ook? Ze hadden geen inzage gekregen in de processen-verbaal, moesten het doen met het *Anklageschrift.* En dan is het geen wonder, te bemerken dat ook de goedwillenden onder hen bij het (enige) gesprek dat ze vóór het proces met de wantrouwende verdachten kunnen hebben, weinig verder komen dan een poging om hun ‘cliënten’ te doordringen van de ernst van de zaak, hen voor te bereiden op de mogelijkheid van een zware straf; of hun te vragen: wat wilt u, zal ik clementie pleiten en proberen verzachtende omstandigheden aan te voeren, of moet ik er maar hard tegenin gaan en proberen te vechten? Niks clementie; vechten! is dan het antwoord. Van de ernst van de situatie laat maar een enkeling zich doordringen. Zoals Minco, wiens advocaat hem vertelt: U als Jood moet maar bij voorbaat op een doodvonnis rekenen.

[VIII]

Op 24 februari begint het proces. Het zal een grote show moeten worden, hebben de Duitsers bepaald. Het Nederlandse volk, dat zich in toenemende mate onwillig toont, de zegeningen van het Derde Rijk te aanvaarden, dat zich steeds opstandiger gaat gedragen moet maar eens te zien krijgen hoe de werkelijke verhoudingen liggen. Men moet maar eens ervaren dat de 'volksvijandige' verhalen over de terreur en de rechteloosheid van het nationaal-socialisme slechts vuige laster bevatten; dat daarentegen een eerlijke en openbare berechting van staatsgevaarlijke misdadigers plaats vindt. En men moet maar eens zien tot welk een verachtelijke misdaden een aantal opgehitste a-sociale elementen in staat is.

De Duitsers hebben grootmoedig een aantal persvertegenwoordigers uitgenodigd het proces bij te wonen. Er is natuurlijk wel een selectie toegepast. Dat je als journalist - om maar niet te praten over de belangstellende burger - zo maar binnen zou kunnen lopen, is natuurlijk uitgesloten. Vijf journalisten worden uitgenodigd. Vertegenwoordigers van het *ANP*, de *Deutsche Zeitung in den Niederlanden*, *Het Nationale Dagblad*, *De Telegraaf* en *Het Vaderland.* Voorwaar een mooie verzameling representanten van het Nederlandse publiek!

Voor de aanvang van het proces worden die vijf ontvangen door de *Oberkriegsgerichtsrat* Gaykow (dezelfde die zich zo boos gemaakt had op de burgemeester van Vlaardingen); van hem krijgen ze hun instructies. Er is natuurlijk geen sprake van een normale 'lopende berichtgeving', omdat immers 'alles wat naar sensatie ruikt moet worden vermeden'. De verslaggevers mogen het proces bijwonen, aantekeningen maken, en eerst na afloop van het proces, waarvan de duur op een achttal dagen wordt geschat, een overzicht geven van het proces 'van hoogstens twee kolom met een conclusie aan het slot waaruit het Nederlandse volk lering zal kunnen trekken'. En vanzelfsprekend, maar wie had daar nog een ogenblik aan kunnen twijfelen, moet het bewuste artikel vóór publikatie aan 'de Duitse instanties' worden voorgelegd ter goedkeuring.

De heren kunnen hun plaatsen innemen. Een eerlijke en objectieve berichtgeving over dit openbare proces is gewaarborgd.

Inmiddels is de groep verdachten onderweg.

> Er stonden grote transportwagens klaar,

ziet Van Pijpen, als ze in rijen van drie de poort uitgedreven worden.

> Wij waren met ons 43en, er waren evenveel man ter begeleiding, waarvan de meesten gewapend met een handmitrailleur. Naast, voor en achter de wagens groepeerden zich motorrijwielen met zijspan, waarvan de berijders eveneens danig bewapend waren.

Zo gaat het naar Den Haag. De hele route is afgezet; op de hoeken van de straten staan posten met mitrailleurs. ‘Je voelde je gewoon belangrijk worden’, vertelt één van de overlevenden. Zo gaan ze, naar het Plein. Ook daar zware bewaking. De vrachtauto's worden met de achterkant tegen de stoepen van het gebouw van de Hoge Raad gereden. Er uit, en dan, *schnell*, *schnell*, *tempo*, de trappen op, het gebouw binnen.

In een gang, die ze passeren, staat een beeld van Vrouwe Justitia, met zwaard, weegschaal en blinddoek. Er boven, en er half overheen gedrapeerd, hangt een hakenkruisvlag. Tot één van de 43 dringt de symbolische betekenis plotseling door. ‘Laat nu alle hoop maar varen’, fluistert hij tegen zijn buurman. Ze worden de grote rechtszaal binnengedreven.

> Wij zaten in vijf banken,

vertelt Van Pijpen,

> in elke bank zowat acht man. Speciale bewaking bij of naast ons hadden we niet. Alleen de toegangen tot de zaal en de gangen waren bewaakt. Toen ik daar zat werd het me toch wel een beetje benauwd. Een prachtige mooie zaal, links van ons bij de hoofdingang waren de plaatsen voor de belangstellenden, natuurlijk geheel met uniformen gevuld. Recht voor ons de tafels voor onze verdedigers. Rechts tafels in halve maanvorm, waarachter hoge zetels stonden.
> Voor deze tafels stonden weer andere, kleinere tafels. Deze waren zwaar belast met de bewijsstukken van allerlei aard. Springstoffen. revolvers, patronen, slaghoedjes, etc. etc. Deze tafels bezweken haast onder hun ballast. Op de grond lagen grote pakken, en een paar stencilmachines. Het zag er allemaal kostelijk uit en ik dacht bij mezelf: wat een zonde dat dat hier staat.

Dan worden ook de zeven laatste zetels bezet: twee openbare aanklagers, een tolk, een griffier, en drie rechters, allemaal in uniform. Het proces kan beginnen.

Daar zitten ze dan, de 43, in hun verfomfaaide, tot op de draad versleten, vaak gescheurde kleren. Hun personalia worden voorgelezen, de acte van beschuldiging wordt uitgebracht en dan moeten ze allemaal op één na de zaal weer uit. Ze komen in een kleinere zaal, waar ze de rest van de dag doorbrengen, in groepjes bij elkaar kunnen zitten praten.

Alleen IJzerdraat blijft achter voor het verhoor. De president heeft speciale belangstelling voor de top van de organisatie. In de aan-

klacht heette het nog dat IJzerdraat onder meer ‘verbindingsofficier tussen de hogere leiding en de lagere eenheden’ was. En IJzerdraat houdt dat verhaal vol. Vertelt, evenals hij dat tegenover de SD gedaan heeft, van een zekere ‘De Boer’ uit Bergen, en van een man die zich ‘Amersfoort’ noemde. De president ziet er doorheen, maakt zich kwaad, houdt het er op dat IJzerdraat de verantwoordelijkheid van zich af wil schuiven, en gaat over op een ander onderwerp. Zo gaat het door, de hele dag, en een deel van de volgende. Dan is het verhoor van IJzerdraat afgelopen, Kijne wordt gehaald. En zo verschijnen ze, de een na de ander. Sommigen worden kort verhoord, anderen langdurig aan de tand gevoeld. Wie verhoord is, blijft in de zaal.

Vijf dagen duren de verhoren. Elk reageert op zijn eigen manier. Sommigen hebben niet veel weerstand meer. Anderen - verreweg de meesten - hebben duidelijk besloten hun huid zo duur mogelijk te verkopen. Ze trekken hun tegenover de SD afgelegde verklaringen in, leggen er de nadruk op dat de Geuzen-organisatie ‘alleen maar tegen de NSB’ gericht was, of uitsluitend bestemd om op te treden als de Engelsen eenmaal geland waren. Het helpt hun niet veel. De rechtbank gaat ervan uit dat de eerder afgelegde verklaringen de waarheid bevatten; de president maakt zich herhaaldelijk kwaad, beschuldigt de beklaagden van ‘leugenachtigheid’ als ze nu wat anders verklaren. En als Jan van Wijk, in zijn wanhoop, opmerkt: ‘ik heb dat tijdens mijn verhoor wel moeten zeggen, anders hadden ze me doodgeslagen’, volgt een woede-uitbarsting van één van de aanklagers, en een uitbrander voor de advocaat van Van Wijk, als die naar bijzonderheden wil informeren.

Ieder heeft zo zijn eigen manier van optreden in de rechtszaal. Ary Kop maakt zich kwaad, keer op keer, als hij anderen of zichzelf hoort betichten van niet gepleegde daden of van laaghartige motieven. Huilend van woede soms striemt hij zijn protesten door de zaal, wordt keer op keer door aanklager of president afgeblaft. Ies Korpershoek probeert zo correct mogelijk op te treden, in zijn verfomfaaide jasje en slobberbroek indruk te maken op de rechters. ‘Ik had me nog nooit zo zeer militair gevoeld als daar in de rechts-

zaal', vertelt hij later. George de Boon is niet te intimideren, door niets, door niemand. De president probeert te suggereren dat bij de aanslag op de electromotor de hele Duitse bezetting van die post méé de lucht ingegaan zou zijn, als de trotyl tot ontploffing zou zijn gekomen. En dat is de eer van De Boon te na. Hij wil demonstreren dat het 'vakwerk' geweest is, staat met twee stappen bij de tafels met springstof, pakt een blok trotyl, groot genoeg om het hele gebouw van de Hoge Raad in de lucht te laten vliegen, een lont, een paar slaghoedjes. 'Grote consternatie bij de rechters, die wellicht wel eens van Van Speyk gehoord hebben', schrijft één van de verslaggevers in zijn 'strikt vertrouwelijke' aantekeningen, uitsluitend 'bestemd voor de hoofdredactie'. 'Een onderofficier is er als de kippen bij om de beklaagde te ontwapenen.'

Even later zorgt De Boon weer voor een opwindend incident.

> Op een vraag van de verdediger verhaalt B. zijn belevenissen in de oorlogsdagen. Zijn broer, die te Rotterdam in een ziekenhuis lag, is omgekomen. Hij zelf is de tweede oorlogsdag tezamen met zijn onderdeel teruggetrokken van Ossendrecht naar Barendrecht. Daar is hij gevangen genomen door Duitse pantsertroepen, die hem en zijn kameraden als dekking hebben gebruikt om voor de pantserwagens uit te lopen. Daarover windt de rechtbank zich verschrikkelijk op. Allen spreken door elkaar. Een der rechters gooit van kwaadheid zijn potlood weg en roept uit: Wat een onzin! Alsof Duitse pantsertroepen dekking van Hollandse krijgsgevangenen nodig hadden! Die Hollanders met hun drie dagen oorlog weten niet wat oorlog is. Dan hebben wij in 1914-1918 wel andere dingen meegemaakt!

Verschillende Geuzen beseffen dat er niet veel te redden valt, dat dit proces weinig meer is dan een formaliteit, alleen bedoeld als

een poging om naar buiten een schijn van recht op te houden. Hun lot is al bepaald, beseffen ze, daar kunnen ze op dit moment niets meer aan veranderen. En ze antwoorden correct op de vragen die worden gesteld, geven met een zekere openhartigheid en trots een overzicht van hun eigen Geuzenwerk, waarvoor ze de verantwoordelijkheid bereid zijn te dragen. Ze onderstrepen hun eigen rol in de organisatie, trachten de 'schuld' van hun makkers te verzachten. Ongevraagd deelt Wielenga aan het einde van zijn verhoor mede: de andere Geuzen in Delft wisten van niets en hadden niets te zeggen; ik en ik alleen was in Delft de man. Leen Keesmaat reageert op een soortgelijke manier.

Dan, na vijf dagen, zijn de verhoren afgelopen. Zaterdag 1 maart is het woord aan de beide *Vertreter der Anklage* voor hun requisitoir. Het begint met een propagandaspeech. De Duitse soldaten hebben steeds de grootste achting gehad voor ieder die met de wapens in de hand voor zijn vaderland strijdt, zo ook voor de Nederlandse soldaten bijna een jaar geleden. Door de grootmoedigheid van de *Führer* zijn de Nederlandse krijgsgevangenen vrijgelaten om hun werk te kunnen hervatten. Zo gaat het nog een poosje door. Maar dan komen de eisen. IJzerdraat vier maal de doodstraf, Kijne vier maal de doodstraf, Kop drie maal de doodstraf, Keesmaat vier maal de doodstraf... Zo gaat het door. Tegen 22 beklaagden wordt de doodstraf geëist, tegen 17 anderen tuchthuisstraffen variërend van een tot zes jaar. Voor vier verdachten wordt vrijspraak gevraagd.

Hoe reageren de Geuzen op de eisen? Na 24 jaar is het niet mogelijk geweest om veel concreets te achterhalen. Maar hierover stemmen de verklaringen overeen: ze hebben die eisen met kalmte over zich laten komen, zijn in het begin misschien nog even geschrokken van al die doodstraffen, maar och, al dagenlang vonden ze het proces een farce, en bij elke volgende eis hebben ze alleen nog maar even geknikt, 'weer een doodstraf'; vaak haalt de betrokkene de schouders op. Het kan nog niet tot hen doordringen, dat dit ernst is, dodelijke ernst - dodelijk, inderdaad. Nog altijd klampen velen zich

vast aan die gedachte: wat hadden ze al met al gedaan? Het was toch volkomen buiten proportie om daarvoor al die doodstraffen te eisen! Eén kan die gedachte niet binnen houden, als ook hij de doodstraf tegen zich hoort eisen. ‘Ik de doodstraf? Ik de doodstraf? Nee, dat kan niet.’ Vragend kijkt hij rond, er van overtuigd dat hij het verkeerd verstaan heeft en zijn makkers moeten hem door knikken te kennen geven dat hij goed gehoord heeft. De doodstraf. Terug gaan ze weer, in de vrachtauto's, naar Scheveningen. Een beetje stil misschien, maar niet terneergeslagen. Ze proberen elkaars gedachten te peilen, uiting te geven aan hun eigen hoop, overtuiging bijna, dat het allemaal niet kan, dat het bluf is van die aanklagers, passend in het spel van geestelijke mishandeling dat nu al zo lang met hen gespeeld is.

Terug in de cel. Wachten. Wachten, de hele verdere zaterdag, de hele zondag. Tot maandagmorgen, dan gaat het weer naar Den Haag, voor het aanhoren van de pleidooien. Ze betreden de rechtszaal, nemen hun plaatsen weer in. Keesmaat verschijnt met een kapotgeslagen gezicht, onder de wonden, onder het bloed. De vorige avond is hij door een bewaker betrapt op het bezit van een stompje potlood. Vier keer de doodstraf was er tegen hem geëist. Met een sleutelbos is hij afgetuigd, zijn gezicht stukgeslagen. Maar Keesmaat is niet te breken. Uit protest heeft hij geweigerd zijn gezicht af te wassen en nu staat hij daar, levend bewijs voor de methoden van zijn bewakers.

De president ziet hem aan, vraagt hoe hij aan die verwondingen komt. Uit voorzorg niet weer opnieuw in zijn cel mishandeld te worden, antwoordt hij dat hij gevallen is. Maar zelfs in de *Stimmungsberichte* van de politieke dienst van het rijkscommissariaat die op 12 maart worden verzonden aan de Berlijnse bazen, wordt dit in twijfel getrokken: ‘De aard van de verwondingen maakte dat vrij onwaarschijnlijk. De algemene indruk was ietwat pijnlijk, klaarblijkelijk ook voor de president’. ‘Ietwat pijnlijk’, niet vanwege de mishandelde terdoodveroordeelde natuurlijk, maar vanwege het propagandistisch effect: ‘Het is zeer te betreuren dat de voortreffelijke houding van het gerechtshof in deze zaak door de handelingen

van kleine mensen op de achtergrond in zekere mate bedorven werd'. Overigens, erg ongerust behoeft de schrijver van deze *Stimmungsberichte* zich niet te maken. Zelfs in de uitsluitend voor de eigen hoofdredactie bestemde verslagen maakt althans één van de aanwezige journalisten (aanwezig immers om het Nederlandse volk het bewijs van rechtvaardigheid en gerechtigheid te geven?) geen melding van het voorval. Van de anderen zijn de notities niet bewaard gebleven.

Dan worden, tot hun verbazing, nog enkele beklaagden naar voren geroepen, om een paar vragen te beantwoorden. Hollaar is onder hen. Waar de schetsen voor gediend hebben, zo vraagt de president hem, die hij van Vlaardingen had vervaardigd, en waar verschillende gegevens op ingevuld waren. Hij is verwonderd, Hollaar, haalt de schouders op - die vraag is hem immers tijdens zijn verhoren al verscheidene keren gesteld, en ook al eerder in het proces - en antwoordt weer precies hetzelfde als al die vorige keren: ze waren alleen bestemd voor de groepsindeling van de Geuzen, bevatten geen militaire gegevens. Hij mag weer gaan zitten, beseft niet in het minst dat hij zich met dit antwoord het leven gered heeft.

De pleidooien beginnen. Twee van de advocaten hebben zich ermee belast, buiten de verdediging van de hun toegewezen cliënten enkele algemene aspecten van de Geuzenorganisatie te belichten. Het pleidooi van de eerste heeft niet veel te betekenen. Hij wijst slechts op het kinderlijke van de organisatie, op de invloed die de gebeurtenissen in Rotterdam in de meidagen op velen van de Geuzen gehad hebben, op het feit dat zij zich de draagwijdte van hun handelingen niet bewust zijn geweest.

De tweede advocaat snijdt een belangrijker, een principiëler punt aan. Een punt waarmede de levens van verscheidene Geuzen zijn gemoeid. Uitvoerig heeft hij zich verdiept in de Duitse strafwetgeving met betrekking tot het begrip spionage. Slechts voor het 'heimelijk of onder valse voorwendsels' verzamelen van inlichtingen heeft de Duitse wetgeving de doodstraf vastgesteld. En noch van heimelijkheid, noch van valse voorwendsels is in de meeste gevallen die hier ten laste gelegd zijn, sprake. De inlichtingen die werden

doorgegeven betroffen veelal objecten die door duizenden Nederlanders dagelijks in het voorbijgaan waargenomen konden worden. Hij concludeert derhalve dat voor deze beschuldiging van spionage geen doodstraffen kunnen worden uitgesproken.

Dan volgen de pleidooien voor elk van de beklaagden afzonderlijk. Ze hebben niet zo verschrikkelijk veel om het lijf. Hoe kan het ook? De advocaten hebben zich nauwelijks op dit proces kunnen voorbereiden, ze weten dat het onmogelijk is een wèrkelijke verdediging op te bouwen op juridische argumenten, beseffen dat ze slechts hier en daar, incidenteel en nooit principieel, een kleine verzachting van straf zullen kunnen bereiken. Sommigen zijn goedwillend, proberen er nog uit te halen wat er in zit, anderen zijn, in het besef van hun onmacht, vrij onverschillig, weer anderen zijn duidelijk 'fout', staan geestelijk achter de Duitse overweldigers, hebben niet de minste sympathie voor de aan hun 'zorgen' toevertrouwde verdachten. De volgende dag, dinsdag 4 maart, zal de uitspraak vallen. De show wordt voortgezet. 'In tegenwoordigheid van vele Duitse opperofficieren en de commissaris-generaal van Justitie mr. Wimmer heeft dinsdagmorgen de president van de Krijgsraad uitspraak gedaan in het spionage- en sabotageproces', zo meldt een van de aanwezige journalisten aan zijn hoofdredacteur.

Van Pijpen beschrijft het weer op zijn manier:

> Zeker een honderdtal officieren, waaronder een generaal waren aanwezig om van de uitspraak te kunnen meesmullen. Ook vele Gestapomannen van allerlei aard en rang waren present.
> Wij moesten allen gaan staan, terwijl de rechters van hun plaatsen opstonden en las de president de uitspraak voor.
>
> Bernardus IJzerdraat, 49 jaar, gobelinrestaurateur, driemaal doodstraf
> Jan Kijne, 46 jaar, vertegenwoordiger, viermaal doodstraf
> Ary Kop, 40 jaar, verzekeringsagent, driemaal doodstraf
> Jacob van der Ende, 22 jaar, schilder, eenmaal doodstraf
> Leendert Keesmaat, 29 jaar, onderwijzer, driemaal doodstraf

Hendrik Wielenga, 37 jaar, electrotechnicus, tweemaal doodstraf
Johannes Smit, 30 jaar, monteur, tweemaal doodstraf
Frans Rietveld, 36 jaar, slijper, eenmaal doodstraf
Leendert Langstraat, 31 jaar, machinebankwerker, eenmaal doodstraf
Jan Wernard van den Bergh, 47 jaar, slijper, eenmaal doodstraf
Albertus Johannes de Haas, 37 jaar, metaalgieter, eenmaal doodstraf
Reijer Bastiaan van der Borden, 32 jaar, hulppolitieagent, eenmaal doodstraf
Nicolaas Arie van der Burg, 36 jaar, vertegenwoordiger, eenmaal doodstraf

Willem Keesmaat, 19 jaar, kantoorbediende, tweemaal doodstraf
George de Boon, 21 jaar, metaalbewerker, tweemaal doodstraf
Louis van 't Hoff, 19 jaar, kantoorbediende, eenmaal doodstraf
Dirk Kouvenhoven, 24 jaar, stoker, eenmaal doodstraf
Sebil Minco, 18 jaar, scholier, eenmaal doodstraf

Achttien doodvonnissen. Vier, tegen wie de doodstraf was geëist, worden veroordeeld tot een minder zware straf. Hollaar, omdat tegen hem, dankzij zijn antwoord op de vraag die hem de vorige dag gesteld was, spionage niet bewezen kon worden geacht, hij krijgt nu zes jaar; Ter Horst, en Bakker en Beyer uit Rotterdam, omdat ook ten opzichte van hen twijfel is blijven bestaan over de vraag of ze spionage hadden bedreven, zij krijgen respectievelijk vijf, drie en drie jaar.

Het voorlezen van de vonnissen gaat verder. De tuchthuisstraffen komen aan de beurt. En de gevangenisstraffen voor de twee beklaagden onder de achttien jaar. Dan, uiteindelijk, zes vrijspraken. Vrijspraken voor de Nijmegenaar en de man uit Souburg, die nauwelijks enig contact met de Geuzen gehad hadden; voor een van de Rotterdammers, van wie ook niet bewezen kon worden dat hij lid was geweest of enige activiteit ontplooid had; voor Van Pijpen, die had kunnen volhouden dat zijn contacten met Keesmaat en enkele anderen nog tot niets geleid hadden; voor de Vlaardingse PTT'er, en, wonder boven wonder, voor Van Kralingen, van wie men kennelijk het stencillen van de Geuzenkranten over het hoofd

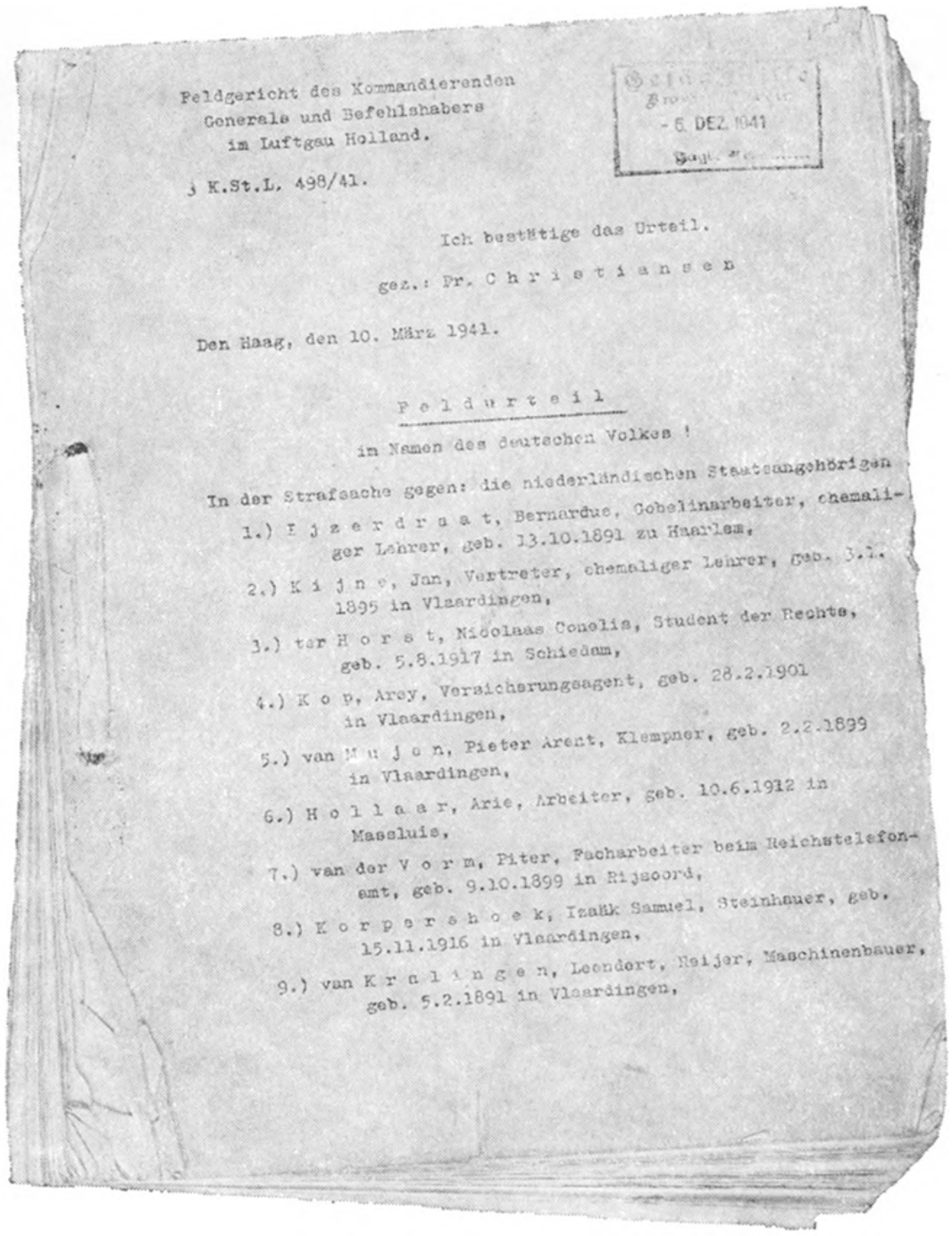

Feldgericht des Kommandierenden
Generals und Befehlshabers
im Luftgau Holland.

- 6 DEZ. 1941

3 K.St.L. 498/41.

Ich bestätige das Urteil.

gez.: Fr. C h r i s t i a n s e n

Den Haag, den 10. März 1941.

F e l d u r t e i l

in Namen des deutschen Volkes !

In der Strafsache gegen: die niederländischen Staatsangehörigen

1.) E i j z e r d r a a t, Bernardus, Gobelinarbeiter, ehemaliger Lehrer, geb. 13.10.1891 zu Haarlem,

2.) K i j n e, Jan, Vertreter, ehemaliger Lehrer, geb. 3.1.1895 in Vlaardingen,

3.) ter H o r s t, Nicolaas Cornelis, Student der Rechte, geb. 5.8.1917 in Schiedam,

4.) K o p, Arey, Versicherungsagent, geb. 28.2.1901 in Vlaardingen,

5.) van M u j e n, Pieter Arent, Klempner, geb. 2.2.1899 in Vlaardingen,

6.) H o l l a a r, Arie, Arbeiter, geb. 10.6.1912 in Maassluis,

7.) van der V o r m, Piter, Facharbeiter beim Reichstelefonamt, geb. 9.10.1899 in Rijsoord,

8.) K o r p e r s h o e k, Izaäk Samuel, Steinhauer, geb. 15.11.1916 in Vlaardingen,

9.) van K r a l i n g e n, Leendert, Meijer, Maschinenbauer, geb. 5.2.1891 in Vlaardingen,

wegen fortgesetzter Spionage, Freischärlerei, Sabotage,
Feindbegünstigung u.a.

hat das am 24. Februar 1941 in Den Haag zusammengetretene Feldkriegsgericht, an dem teilgenommen haben

als Richter:

1.) Kriegsgerichtsrat d.Lw. M e i s t e r
als Verhandlungsleiter,

2.) Major N a g e l, Stab W.B.Niederlande,

3.) Oberfeldwebel W o l f, Nachkompanie W.B. Niederlande,
als Beisitzer,

als Vertreter der Anklage:

1.) Kriegsgerichtsrat d.Lw. a.Kr. D e h n s,
2.) Kriegsgerichtsrat d.Lw. z.Kr. M e t z,

als Urkundsbeamter der Geschäftsstelle:

Justizinspektor d.Lw. S ö l l e

nach 8 tägiger Verhandlung am 4. März 1941 für Recht erkannt:

Es werden verurteilt:

1.) der Angeklagte I j z e r d r a a t, Bernardus,
unter Freisprechung im übrigen
wegen fortgesetzter Spionage in Tateinheit
mit Feindbegünstigung,
wegen Zersetzung der Wehrkraft und
wegen Anstiftung zur fortgesetzten Sabotage
3 mal zum Tode und
wegen Verabredung zur Feindbegünstigung
zu 15 Jahren Zuchthaus,

heeft gezien, en die wordt vrijgesproken op grond ook van de verklaringen van andere Geuzen dat hij zich ‘na korte tijd’ uit de organisatie terug had getrokken, na eerst al tegen sabotagedaden gewaarschuwd te hebben.

Dan vervolgt de president van de krijgsraad met uitvoerige beschouwingen, die dit *Feldurteil* in zijn getikte vorm hebben doen uitgroeien tot niet minder dan 98 pagina's.

Aan het aanwezige publiek, en via de persvertegenwoordigers aan het Nederlandse volk, wil men demonstreren van welk een afkeurenswaardige laagheid de tegen de bezettende macht gerichte handelingen waren, op welk een, ook moreel verwerpelijke, wijze deze handelingen werden verricht door groepen hele of halve psychopaten en misdadigers, die voor een deel slechts uit eigenbaat handelden. En tevens wil men er een duidelijke waarschuwing in leggen, opdat de vonnissen een maximum aan afschrikkende werking bereiken: deze verzetsgroepen worden zonder mankeren ontdekt en opgerold, en wij, Duitsers, treden hard en meedogenloos op tegen ieder die zich tegen ons keert.

En aan de eigen Duitse ‘bazen’, in Nederland en in Berlijn, wil men demonstreren op welk een voortreffelijke wijze *Wehrmacht* en SD hebben samengewerkt om een einde te maken aan onruststokende groepen misdadigers in het bezette Nederland.

Geen overdrijving is voor het bereiken van die doeleinden te groot, geen aantijging aan het adres van de Geuzen te ridicuul. Zó begint het al:

> Al in de zomer en de herfst van 1940 wezen voortdurend toenemende sabotagedaden aan Duitse weermachtsinstallaties in heel Nederland op een optreden volgens vaste plannen van een tot dan toe nog onbekende terreur- en sabotage-organisatie. In diezelfde richting wezen ook de steeds menigvuldiger opduikende pamfletten met destructieve en ophitsende inhoud, die duidelijk bepaalde kringen van het Nederlandse

volk aanspoorden tot een uitdagende, de Duitse weermacht en de Duitse staatsleiding in het openbaar op een onbeschaamde wijze beschimpende, houding.
Gemene sluipmoorden op Duitse soldaten, geniepige en arglistige overvallen, die zich van week tot week vermeerderden, moesten - voorzover ze niet als het gevolg van de ophitsing moesten worden gezien - eveneens als het werk van een bepaalde terreurgroep worden beschouwd. Daarnevens groeide het vermoeden - allereerst al met het oog op een opvallende nachtelijke activiteit met lichtsignalen - dat bepaalde kringen niet alleen met Engelse vliegtuigen poogden in verbinding te komen, doch dat men ook, hetzij via vliegtuigen, hetzij via andere geheime verbindingen bepaalde aanwijzingen en richtlijnen uit Engeland ontving. Bij een diepgaand onderzoek van al deze binnengekomen meldingen bleek uit bepaalde, steeds weer terugkerende bijzonderheden in de uitvoering van deze vijandige daden de conclusie te trekken, dat men in ieder geval slechts met een enkele, weliswaar wijdvertakte, maar duidelijk volgens een strak systeem opgebouwde en geleide organisatie te doen had. Het was duidelijk dat, wanneer het gelukte ook maar enkele leden van deze bende te pakken te krijgen, met zekerheid de hele organisatie opgerold zou kunnen worden.

Na langdurige waarnemingen en onderzoekingen en na een intensieve samenwerking tussen de bevelhebber van de weermacht en de bevelhebber van de Sicherheitspolizei en de SD in Nederland gelukte het eindelijk de Duitse politie in

> november eerst twee leden van deze terreurbende te arresteren. Zoals reeds vermoed kon na uitvoerige verhoren de gehele organisatie, die zich 'De Geuzen' noemde, en die zich als doel gesteld had door middel van geweld de Duitse bezettingsmacht te verwijderen, ontdekt worden.

Daar gaan ze al, de Geuzen. Ze worden verantwoordelijk gesteld voor alles wat er in dat eerste bezettingshalfjaar tegen de Duitsers is ondernomen - en voor nog veel meer. Want och, met die 'voortdurend toenemende sabotagedaden' viel het nogal mee, ook en juist volgens Duitse bronnen uit die tijd. En die sluipmoorden op Duitse soldaten, daaronder vielen natuurlijk alle Duitsers die in het pikkedonker, dronken of niet, in het nu eenmaal overvloedig aanwezige Nederlandse water waren gelopen. En dan die verbindingen met Engeland, via vliegtuigen en 'andere geheime verbindingen'. Arme IJzerdraat, wiens naarstige activiteiten in allerlei richtingen, wiens pogingen via steeds weer nieuwe contacten een weg naar Engeland te vinden, op niets waren uitgelopen, wiens vrouw en zoon na zijn arrestatie de pakken papieren, waaronder zonder twijfel ook schetsen, tekeningen, plattegronden, rapporten van onder de aardappelhoop in de kelder hadden weggehaald, om ze in de kachel te verbranden. En dan die 'langdurige waarnemingen en onderzoekingen'. Grootspraak. Daan, Broer, Vriend, Iemand, Kameraad... Het mocht wat, die onderzoekingen. Het pamflet, op Koninginnedag bij de dronken Vlaardinger gevonden, was niet eens ter tafel gekomen bij dit proces, niet eens als 'Geuzen'-pamflet geregistreerd. De Geuzenkranten en hun inhoud vormen een belangrijk onderdeel van de motiveringen van het vonnis. Typerend is dat er van de nummers van de 'Geuzenactie' kennelijk geen enkel exemplaar in handen van de Duitsers is gevallen; van de nummers van 'De Geus' - naar alle waarschijnlijkheid veertien in totaal - had men er maar vijf in handen gekregen.

Maar toch - flink overdrijven en belasten. De Geuzenorganisatie

veel en veel belangrijker maken dan hij ooit geweest was. Ook hier weer zo duidelijk die poging, hen verantwoordelijk te maken voor alles wat er tegen de bezetters was ondernomen:

> De ‘Geuzenkranten’ dienden de onderbevelhebbers als basis voor hun instructie- en besprekings-bijeenkomsten. De uitvoering van sabotagedaden op schijnwerperbatterijen, veld- en telefoonkabels, vliegvelden, werven, spoorweg-installaties, toevoerwegen, bruggen, sluizen, dammen en stuwen werden volgens de beschrijving in de Geuzenkrant diepgaand besproken respectievelijk aan speciaal opgeleide terreurgroepen overgedragen.

Lees het vluchtig, en daar wordt verhaald van alle sabotage die er in vijf jaar bezetting door de gezamenlijke Nederlandse illegaliteit is gepleegd. Lees het nauwkeurig, en ontdek dan de zorgvuldig suggererende zinsconstructie, die in feite niets anders zegt dan: er is over sabotagedaden gesproken en er waren Geuzen die zich op het uitvoeren van sabotage hadden ingesteld. De ‘speciaal opgeleide terreurgroepen’: de tengevolge van vocht uitgaande lont van Keesmaat, het dolkmes van zijn broer, de spieën op de rails, de paar stukgesneden of -geknipte telefoondraden...

Een deel van de geruchten, fantasieën, ongecontroleerde mededelingen en opschepperijtjes die onder de Geuzen - en onder het hele Nederlandse volk in dat eerste bezettingshalfjaar - de ronde hadden gedaan, was tijdens de verhoren natuurlijk ter tafel gekomen. Ze passen voor een groot deel uitstekend in de politiek van deze krijgsraad en men maakt er in het vonnis dan ook dankbaar gebruik van:

> Volgens het doel van deze terreurorganisatie moest het Duitse bezettingsleger vernietigd en het land uit gedreven worden. Men beschouwde zich derhalve als de natuurlijke bondgenoot van het Engelse imperium en verklaarde nadere

> aanwijzingen speciaal te verkrijgen van de Engelse generale staf, waarmede men via geheime zenders in verbinding stond. De Engelse en Nederlandse regeringen in Londen zouden over het bestaan van het ‘Geuzenleger’ zijn ingelicht en er rekening mee houden... Het ‘grote alarm’ zou 14 dagen tevoren (d.i. voor de Engelse invasie) door de Engelse generale staf aan de leiding van de organisatie doorgegeven worden en dan zou alles klaar moeten zijn...

Overdrijven, overdrijven, steeds maar weer. Zie, hoe de kabelbeschadigingen in Vlaardingen en omgeving worden beschreven. Een gering aantal kapotte telefoonkabels, en hoeveel daarvan waren veroorzaakt door langsrijdende vrachtauto's, hoeveel toeval, het werk van kinderen of baldadige jongens? Dit staat in het vonnis:

> De onderzoekingen leverden het bewijs op dat in het kustgebied in het westen van Nederland en speciaal in het tot het operatiegebied behorende deel van de provincie Zuid-Holland al getalsmatig sterke en bijzonder actieve sabotage- en terreurgroepen bestonden, die al in de late zomer en de vroege herfst van 1940, doordat zij actief waren bij het bemachtigen van springstoffen en het plegen van sabotagedaden aan kabels en telefoonleidingen van de daar liggende Duitse weermachteenheden, gesignaleerd werden.

En de wandeling van de broers Keesmaat met de jonge Louis van 't Hoff, de vlugge, bij ingeving aangebrachte snede in de kabel in het Vroesenpark?

> De sabotagegroep Rotterdam-Noord onder leiding van de beklaagde Keesmaat vernielde in november 1940 de verbindingskabel van de zoeklicht-

> batterij om Rotterdam op verscheidene plaatsen dermate omvangrijk, dat de zoeklichten gedurende de in de daarop volgende nacht plaatsvindende Engelse vliegtuigaanval op Rotterdam niet in werking konden treden.

Dat was nog niet genoeg geweest:

> Ontelbare andere sabotagedaden in het hele bezette Nederlandse gebied aan alle mogelijke inrichtingen, installaties en voertuigen zijn met zekerheid op rekening van deze volgens vooropgezette plannen georganiseerde sabotagegroepen te schrijven en op de aanstichting van IJzerdraat en zijn onderbevelhebbers terug te voeren.

Tot bijzondere boosheid blijkt de krijgsraad zich opgeblazen te hebben over de zgn. ‘Gewelddaden tegen Duitse soldaten en terreur tegen Nederlanders’:

> Zoals reeds aangeduid, had de leiding van de organisatie behalve sabotage tegen militaire doelen ook gewelddaden tegen Duitse officieren en soldaten bevolen. Hierbij trad de misdadige gezindheid van de aanstichters en daders op bijzonder gruwzame wijze aan het daglicht. Men bleef in zijn liederlijke gezindheid niet eens staan bij de eenvoudige sluipmoord, maar daalde af tot de gemeenste gifmoordmethoden van de meest ongecultiveerde wilden, om de moord voor het argeloze slachtoffer nog bijzonder smartelijk te maken.

En wat valt daar dan allemaal onder? De moffen-champagne, de knuppels van Van Muyen natuurlijk, en ook de naar alle waarschijnlijkheid aan het fantasierijke brein van de vijftienjarige zoon van IJzerdraat ontsproten gedachte, Duitse soldaten vergiftigde potloden

in handen te spelen en vergiftigde punaises te bevestigen aan de portierkrukken van Duitse auto's. Die gedachte had - hoe? - zijn weg gevonden in een van de Geuzenkranten, niemand natuurlijk die er verder enige aandacht aan had geschonken, er waarde aan had gehecht of die werkelijk gepoogd had dergelijke plannen uit te werken. Maar voor deze krijgsraad *gefundenes Fressen.*

Zelfs de vermoorde Ko Boezeman wordt niet met rust gelaten.

> Op deze wijze opgehitst en van elk menselijk gevoel beroofd, gingen de daders ook zonder gevoelsmatige remmen aan hun misdadig werk. De ondertussen door zelfmoord gestorven beklaagde Boezeman gooide 's nachts een argeloze Duitse soldaat achterwaarts in Rotterdam in een gracht. En

dat moet er dan natuurlijk ook weer even bij

> nog zo menige Duitse
> soldaat - het zijn er in de loop van de maand vele geworden - die, eerst lang vermist, daarna in een gracht of kanaal verdronken werd gevonden, of in het donker van achter neergestoken of 's nachts als wachtpost neergeschoten werd, is slachtoffer van deze infaamste van alle aanstichtingen en ophitsingen geworden.

Deze aan het brein van de hem verhoord - en vermoord - hebbende SD'ers ontsproten fantasie over Boezeman werd zelfs aanleiding tot de grootste juridische farce die tijdens het proces werd opgevoerd. Tijdens het proces nog werd deze ‘moord op een Duitse soldaat’ aanleiding om aan de aanklacht tegen IJzerdraat, Kijne, Kop en Leen Keesmaat een achtste punt toe te voegen: aanstichting tot moord. Ondanks protesten van de verdedigers ging de krijgsraad hier in eerste aanleg serieus op in. Uiteindelijk heeft blijkbaar zelfs deze krijgsraad het al te dol gevonden: in het vonnis worden de

beklaagden op dit punt vrijgesproken met de motivering dat tengevolge van de dood van Ko Boezeman niet meer was na te gaan of hij zijn ‘daad’ begaan had tengevolge van de ophitsing van anderen. Over de ‘top’ en de verbinding met Engeland is men kort en duidelijk. Hoewel de Duitsers zonder twijfel beter weten, heeft IJzerdraat hun hier onbewust in de kaart gespeeld:

> IJzerdraat zelf verklaart dat hij deze rapporten en plattegronden aan een hogere leiding heeft verstrekt ter doorgeving naar Engeland via ongeveer tien geheime zenders waarvan hij de plaatsing niet kennen of vertellen wil.
> Hoewel niet aangenomen wordt dat IJzerdraat nog een ‘hogere leiding’ boven zich had, moet toch op grond van sedert lange tijd gedane waarnemingen met zekerheid vermoed worden, dat aan hem een of andere zonder twijfel bestaande geheime berichtenweg naar Engeland, hetzij via geheime zenders of door middel van vissersschepen, bekend was en dat hij de rapporten op deze manier werkelijk doorgegeven heeft.

En zo gaat het vonnis verder, vele tientallen pagina's lang, in de algemene beschouwingen, in de bespreking van de daden van alle Geuzen afzonderlijk. In een hoofdstuk over de juridische waardering van de Geuzendaden wordt kort ingegaan op het begrip spionage. De president van de krijgsraad komt tot een beschouwing over dit begrip die de advocaten de haren te berge doet rijzen. Noodzakelijk voor het begrip ‘spionage’ is dat heimelijkheid of valse voorwendsels aanwezig zijn; tevens is reeds de *bedoeling* om die inlichtingen aan de vijand door te geven strafbaar. Het ‘valse voorwendsel’ behoeft dus niet, zoals de verdediging heeft gesteld, aanwezig te zijn. En voor de ‘heimelijkheid’ is het niet nodig dat de inlichtingen via sluipwegen of 's nachts worden verkregen - voldoende is al dat men zonder toestemming van de militaire autori-

teiten gegevens over militaire objecten noteert. En op de opmerking van de verdediging over de onbelangrijkheid en de openbaarheid van de objecten wordt geantwoord: ‘Het komt er helemaal niet op aan of het ene of andere object geheim is of niet; want in de meeste gevallen zal de dader dat zelf niet eens kunnen beoordelen’. Simpeler kan het niet.

Zo worden de pogingen van de verdediging om op deze principiële punten iets voor de beklaagden te bereiken, verijdeld. En zo worden niet minder dan negen Geuzen ter dood veroordeeld uitsluitend op het punt ‘spionage’.

Zo gaat het ook op de andere punten van de tenlastelegging. Voor ‘begunstiging van de vijand’ is het niet nodig dat men de vijand werkelijk begunstigt. De loutere *bedoeling* de vijand te begunstigen is volgens de rechtsopvattingen van de Duitsers al voldoende. En laat de verdediging zich maar niet druk maken over ‘minder zware gevallen’ van *Feindbegünstigung.* Daar is geen sprake van: uit het karakter van de Geuzenorganisatie vloeit zonder meer voort dat elk geval van begunstiging van de vijand door een Geus als een zwaar geval moet worden aangemerkt.

En dan, eindelijk, komt de krijgsraad tot de apotheose van dit vonnis, een apotheose die zich in het bijzonder over de hoofden van de beklaagden heen richt tot de Duitse bazen en tot het Nederlandse volk. De voorzitter, *Kriegsgerichtsrat der Luftwaffe* Meister, slooft zich uit en hij krijgt later waar hij op aast: een pluim voor de ‘voortreffelijke’ wijze waarop hij het proces heeft geleid.

> De Duitse bezetters in Nederland hebben er steeds naar gestreefd om tegenover de bevolking zeer nadrukkelijk correct op te treden. Door militaire en burgerlijke autoriteiten is bij alle voorkomende gelegenheden steeds weer benadrukt dat wij niets tegen dit Nederlandse volk hebben en het ook geen onrecht willen doen...
> Als nu echter door bepaalde kringen van het Nederlandse volk, die er wellicht belang bij

hebben dat de vroegere toestanden blijven bestaan, de tegemoetkomende houding van de bezettingsmacht en van de Duitse autoriteiten als een teken van militaire of politieke zwakheid wordt uitgelegd, en als zij zich daardoor aangespoord voelen tegemoetkomendheid met vijandigheid of terreur te vergelden, dan mogen zij zich eens voor altijd gezegd weten: wij bevinden ons nog in een oorlog, en wij zijn koud en meedogenloos besloten deze oorlog tegen Engeland tot een succesvol einde te brengen... Wie dan gelooft de Engelse oorlogsmacht hulp te kunnen verlenen of in het belang van de Engelsen hier in het land een opstand tegen het Duitse bezettingsleger te kunnen aanstichten, die valt, hoe dan ook. Het is ons met onze oorlogsdoeleinden bittere ernst en we hebben bepaald wel iets anders te doen dan ons in de oorlog met de goedmoedige kalmering van volksophitsers en samenzweerders in te laten... Het is daarom vanzelfsprekend dat - tegelijkertijd ook in het belang van de veiligheid van het Nederlandse volk - de straffen zo bepaald moeten worden dat zij in de toekomst een afschrikwekkend voorbeeld voor diegenen vormen, die misschien geloven nog op dezelfde of vergelijkbare wijze op te kunnen treden. De op spionage, het deelnemen aan vrijscharen en sabotage gestelde straf is ondubbelzinnig de doodstraf. De beklaagden die zich aan een van deze handelingen hebben schuldig gemaakt hadden derhalve ook slechts de doodstraf te verwachten.

En dan, tegen het einde, legt *Kriegsgerichtsrat* Meister nog de nadruk op de ‘verregaande zachtmoedigheid’ waarmede de krijgsraad, de omstandigheden in aanmerking genomen, is opgetreden. Voor zover jeugdigen terechtstonden (de twee beklaagden beneden de 18 jaar dus) heeft het gerecht volgens de desbetreffende bepalingen van het Duitse recht vergaande mildheid betracht en uitsluitend tot gevangenisstraffen veroordeeld. ‘Dit zelfs in een geval, waar de jeugdige dader handelingen begaan had, die uitsluitend slechts met de dood bestraft worden’ (hier wordt gedoeld op Jan van Wijk). ‘Bij de beklaagden die uitsluitend tot vrijheidstraffen werden veroordeeld is het voorarrest op de meest vergaande wijze afgetrokken...’

Volgt nog de mededeling dat de rechtbank zo menselijk was, slechts daar tot verbeurdverklaring van het vermogen of tot geldboetes over te gaan, waar vrouwen of kinderen niet door deze maatregelen getroffen konden worden of het bestaan van een zaak niet in gevaar gebracht werd, ‘waardoor wederom onschuldigen van hun arbeid en brood beroofd zouden worden’.

De president is uitgesproken, de zitting wordt gesloten, de zaal ontruimd. Bij het uitspreken van de vonnissen hebben ze elkaar eens aangekeken, de Geuzen, ze hebben, als ook tegen hen zelf een doodvonnis viel, nauwelijks gereageerd, hebben de schouders eens opgehaald, of tegen hun naaste vrienden of familielid geglimlacht. Een enkele laat enige snikken horen, maar tot de meesten dringt het nog altijd niet door dat dit bittere ernst is. Ze willen, ze kunnen het nog niet geloven. En daarnaast hebben verscheidenen de vaste wil, zoals een van hen het later uitdrukt: ‘ze zouden aan ons geen lol beleven’. Ze drommen samen, met hun verdedigers. De veroordeelden feliciteren de vrijgesprokenen, de vrijgesprokenen bemoedigen de veroordeelden. Gratie? Ze zijn het er onmiddellijk over eens: voor de tot vrijheidsstraffen veroordeelden zal niets worden gedaan, om de volle aandacht op de terdoodveroordeelden te laten vallen. De advocaten zullen gratieverzoeken indienen. En dan? Afwachten maar. Ze gaan terug naar Scheveningen, een grote verhuizing vindt daar plaats. De achttien terdoodveroordeelden worden bij elkaar geplaatst in twee keer negen cellen tegenover elkaar, vooraan de mid-

delste gang van de Cellenbarakken. Alles wat met enige mogelijkheid zou kunnen dienst doen bij een poging tot zelfmoord wordt uit de cellen verwijderd, de luikjes in de celdeuren blijven open, in de gang lopen voortdurend Duitse bewakers heen en weer.

> De stemming bij ons in de periode van 4 tot 13 maart was bepaald optimistisch. Praktisch iedereen rekende er op, dat de vonnissen niet voltrokken zouden worden.
> Het zijn eigenlijk wel gezellige dagen geweest en wij hebben nog betrekkelijk veel gelachen.

Dit zijn uitlatingen van twee van de achttien terdoodveroordeelden, van twee van de drie die uiteindelijk gratie kregen. Het is moeilijk, bijna onmogelijk, je in te denken hoe die achttien die negen dagen hebben doorgebracht. Hoe ze, ieder naar hun aard, heen en weer geslingerd moeten zijn tussen momenten van de diepste wanhoop en vertwijfeling en ogenblikken van uitgelaten optimisme, waarin zelfs plannen voor de toekomst werden besproken.

Ze hebben elkaar hun levensgeschiedenissen verteld, hebben elk op hun beurt een makker die diep in de put zat, trachten op te beuren, trachten nieuwe hoop te geven, trachten te overtuigen van de onmogelijkheid dat de moffen...

Het is begin maart 1941. Nederland heeft nog geen tien maanden Duitse bezetting gekend. Het zijn maanden geweest waarin de Duitsers geprobeerd hebben hun vriendelijkste masker op te zetten, waarin ze ernstig gepoogd hebben het Nederlandse volk - het ‘Germaanse broedervolk’ - te winnen voor hun eigen, hun nationaal-socialistische overtuigingen en doeleinden. Pas in de laatste maanden zijn ze zich duidelijk gaan realiseren dat die politiek geen schijn van kans maakt; de bezetting heeft hardere accenten gekregen. Maar die maanden hebben de Geuzen niet meegemaakt. Die maanden hebben ze hier, in Scheveningen doorgebracht. Ze kennen het hardere gezicht van de bezetting nog niet, ze hebben het alleen er-

varen in de houding en de mishandelingen van de SD'ers en de bewakers, in het optreden, vooral van de openbare aanklagers, tijdens het proces, in de zware vonnissen. Er is nog geen enkel doodvonnis geveld in Nederland. En nu zouden uitgerekend zij de eersten moeten zijn? Och kom! Dat's alleen maar bangmakerij. Wat hebben ze immers - steeds weer dat voortdurend terugkerende onbelangrijk achten van hun eigen werk - al met al gedaan?

En dan - Nederlandse werklui in de gevangenis, en nieuwe gevangenen, hebben verhalen meegebracht over een grote staking in Amsterdam en andere plaatsen in Noord-Holland, op 25 en 26 februari. En ze weten onmiddellijk: die staking is om hunnentwille uitgebroken - hun proces is immers op de 24ste begonnen? Zie je wel - heel Nederland zit immers vol met tien-, nee honderdduizenden mensen die alleen maar wachten op een gelegenheid om openlijk verzet te plegen tegen de bezetters! Alleen al om die reden zullen de moffen, zelfs al zouden ze het *willen*, hen niet *durven* executeren. Het hele land zou immers onmiddellijk in opstand komen!

Zo gaan de dagen voorbij. In de andere cellengangen, in al die cellen waar honderden Geuzen zitten, hoort men van het proces, van de vonnissen.

Ook buiten de Cellenbarakken, in heel Nederland, raakt het bekend, via de maximaal toegestane twee kolommen in de kranten, die netjes, na door de Duitse censuur te zijn bekeken, worden gepubliceerd. Verwekt het opschudding? Verwekt het protest? Nee. Het nieuws over de februaristaking, over de aanleiding daartoe en over het neerslaan van de staking dringt langzamerhand door in het hele land. De afkeer tegen de bezetter neemt toe. En daarin vindt de reactie op het bericht van de doodvonnissen zijn plaats. Maar tot meer dan een innerlijke schok, een verontwaardigd woord is het buiten de kring van familie of goede kennissen nergens gekomen. Geloofde men ook buiten Scheveningen, dat de Duitsers het niet zouden wagen de vonnissen te voltrekken?

De *Meldungen aus den Niederlanden* (rapporten over de situatie in Nederland, regelmatig door de SD vanuit Den Haag naar Berlijn gestuurd) van 12 maart 1941 schijnen in die richting te wijzen:

> De door de krijgsraad in het terroristenproces gevelde 18 doodvonnissen hebben een blijvende indruk op de bevolking gemaakt, doch men hoort veelal de opvatting, dat van Duitse zijde een voltrekking van de vonnissen niet in het voornemen ligt. Deze houding van de Duitse autoriteiten zou dan zonder twijfel een gevolg zijn van de Amsterdamse staking, want van Duitse zijde zou men de vrees koesteren dat bij een voltrekking van de doodvonnissen in Nederland een algemene staking zou uitbreken, die zich onder bepaalde omstandigheden ook over de andere bezette gebieden zou kunnen uitbreiden.

Die zelfde houding verklaart misschien ook de laksheid, die spreekt uit de notulen van de vergadering en van het college van secretarissen-generaal van de Nederlandse departementen, de hoogste Nederlandse ambtenaren die tijdens de bezetting in functie waren en die een groot deel van het werk van hun in Londen verblijvende ministers hadden overgenomen. Ze vergaderen drie keer in de week, hebben zo goed als dagelijks toegang tot hun Duitse meesters. Op 7 maart ontvangen ze een verzoek van de advocaten om de gratieverzoeken bij de Duitsers te ondersteunen.

> Men is in beginsel geneigd te voldoen aan het verzoek van de verdedigers om het door hen in te dienen gratieverzoek voor de veroordeelden te ondersteunen. Alvorens in deze zaak iets definitiefs te doen zal de Voorzitter van het College zich echter eerst nog in verbinding stellen met een der advocaten van de ter dood veroordeelden,

zo notuleert hun secretaris.

De Telegraaf

AVONDBLAD

16 PAGINA'S

Spionnage-proces in Den Haag.

Geheime organisatie onder leiding van een leeraar.

WAARSCHUWEND VOORBEELD.

REGEERINGSCOMMISSARIS TE HAARLEM.

S. L. A. Plekker benoemd.

Italiaansch weermachtbericht.

Havenwerken op Mytilene gebombardeerd.

TEGENAANVAL BIJ KEREN.

DUITSCH WEERMACHTBERICHT.

Gestelde doelen in Bulgarije bereikt.

Bommen op Portsmouth.

VLIEGVELD OP MALTA BESTOOKT.

Morgenochtend verduisteren tot: 8.14 uur.

(Vanavond om 19.22 uur)

Maanopk. 12.11, onder 3 09

NIEUWE POLITIE-UNIFORM.

Ook spoedig te Amsterdam.

HET NED. BOODE KRUIS.

BEURSBAROMETER.

Donderdag 6 Maart.

CONFLICT THAILAND—INDO-CHINA.

CONFERENTIE TE TOKIO HEEFT SUCCES.

Fransch antwoord kwam hedenmorgen binnen.

Gemeenschappelijk communiqué.

HOE EX-KO UIT SPANJE

Met behulp van PLAN ZORGVULDIG VOORBEREID.

ATHENE VERZOCHT SOFIA OM GRAAN EN KAAS.

Op 10 maart blijkt dat de advocaten op 12 maart een afschrift van het in te dienen gratie-verzoek aan de voorzitter zullen overhandigen. ‘De Secretarissen-Generaal zullen dit gratie-verzoek bij de Duitse autoriteiten ondersteunen’. Op 12 maart wordt dan medegedeeld dat twee van hen van een onderhoud dat zij ‘dezer dagen’ met dr. Wimmer (de Duitse commissaris-generaal voor bestuur en justitie) zullen hebben, gebruik zullen maken om ‘onder overlegging van deze gratie-verzoeken ten gunste van de veroordeelden genade voor recht te pleiten’.

Maar dan heeft inmiddels al de *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden*, generaal Friedrich Christiansen, op 11 maart zijn *Gnadenentscheidung* ondertekend:

> Bij de drie ter dood veroordeelde nog niet twintigjarige Nederlanders Willem Keesmaat, Louis van 't Hoff en Sebil Minco wijzig ik bij wijze van genade de doodstraf in levenslange tuchthuisstraf. Voor het overige wijs ik een gratieverlening af. Het vonnis moet dienovereenkomstig voltrokken worden.

Op 12 maart krijgen een aantal familieleden van de ter dood veroordeelden plotseling bericht dat ze op bezoek mogen gaan bij hun man, hun zoon, hun vader. Ze spoeden zich naar Scheveningen, ontmoeten - in vele gevallen voor het eerst na de arrestatie - hem van wie ze in de kranten hebben moeten lezen dat hij ter dood veroordeeld is. En ook hier weer veelal dat optimisme, dat geloof in een wijziging van de straf. ‘Breng volgende keer de kinderen mee’, zo vraagt de een. En een ander vraagt om een nieuw pak, nieuwe schoenen, want alles is zo versleten. Volgende keer...

Er zal geen volgende keer meer zijn.

Beglaubigte Abschrift.

Beglaubigte Abschrift von Abschrift.

Der Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden

Den Haag, den 11.3.1941

III 359/41

Gnadenentscheidung

in der Strafsache gegen I j z e r d r a a t u.A. -- 3 K.St.L. 498/41 des Feldgerichts des Kommandierenden Generals und Befehlshabers im Luftgau Holland-.

Bei den 3 zum Tode Verurteilten noch nicht 20jährigen Niederländern Wilhelm K o e s m a a t , Louis van t' H o f und Sebil M i n k o wandle ich die Todesstrafe im Gnadenwege in lebenslängliche Zuchthausstrafe um.

Im übrigen lehne ich einen Gnadenerweis ab. Das Urteil ist mit dieser Maßgabe zu vollstrecken.

gez. Fr. Christiansen
General der Flieger.

Für die Richtigkeit der Abschrift
(Siegel) gez. Roy
Justizinspektor d.Lfw.a.Kr.

Die Richtigkeit der Abschrift wird beglaubigt.

O.U., den 25.April 1941

L.S. gez. Lorenz
Justizinspektor der Lfw.

-.-.-.

13 Maart 1941. Op het middaguur worden de achttien uit de cellen gehaald, naar een spreekkamer gebracht. En daar wordt de *Gnadenentscheidung* van generaal Christiansen voorgelezen. Daar wordt medegedeeld, dat de vonnissen die zelfde middag om vijf uur voltrokken zullen worden. Vijftien Geuzen staan voor de dood. Drie, de jongsten, krijgen gratie. Onder hen is degene die het meest overtuigd was dat zijn vonnis voltrokken zou worden: hij is Jood en daarom alleen al had hij geen ogenblik op gratie durven rekenen. Onder hen is de jongste van de twee broers Keesmaat. Zijn broer zal worden gefusilleerd; hij kan niet eens blij zijn om zijn eigen gratie.

Ze gaan, voor de laatste maal, terug naar hun cellen, krijgen sigaretten, krijgen toestemming om afscheidsbrieven te schrijven. Enkele familieleden, die de vorige dag niet bereikt konden worden, mogen nog afscheid komen nemen. Enkele andere gevangen Geuzen krijgen toestemming om ook nog even de cellen langs te gaan. Een voor een - de meesten zijn hervormd of gereformeerd - gaan ze naar dominee Bos, de gevangenispredikant.

Zo verstrijken de uren, die hen van de dood scheiden. Kun je nog spreken over moed, moed om te sterven? Mag je spreken over wanhoop, bij de gedachte aan wat ze achterlaten? Ze hebben gevochten met zichzelf, in die laatste uren. En de meesten hebben overwonnen. IJzerdraat, de ontembare, heeft een pyamajasje, waarvan de kleur met een beetje goede wil oranje genoemd kan worden. Hij trekt het over zijn jas heen aan. Zijn felheid, zijn fanatisme, behoudt hij tot het laatst.

Als een van zijn goede vrienden bij Kop afscheid komt nemen, krijgt hij te horen: ‘Beloof me één ding. Als je vrij komt moet je onmiddellijk doorgaan met het werk’.

Het moeilijkst heeft het de ‘verrader’. Die goeie, enthousiaste Geus, die in de twee maanden van zijn lidmaatschap zo actief is geweest, nieuwe leden heeft geworven, op zoek is geweest naar wapens, plattegronden heeft ingetekend met Duitse militaire objecten, gegevens heeft doorgegeven over een munitie-opslagplaats... Die ene Geus, die plotseling zo doodsbang is geworden, die geprobeerd heeft de dans te ontspringen, zijn eigen leven, toekomst, vrijheid te

redden voor zijn gezin. Die in paniek naar de SD is gelopen, alles verteld heeft wat hij wist, beweerd heeft dat hij dat van meet af aan van plan was geweest. De Duitsers hebben snel door dat verhaal heengeprikt. Hij is blijven vertellen, heeft wéér namen genoemd: van de mensen die hij zelf als Geus had aangeworven. Door zijn kameraden is hij, toen ze eenmaal op de hoogte waren, met afschuw bekeken. Zelfs de Duitsers hebben hem geminacht. En nu zit hij hier, hij is één van de vijftien. Klaaglijk klinkt zijn stem door de gang. ‘Jongens, kunnen jullie me vergeven? Vergeef het me alsjeblieft.’ Ze vergeven hem, stellen hem gerust: zonder jou waren we ook gegaan. Ze willen niet met haat in het hart sterven, niet met haat tegen een mede-Geus.

Het wordt tijd. Deuren slaan, er komen meer Duitse uniformen op de gangen. Commando's klinken. In zijn cel heft één van de vijftien het Wilhelmus aan. De anderen vallen in. Dan worden ze uit hun cellen gehaald, een rij wordt geformeerd. IJzerdraat voorop, in zijn oranje pyama. Achter hem de anderen. Omringd worden ze door gehelmde Duitsers. Verwarde kreten klinken nog op uit de cellen rondom. Stemmen van ‘hou je goed’, ‘sterkte’ en ‘tot ziens’. Ze horen het niet meer. En plotseling, als het commando weerklinkt waarop ze zich in beweging moeten zetten, zingen ze. Eerst wat aarzelend, onzeker. Maar dan steeds krachtiger klinkt het ontroerende psalmvers ‘Nu ga ik op tot Gods altaren’.

Zo gaan ze, vijftien Geuzen, de gevangenisdeuren door, de poort uit. Drie Amsterdamse stakers die hun lot zullen delen gaan met hen: E. Hellendoorn, A. Coenradi en J. Eyl. De eerste twee waren betrokken geweest bij de voorbereidingen van de februaristaking, de laatste was op de tweede dag van de staking, terwijl hij manifesten uitgaf, op aanwijzing van een NSB'er gearresteerd.

Buiten wachten de vrachtauto's. Ze klimmen er op, helpen elkaar. Dan rijden de auto's weg, de Van Alkemadelaan af, de duinen in, naar de Waalsdorpervlakte.

Daar klinken na een poosje de salvo's.

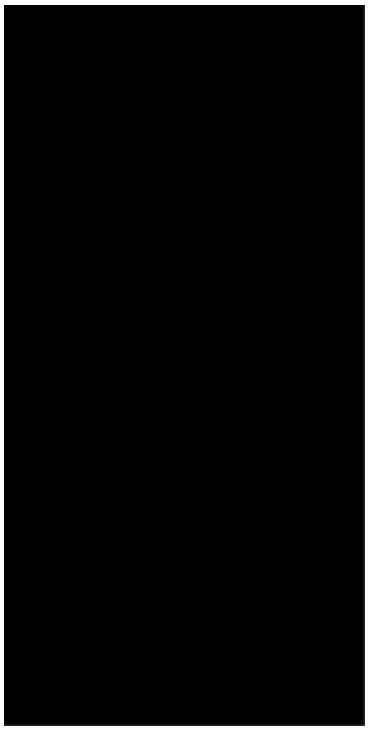

In Scheveningen blijven de andere Geuzen achter. Hoeveel het er precies geweest zijn is niet bekend. Meer dan 200 zeker. Verscheidenen zijn er al vrijgelaten, onder hen de zes vrijgesprokenen in het proces. Er worden er meer vrijgelaten, vandaag twee, morgen vijf. Ouwe Kees van Aken is één van hen. Wie blijft, leeft in onzekerheid. Komt er een nieuw proces? Zullen er weer doodvonnissen vallen? Dan, plotseling, op 8 april, krijgen de meesten zekerheid. Een groot transport wordt geformeerd. 157 Geuzen vertrekken uit Scheveningen naar het concentratiekamp Buchenwald, bij Weimar. Geen nieuw proces, geen doodvonnissen. Maar daarvoor in de plaats de verschrikkingen van de Duitse concentratiekampen. 157 Geuzen vertrekken. 54 van hen zullen de bevrijding niet meer meemaken. 157 Geuzen, in leeftijd variërend van ver in de vijftig tot nog geen twintig jaar, verdwijnen in de nazi-kampen. Ze worden verspreid over heel Europa. Eén van elke drie bezwijkt aan de ontberingen, aan de ziektes, de honger, de mishandelingen. Auschwitz, Bergen-Belsen, Buchenwald, Dachau, Ebensee, Gross Rosen, Mauthausen, Melk, Neuengamme, Ravensbrück, Sachsenhausen. In al die kampen, waarvan ze nooit eerder hadden gehoord, brachten Geuzen uit Vlaardingen, Maassluis, Schiedam, Rotterdam en al die andere Nederlandse steden en dorpen, hun laatste uren door, sommigen nog gesteund door de aanwezigheid van een of meer makkers, velen alleen, hopeloos alleen tussen Russen, Polen, Duitsers, Fransen, Belgen en al die anderen, die, als zij, de moed gehad hadden zich te verzetten tegen het nationaal-socialisme. Eén van hen is Daan van Striep; hij overlijdt op 9 februari 1945 in Buchenwald.

En zij die terugkomen? Tientallen van hen zijn voor hun verdere leven invalide, verscheidenen sterven nog, soms jaren na de bevrijding, als gevolg van de doorstane ellende.

De 22 in het proces tot tuchthuis- of gevangenisstraffen veroordeelden hebben het naar verhouding nog het beste gehad. De toestanden in de meeste Duitse gevangenissen zijn veelal aanzienlijk beter geweest dan in de concentratiekampen. Verschillende van hen worden, nadat hun straftijd om is, vrijgelaten en komen nog voor het einde van de oorlog weer thuis. Anderen worden na het uitzitten

van hun straf naar een concentratiekamp gebracht en maken dezelfde ontberingen door als de 157. Maar als groep hebben ze het gemakkelijker. Slechts één van hen komt in gevangenschap om het leven: Adrianus de Keizer uit Schiedam, slijper bij Wilton. Tot 2½ jaar tuchthuis is hij veroordeeld, maar als zijn straftijd om is, wordt hij niet vrijgelaten. In de zomer van 1944 wordt hij overgebracht naar het concentratiekamp Flossenburg en vandaar gaat hij naar Mauthausen. Daar overlijdt hij in december 1944, kort voor zijn zestigste verjaardag. En Klaas ter Horst, tot vijf jaar tuchthuis veroordeeld, wordt nog voor zijn straftijd om is, ernstig ziek en verzwakt naar huis gestuurd. Ook hij zal de bevrijding niet meemaken. Begin januari 1945 overlijdt hij in Utrecht, 27 jaar oud. Maar de twintig anderen blijven in leven. Ook Minco, de Jood. Zelfs hij.

[IX]

Hoe komt het, hebben velen zich vaak afgevraagd, dat de vonnissen in het Geuzenproces zo zwaar, zo onbegrijpelijk zwaar zijn geweest? Want, zoals ze het zelf tot op het laatste ogenblik gevoeld hebben, zo was het toch ook geweest: wat hadden ze al met al gedaan? En dan wordt er dikwijls gewezen op de februaristaking. Door die staking zouden de Duitsers besloten hebben tot een scherpe represaille op de slachtoffers, die ze toevallig bij de hand hadden.

Het lijkt noodzakelijk om die gedachte weg te nemen. Het proces was al begonnen voor de staking uitbrak. De dagvaarding was al verscheidene dagen daarvoor gereedgekomen, en die wees al duidelijk in de richting van een groot aantal doodvonnissen. De oorzaak voor de strenge aanpak van het Geuzenproces kan niet gezocht worden in die twee dagen, waarop Amsterdam gestaakt heeft. Hoogstens - maar ook daar is geen enkele concrete aanwijzing voor - kan de februaristaking er mede toe geleid hebben dat er niet op grotere schaal gratie is verleend. Maar er is een algemener oorzaak, een oorzaak die - vreemd genoeg - zowel geleid heeft tot de februaristaking als tot de achttien doodvonnissen, een week later. Die oorzaak moet gezocht worden in de groeiende tegenstellingen tussen de Duitse bezetters en het Nederlandse volk.

De periode waarin Nederland de kat uit de boom gekeken had, afgewacht had hoe de bezetting zich zou gaan ontwikkelen, zich in slaap had laten sussen door de meevaller van het gematigde optreden van de Duitsers in de eerste maanden, was voorbij.

Langzamerhand ging Nederland ontwaken. Enkelingen, maar steeds meerderen, gingen beseffen waar het heen zou gaan. Steeds meerderen gingen de behoefte voelen zich te weer te stellen tegen de nazi's. De Geuzen zelf hebben daar in niet onbelangrijke mate toe bijgedragen.

En de Duitsers gingen zien, hoe hun bezettingspolitiek in Nederland, hun poging tot verbroedering, tot mislukking gedoemd was. Ze hadden zichzelf maandenlang wijsgemaakt, hun superieuren in Berlijn voorgehouden, dat Nederland met vaste hand geleid zou kunnen worden in de richting van lotsverbondenheid met Duitsland.

Maar tot hun schrik, hun teleurstelling, hun woede, zagen ze binnen een half jaar dat Nederlandse volk aan hun klauwen ontglippen; moesten ze toegeven, dat Nederland niet voor hun ideologie te winnen was. De tegenstellingen werden scherper, traden duidelijker aan het daglicht. De eerste maatregelen tegen de Joden hadden onrust gebracht, het provocerende optreden van de geestverwanten van de Duitsers, de NSB'ers, die in de herfst en winter probeerden ‘de straat te veroveren’, had in verscheidene steden en dorpen tot ernstige relletjes geleid. De ontevredenheid tengevolge van de rantsoenering van steeds meer levensmiddelen nam met de dag toe. Tegelijk met dat alles verdween bij het overgrote deel van de Nederlanders de twijfel over de afloop van de oorlog. Het falen van de luchtslag om Engeland, het stopzetten van de voorbereidingen van een invasie in dat land, de snelle opmars van de Engelsen in Noord-Afrika, de bereidheid van de Verenigde Staten aan Engeland en zijn bondgenoten economische en technische steun te verlenen - dat alles droeg ertoe bij dat in bezet Nederland de hoop op een uiteindelijke geallieerde overwinning groeide, en voor miljoenen tot zekerheid werd.

Zo zien de Duitsers Nederland geestelijk aan zich ontsnappen. Ze vrezen toenemende onrust, toenemend verzet. En ze willen dat zo snel mogelijk de kop indrukken. Ze doen dat op hun eigen manier, met hun eigen methoden. Om ‘schuldigen’ bekommeren ze zich niet. Het is hun te doen om ‘voorbeelden’. Voorbeelden waaruit het Nederlandse volk zal moeten leren dat het zich zal hebben aan te passen, zal hebben te gehoorzamen, zich zal moeten onderwerpen. Onderwerpen aan de nationaal-socialistische politiek en aan de oorlogsdoeleinden van nazi-Duitsland, onderwerpen aan alle maatregelen die de Duitsers in Nederland zullen nemen.

Rustig zal het blijven in Nederland. Elke Nederlander moet het weten: rust, kalmte, gehoorzaamheid, onderworpenheid, want anders...

Dat is de diepere oorzaak van de razzia's, die op 22 en 23 februari 1941 in Amsterdam gehouden worden, en waarbij ruim 400 Joodse jonge mannen gearresteerd worden en naar een concentratiekamp

gebracht. De relletjes in de Amsterdamse Jodenhoek, waarbij een gewapende NSB'er het leven verliest, de toevallige botsing van een Duitse patrouille met een Joodse knokploeg, dat zijn niet meer dan de terloopse - niettemin aan de Duitsers in de gegeven situatie zeer welkome - aanleidingen.

Maar ze vergissen zich. Amsterdam barst los in een staking, enkele omliggende steden volgen. De Duitsers realiseren zich hun vergissing wellicht niet eens. Te opgetogen zijn ze over de snelheid waarmee ze de staking onder de knie hebben. Dat ze inplaats van rust, onrust en nieuwe bereidheid tot verzet in de hand hebben gewerkt, beseffen ze niet. Ze gaan voort. Rust, kalmte, gehoorzaamheid, onderworpenheid. Voorbeelden moeten er komen.

Die voorbeelden komen. Het hele Nederlandse volk moet het weten. Dáárom wordt aan het proces tegen de Geuzen een zekere mate van openbaarheid gegeven. Dáárom worden er verslaggevers uitgenodigd. Dáárom krijgen die de instructie dat het Nederlandse volk uit hun verslag lering zal moeten kunnen trekken. Dáárom... Het is ook te lezen uit de woorden van de president van de krijgsraad, na het uitspreken van de vonnissen.

De Duitsers vergissen zich weer. Het Nederlandse volk hoort van het proces, leest de - twee kolom - verslagen, verneemt van het lot dat de achttien heeft getroffen. Het Nederlandse volk komt er niet door tot rust, kalmte, gehoorzaamheid, onderworpenheid. De Duitsers vergissen zich, zoals ze zich de hele oorlog door in de mentaliteit van de Nederlanders zullen blijven vergissen. Nederland is verontwaardigd, roept - voorlopig alleen nog maar in het eigen getergde hart - om wraak voor het aan de achttien, en door hen aan Nederland, bedreven onrecht.

Laat ons het woord geven aan een illegaal blad. Niet het eerste van de lange reeks van ondergrondse bladen - dat zou niet meer verschijnen. Maar aan het vierde. Aan *Het Parool*, in juli 1940 als eenmansblad voor het eerst verschenen onder de titel *Nieuwsbrief van Pieter 't Hoen.* In het nummer van 9 april 1941 schrijft het over de executies:

Uw reactie op het courantenbericht zal wel dezelfde zijn geweest als de mijne: eerst verontwaardiging, tot machteloze woede uitbarstende, daarna gevoelens van bewondering en dankbaarheid voor en jegens deze, voor ons tot nu toe nog 'Onbekende Soldaten' en tenslotte een gevoel van diepe schaamte over eigen gedrag.
Wij roepen het onszelve en ook U toe: Ziet hier de toepassing van het beginsel, dat wij vaderlanders honderden malen hebben verkondigd: 'Den Vaderland Getrouwe, blijf ik tot in den Dood!'
Welk een nobel voorbeeld gaven deze helden ons. Zij, die hun leven waagden zonder enige zucht naar eer, roem of voordeel, doch met grote kans hun einde te zullen vinden door de hand
onzer beulen, van de verwoesters van ons land, onze beschaving en onze volksvrijheden. Deze mannen handelden en deden de vijand afbreuk, waar zij maar konden en dat met inzet van eigen leven. Welk een voorbeeld voor ons, ouderen en jongeren, die geneigd zijn om altijd nog enige reserves te maken, terwijl het Vaderland alles van ons eist...
Hitler zal niet overwinnen! Het nazidom is niet de bestemming onzer Christelijke beschaving. De leugen, het verraad, het brute geweld, de gelijkschakeling der geesten, de dictatuur, het zijn de machten van het kwaad, die sterker tegenstand ontmoeten, naarmate zij monstrueuser vormen aannemen.

> De achttien mannen, die in de strijd vielen, zijn hiervoor het bewijs. Voor ons allen zullen zij zijn een lichtend voorbeeld. Het beste deel der natie zal er door hun voorbeeld van doordrongen worden, dat geen offer te groot is voor de strijd om de vrijheid.

Dat is de zin van hun lijden en van hun dood. Ze hebben zichzelf het antwoord op hun vraag: wat hebben we dan al met al eigenlijk gedaan? - nooit kunnen geven. Maar zelfs al zouden de Geuzen de Duitsers in militair opzicht geen enkel aantoonbaar of meetbaar nadeel hebben berokkend, dan nog hebben ze onschatbaar veel gedaan.

Zij zijn het geweest, IJzerdraat, Kijne, Kop, Keesmaat, Wielenga, Boezeman en al die anderen, die al in de tijd, toen Nederland nog in een geestelijk luchtledig verkeerde, de overtuiging, de bereidheid, de moed bezaten zich te weer te stellen tegen de invallers, de vernielers, de overheersers van ons land.

Zij waren de eersten.

Zij zijn het geweest die van meet af aan getoond hebben dat op onderdrukking maar één antwoord past: verzet. Zij hebben dat verzet gepleegd, op hun eigen enthousiaste, onbeholpen manier; zij hebben in dat verzet bijna alle fouten begaan die maar te begaan waren. Zij waren de eersten.

Niemand, bijna niemand in Nederland had ook maar de geringste kennis van illegale techniek of illegale taktiek; men moest die leren in de harde praktijk van het illegale bestaan.

Zij waren de eersten.
Anderen hebben, gedurende de vijf jaren van de bezetting, in het verzet meer en belangrijker werk kunnen doen. De daden van de Geuzen waren op zichzelf niet van groot gewicht. Wie zal het tegendeel beweren? Maar zij, de Geuzen, zijn het geweest, die velen in den lande hebben wakker geschud, die in en door hun dood de afkeer jegens de bezetters hebben doen groeien, de bereidheid tot het bieden van weerstand nieuwe impulsen hebben gegeven. Het imposant verzet uit de jaren '43-'45 is geen ogenblik los te maken van dit pril begin.
Zij waren de eersten.

binnenkant achterplat

De achttien dooden

Een cel is maar twee meter lang
en nauw twee meter breed,
wel kleiner nog is het stuk grond
dat ik nu nog niet weet,
maar waar ik naamloos rusten zal,
mijn makkers bovendien,
wij waren achttien in getal,
geen zal den avond zien.

O lieflijkheid van lucht en land
van Hollands vrije kust -
ééns door den vijand overmand,
vond ik geen uur meer rust;
wat kan een man, oprecht en trouw,
nog doen in zulk een tijd?
Hij kust zijn kind, hij kust zijn vrouw
en strijdt den ijdelen strijd.

Ik wist de taak die ik begon
een taak van moeiten zwaar,
maar 't hart dat het niet laten kon
schuwt nimmer het gevaar;
het weet hoe eenmaal in dit land
de vrijheid werd geëerd,
voordat een vloek'bre schennershand
het anders heeft begeerd,

voordat die eeden breekt en bralt
het misselijk stuk bestond
en Hollands landen binnenvalt
en brandschat zijnen grond,
voordat die aanspraak maakt op eer
en zulk germaansch gerief,
een land dwong onder zijn beheer
en plunderde als een dief.

De rattenvanger van Berlijn

pijpt nu zijn melodie;
zoo waar als ik straks dood zal zijn,
de liefste niet meer zie
en niet meer breken zal het brood
noch slapen mag met haar -
verwerp al wat hij biedt of bood,
de sluwe vogelaar.

Gedenkt, die deze woorden leest,
mijn makkers in den nood
en die hen nastaan 't allermeest
in hunnen rampspoed groot,
zooals ook wij hebben gedacht
aan eigen land en volk,
er komt een dag na elke nacht,
voorbij trekt ied're wolk.

Ik zie hoe 't eerste morgenlicht
door 't hooge venster draalt -
mijn God, maak mij het sterven licht,
en zoo ik heb gefaald,
gelijk een elk wel falen kan,
schenk mij dan Uw genâ,
opdat ik heenga als een man
als ik voor de loopen sta.

JAN CAMPERT †